

KLEI HRIĂM 1

SƠ LƯỢC VỀ TIẾNG, CHỮ ÊĐÊ

I- SỰ RA ĐỜI CỦA CHỮ ÊĐÊ:

Dân tộc Êđê là một trong những dân tộc thiểu số của Việt Nam có được tiếng nói và chữ viết riêng. Chữ Êđê được hình thành từ những năm nửa cuối thế kỷ XIX. Các cha cố Alexandre de Rhodes, Borri và Merini là những người đã nghiên cứu dựa vào mẫu tự Latin để ghi âm chữ Êđê. Năm 1838, cha Tabert đã vẽ được tám bản đồ địa hình, thổ nhưỡng, dân cư Tây nguyên và Dak Lak. Năm 1851-1857 có các cha Bouillevaux, Fontaine, Azema đến cao nguyên Mnông xây dựng giáo đường đã dùng mẫu tự Latin được dùng để ghi chép, biên soạn tiếng Êđê và Stiêng để dịch kinh thánh phục vụ cho việc truyền giáo. Người có công lớn nhất trong việc biên soạn bộ chữ Êđê là cha Alexandre de Rhodes, sau này các nhà trí thức người Êđê là Y-Jut Hwing, Y-Ut Niê Buôn Rít và Y-Blũl Niê Blô đã cùng nhau hoàn thiện dần chữ Êđê như ngày nay.

Người Êđê có nhiều nhánh khác nhau như: Kpă, Adham, Bih, Krung, Blô, Kdrao, Êpan, Mdhũr. Mặc dù giọng điệu của mỗi vùng có hơi khác song chữ viết của người Êđê có tính thống nhất rất cao. Vì vậy, Êđê Kpă là tiếng Êđê phổ thông. Người Êđê kpă ở xung quanh thành phố Buôn Ma Thuột. Tiếng Êđê ở Dak Lak được xem là tiếng phổ thông của các dân tộc thiểu số ở Tây nguyên.

II- NGÔN NGỮ ÊĐÊ:

Tiếng Êđê thuộc ngữ hệ Malayo- Polynesian (Nam Đảo), có quan hệ với nhiều ngôn ngữ Nam Đảo lục địa.

1- Bảng chữ cái tiếng Êđê:

	a	ă	â	b	ḃ	č	d	ḏ	e	ě	
ê	ě	g	h	i	ĩ	j	k	l	m	n	ñ
	o	ô	ô	ố	ơ	ờ	p	r	s	t	u
ũ	ư	ữ	w	y							

❖ Chữ bâb chỉ sử dụng trong trường hợp để ghép với chữ bob tạo thành vần bâob để viết các từ có mang vần âo:

Ví dụ: kâo, mâo, thâo.

2. Một số đặc điểm ngữ âm tiếng Êđê:

Tiếng Êđê là một ngôn ngữ vừa đơn lập (giống tiếng Việt) vừa đa tiết (giống tiếng Pháp) không có thanh điệu. Trong tiếng Êđê, phần đầu âm tiết chưa bị đơn tiết hoá triệt để nên cấu trúc ngữ âm- âm vị học của nó vô cùng phức tạp. Các hiện tượng biến đổi hình thái của từ không nhiều và được diễn ra ngay trong bản thân vỏ âm tiết làm cho âm tiết có cấu trúc ngữ âm không ổn định. Hình thái thay đổi làm cho nghĩa của từ thay đổi, ví dụ: djîê- mdjîê (chết- giết); dĩ- mđĩ (lên- làm cho lên); bở- mbở (đầy- làm cho đầy).

♦ Một số lưu ý khi đọc tiếng Êđê:

❖ Những chữ đọc giống tiếng Việt:

b	(bờ)	bă	: công
č	(chờ)	čô	: cháu, gọi (đầu)
k	(cờ)	ka	: chùa
ñ	(nhờ)	ñu	: nó, ông ấy, bà ấy,...
w	(vờ)	wê	: cong
y	(giờ, dò)	yang	: thần
y	(y)	chữ lót khi viết tên cho nam giới người Êđê	
ví dụ: Y- Yang Buôn Krông.			

❖ Chữ bbb, bdb viết giống tiếng Việt, đọc khác tiếng Việt.

❖ Những chữ có dấu phẩy ở trên sau phụ âm đơn, khi đọc:

h'	(hơ)	h' aĩ	: không	k'	(kơ)	k' út	: đầu gối
m'	(mơ)	m' ar	: giấy	s'	(sơ)	s' aĩ	: đều, cả

♦ **Các phụ âm ghép thường sử dụng trong tiếng Êđê.** Cách đọc các phụ âm là: đọc nhanh chữ đầu và nhấn chữ cuối:

bl	(bơlơ)	blũ	: nói
bl	(bơlơ)	blě	: chảy, mọc
bh	(bơhơ)	bhañ	: hắt hơi
br	(bơrơ)	brei	: cho
dl	(dơlơ)	dlăng	: đọc, xem, nhìn
dr	(dơrơ)	drei	: chúng ta
đr	(đơrơ)	đru	: giúp
dj	(dgiơ)	djă	: cầm
gr	(gơrờ)	grăp	: mỗi
hg	(hơgơ)	hgũm	: hợp lại
hl	(hơlơ)	hla	: lá
kh	(khơ)	khua	: chủ, trưởng, già
kp	(kơpơ)	kpă	: thẳng
mbr	(mơbơrờ)	mbruê	: hôm qua
md	(mơdơ)	mdei	: nghỉ
mđ	(mơđơ)	mđao	: ẩm
mg	(mơgơ)	mgì	: ngày mai
mkr	(mơkrơ)	mkra	: sửa chữa
ml	(mơlơ)	mlan	: tháng, trắng
mm(mmơ)		mmah	: nhai
mn	(mơnơ)	mnei	: tắm
mñ	(mơnhơ)	mñam	: dẹt
mr	(mơrơ)	mrان	: thuyền
ms	(mơsơ)	msah	: ướ

mt	(mơto)	mtei	: chuối
mtr	(mơtro)	mtring	: hàng hàng
ph	(pơhơ)	phior	: bay
pl	(pơlo)	plei	: bí đỏ, bí rợ
pr	(pơrơ)	prăk	: tiền
th	(tơhơ)	thào	: biết
tl	(tơlo)	tlam	: chiều, buổi chiều
tr	(tơrơ)	tram	: ngâm

Nguyên âm đôi:

ae / ây/		: ông (nội ngoại)
ei /ay/	klei	: dây, sự, tiếng, bài, đào (động từ)
	hmei	: chúng tôi
	êsei	: cơm
êa /ê-a/		: nước
ia /ê-a/	hia	: khóc
	tia	: rèn
	ktiă	: con vệt
ua /oa/	dua	: (số) 2
	ksua	: con nhím
	krua	: con rùa

Nguyên âm đôi đọc lướt nhanh:

- iê	mdiê	: lúa
	mniê	: nữ, con gái
	hliê	: lễ
- iu	ktiu	: mó (nói trong giấc mơ)

3. Một số đặc điểm về từ vựng:

Vốn từ vựng tiếng Êđê bao gồm nhiều lớp từ, nhiều yếu tố từ vựng có nguồn gốc từ nhiều nhóm ngôn ngữ khác nhau ở khu vực Đông Nam Á.

Từ trong tiếng Êđê là các từ đơn tiết, số lượng từ đa tiết rất ít. Phương thức cấu tạo từ chủ yếu hiện nay trong tiếng Êđê là phương thức ghép.

Quá trình đơn tiết hoá và vay mượn từ vựng đã góp phần thúc đẩy những chuyển biến nghĩa của từ (mở rộng, thu hẹp, thay đổi ngữ nghĩa,...); từ đồng âm, đồng nghĩa, ... trong tiếng Êđê.

Ví dụ:

* Về từ đồng âm (từ đa nghĩa):

- Boh: trái, giặt, chiếc – cái (dùng đứng sau số từ).

+ Kào bông **boh** suai (Tôi ăn **trái** xoài).

+ Kào **boh** chum ao (Tôi **giặt** quần áo).

+ Sang kào mào **sa boh** ti wi (Nhà tôi có **một chiếc** ti vi).

* Về từ khác âm đồng nghĩa:

- Huả (Ăn) (Tôi ăn cơm). Kào huả (êsei) leh (Tôi ăn cơm rồi).

- Bồng (Ăn) (Tôi ăn bánh trái và thức ăn).

+ Kào bồng boh suai (Tôi ăn trái xoài).

+ Adei kào khắp bồng kan ăm (Em tôi thích ăn cá nướng).

Nói chung, vốn từ tiếng Êđê không nhiều. Vì vậy, trong giao tiếp, tiếng Êđê thường mượn một số từ của tiếng Việt để biểu thị.

4. Một số đặc điểm ngữ pháp:

Ngữ pháp tiếng Êđê mang đặc điểm cơ cấu ngữ pháp của các ngôn ngữ đơn lập. Để diễn đạt các ý nghĩa ngữ pháp, phương thức ngữ pháp trong tiếng Êđê là phương thức trật tự từ và hư từ. Mô hình cấu trúc câu trong tiếng Êđê được xác định khá rõ ràng, mang đặc thù tiếng Êđê. Trong câu tường thuật, chủ ngữ bao giờ cũng đứng trước vị ngữ, còn bổ ngữ đứng sau vị ngữ. Định ngữ thường đứng sau thành phần mà nó bổ nghĩa. Riêng trạng ngữ có phần tự do hơn về vị trí.

Ví dụ: - Adei kào hia kyua dah nũ cǎng bồng bẻ

(Em tôi khóc bởi vì nó muốn ăn bánh)

- **Hruê anei**, kào nao mã brũa.

(Hôm nay, tôi đi làm)

- Kào nao hriăm **klei Êđê**

(Tôi đi học tiếng Êđê)

Trong câu nghi vấn của tiếng Êđê, từ để hỏi thường được đưa lên đầu câu (đặc điểm này khác câu nghi vấn trong tiếng Việt).

Ví dụ: Ti ih nao? Anh (chị) đi đâu?

5. Việc sử dụng dấu câu, viết hoa:

Các dấu câu (dấu phẩy, dấu chấm, dấu chấm hỏi,...) trong tiếng Êđê được sử dụng như trong tiếng Việt. Nguyên tắc viết hoa của tiếng Êđê cũng giống như tiếng Việt.

- Gru: dấu

- Kǎo êmuh: chấm hỏi

- Dua kǎo: hai chấm

- Kǎo: chấm

- Kuểc: phẩy

-Treh kǎo: chấm than

*****

PHẦN MTA SA
GẤP DJUÊ ÊNUÊ ÊPUL

KLEI HRIĂM 2

HRUÊ HRIĂM TAL ÊLÂO

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Kkuh	: chào	Anăn	: tên, đây, đó
Kâo	: tôi (ngôi thứ nhất số ít)	Klei Êđê	: tiếng Êđê
Ih	: anh, chị,...(ngôi thứ 2 số ít)	Hlei	: ai , gì (khi hỏi tên)
Dôk gũ	: ngồi xuống	Suaih pral	: mạnh khỏe
Kgũ đồng	: đứng lên	Klei Yuăn	: tiếng Kinh
Mtô	: dạy	Pők	: mở, từ dùng đếm số trang, quyển
Nai mtô	: giáo viên	Mỗ	: không(từ dùng để hỏi)
Hriăm	: học	Amâo	: không
Hdruôm hră	: quyển sách	Ti	: đâu, nào, tại
Ti anôk	: ở đâu, chỗ nào	Sang	: nhà
Čiăng	: muốn	Nao	: đi
Ka	: chưa	Ồ	: vâng, dạ
Ở oh	: không (từ chối)	Mâu	: có , được

2. Ênhiang blũ

* **Mỗ** (không), từ dùng để hỏi, có hai cách dùng như sau :

- Cách 1 : Thường đứng ở cuối câu hỏi

Cụm chủ vị + mỗ?

Sí tô hmô: Ih suaih pral mỗ?

(Anh (chị) có khỏe không?)

- Cách 2 : Đứng giữa hai động từ, có khi đứng sau động từ

Chủ vị + động từ + mở + động từ + bổ ngữ?

Sĩ tô hmô : Ih khăp mở hriăm klei Êđê ?

(Anh (chị) có thích học tiếng Êđê không ?)

* **Hlei** : ai, gì (để hỏi tên) thường đứng ở đầu câu hỏi, với hai cách sử dụng như sau :

- Cách 1 : Để hỏi về ai (làm gì đó)

Hlei + động từ + cụm chủ vị ?

Sĩ tô hmô : Hlei mtô ih hriăm klei Êđê ? (Ai dạy bạn học tiếng Êđê ?)

- Cách 2 : Chỉ dùng để hỏi tên

Hlei + anănh + chủ ngữ ?

Sĩ tô hmô : Hlei anănh ih? (Anh (chị) tên gì?)

* **Ti anôk** : từ dùng để hỏi về nơi chốn, thường đứng đầu câu hỏi, với hai cách sử dụng như sau :

- Cách 1

Ti anôk + danh từ + chủ ngữ ?

Sĩ tô hmô : Ti anôk sang ih? (Nhà anh (chị) ở đâu?)

- Cách 2

Ti anôk + cụm chủ vị?

Sĩ tô hmô : Ti anôk ih mã brũa ? (Bạn làm việc ở đâu ?)

II- KLEI HRIĂM BI BLŨ:

Nai mtô : Ih sua ih pral mở?

Hđeh : Ồ, kâo sua ih pral mở. Bi ih sua ih asei mlei mở?

Nai mtô : Ồ, kâo sua ih mở. Hlei anănh ih?

Hđeh : Anănh kâo Y-Ta Niê.

Nai mtô : Ti ih nao?

Hđeh : Kâo nao hriăm klei Êđê

Nai mtô : Ih cǎng hriăm klei Êđê mở?

Hđeh : Ồ, Kâo cǎng hriăm mở.

Nai mtô : Ti anôk sang ih?

Hđeh : Sang kâo ti buôn Kổ Dông

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Mjing prũ hǒng boh blũ mào lu klei sǎng mdhê mdhê: ti, pǒk, mào leh anănh mblang klei Yuăn.

2. Mblang klei Êđê prũ blũ ti gũ anei:

a- Anh (chị) có đi học tiếng Êđê không?

+ Vâng, tôi đi học chứ.

b- Anh (chị) có quyển sách học tiếng Êđê không?

- + Không, tôi không có .
 c- Anh (chị) biết viết tiếng Êđê chưa?
 + Chưa, tôi chưa biết viết.

KLEI HRIĂM 3

HRUÊ MDEI

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Hruê	: ngày	Huă	: ăn (cơm)
Bống	: ăn (bánh trái, canh)	Knă	: nấu (cơm)
Anei	: này, đây, nay	Tũk	: nấu (canh), đun
Ya	: gì	Êa cê	: nước chè
Êdeh	: xe	Leh hê ?	: ..... rồi hả ?
Bruă	: việc	Mă bruă	: làm việc
Ngă	: làm	Djam	: rau, canh
Nao cũa	: đi thăm	Snăk, êdi	: rất, lắm
Đuể hui	: đi chơi	Hlăp cững boh:	chơi đá bóng
Hlăp	: chơi	Mnăm	: uống
Đĩ	: treo, leo, cưỡi, lên, tăng	Čhum ao	: quần áo
Kih	: quét		
Leh ka ?	: rồi chưa?/ xong chưa?		
Mnuih buôn sang:	nhân dân, đồng bào, dân làng		
Boh	: quả, giắt, cái, chiếc, cục, hòn (dùng đếm đồ vật,...)		

2. Ênhiang blũ

* Ya (gì) từ dùng để hỏi thường đứng đầu câu.

Để hỏi làm việc gì hoặc nghề gì

Ya + bruă + cụm chủ vị?

Sí tô hmô: Ya bruă ih ngă?(Bạn làm nghề gì?)

* Leh ka, leh hê: từ dùng để hỏi thường đứng cuối câu.

Cụm chủ vị + leh ka?

Sí tô hmô: Ih čih klei hriăm leh ka?(Bạn viết bài học xong chưa?)

Cụm chủ vị + leh hê?

Sí tô hmô: Ih mào hduôm hră hriăm klei Êđê leh hê?

(Bạn có sách học tiếng Êđê rồi hả?)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Hruê mdei, káo amáo nao mă bruă ôh. Káo dök ti sang kih waih púk sang, boh čhum ao kó anak aneh, ung kjar káo, leh anăn káo knă êsei tũk djam. Bì phung anak káo đuể hui leh .

Truh yang hruê đồng, jìh jang hmei huă yoh. Leh huă , hmei bống boh kroh leh ănăn mnăm êa cê.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Hriăm bi blũ:

KLEI YĂL DLIÊ AGUAH TLAM

- Hruê mdei, ti anôk ih nao?
+ Hruê mdei, káo dök ti sang.
- Ya bruă ih ngă?
+ Káo kìh waih púk sang, boh čhum ao leh ănăn knă êsei djam.
- Ti anak aneh ih nao?
+ Di ñu đuê hìu hłáp lěh leh
- Ih khăp mỗ mã bruă hłăm púk sang?
+ Ồ, káo khăp mớh.

2. Mblang klei Êđê pruê blũ ti gũ anei:

- a) Tôi đi xe máy đến thăm Buôn Kổ Đông.
- b) Y- Yang rất thích chơi bóng chuyền.
- c) Anh (chị) thích chơi bóng đá không?
+ Vâng, tôi thích chứ.
- d) Anh (chị) thích cưỡi voi không?
+ Không, tôi không thích cưỡi voi.

3. Čih mđao: (Hmũ - Čih)

Klei hriăm đlăng: Hruê hriăm tal êlao.

KLEI HRIĂM 4

ANÔK KÂO MĂ BRUĂ

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Alum kkuh	: thân chào, kính chào	Kbĩn	: hộp
M'it asăp	: gửi lời	Ya ngă	: tại sao, vì sao
Êkũt	: vắng	Hũn mthào	: thông báo
Djuê ănăn	: họ tên	Hĩn kơ	: hơn
Jhũng čih	: bảng đen (bảng viết)	Ụm	: sớm
Hriê	: đến, sang, qua (đây)	Kyua dah	: bởi vì, tại vì
Êñũm ênap	: đông đủ, đầy đủ	Nanao	: luôn luôn
Yang đar	: mọi khi, mọi ngày	H'ểc hmũi	: chúc mừng, cầu chúc
Ai tiê	: tấm lòng, tinh thần	Hỗk m'ak	: vui mừng, phần khởi

Alum kkuh kơ mnuih buồn sang khắp h'iêng : kính thưa đồng bào thân mến.

Brữ hruê brữ : càng ngày càng, mỗi ngày mỗi

2. Ênhiang blữ

* S'aĩ (đều) từ thường được dùng ở cuối câu.

Cụm chủ vị + s'aĩ

Sí tô hmô: Jih jang dui nao hriăm s'aĩ. (tất cả đều được đi học hết.)

* Hĩn kơ (hơn) từ dùng để so sánh, vị trí trong câu tương tự như trong câu tiếng Việt.

Cụm chủ vị + hĩn kơ + bổ ngữ

Sí tô hmô: Káo nao mã bruă ưm hĩn kơ yang đar (Tôi đi làm sớm hơn thường ngày.)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Aguah anei, káo nao mã bruă ưm hĩn kơ yang đar kyua dah khua knống bruă jao kơ káo bruă iêô anăn phung knuă druh bi kbĩn tlam mbloh, bi nũu dẽ cĩh klei hũn mtháo ti jhũng cĩh hlăm adũ bruă, čiăng kơ jih jang thảo.

Truh tlam, jih jang knuă druh bi kbĩn hlăm adũ prống. Khua mào klei čiăng lăc kơ jih jang mnuih hlăm bruă mã. Êláo kơ nũu mĩt hlăm adũ prống, káo iêô anăn phung knuă druh, ayống amai adei hriê ênũm ênap s'aĩ. Leh káo iêô anăn khua hriê yoh, êláo hĩn nũu lăc: bAlum kkuh kơ jih jang ayống amai adei, káo hők m'ak bũh ayống amai adei kbĩn ênũm ênap snei... Ayống amai adei mào ai tiê gĩr ktĩr, káo h'ếc hmuĩ kơ ayống amai adei suaih pral nanao leh anăn mã bruă brữ hruê brữ jăk hĩn...b.

III-KLEI HRIĂM NGĂ:

1) Hriăm bi blữ:

a) Ya ngă ih amáo cĩh anăn nao hriăm?

+ Kyua dah káo amáo thảo.

b) Ih čiăng nao hriăm mỗ?

+ Ồ, káo čiăng nao hriăm mớh.

c) Hlei dui nao hriăm?

+ Jih jang dui nao hriăm s'aĩ.

2-Mjing prũc blữ hống boh blữ: thảo, ya ngă, ya mnống.

3. Cĩh mđáo: (Hmũ - Cĩh)

bHruê mdeib

KLEI HRIĂM 5

MRÔ YAP

I- BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ:

1. Boh blữ

Mrô yap : số đếm

Kĩ : kilôgam

Sa : 1

Tổ : lon, lọ

Dua	: 2	Čáp	: bó, trói
Tláo	: 3	Dồng mống	: Từ
Pă	: 4	Truh kơ	: đến
Êma	: 5	Yap sa đồng	: đếm xuôi
Năm	: 6	Yap mklăk	: đếm ngược
Kjuh	: 7	Mrô klah	: số lẻ
Sa păn	: 8	Mrô mkruôp	: số chẵn
Dua păn	: 9	Êtuh	: trăm
Pluh	: 10	Dua pluh	: 20
Pluh sa	: 11	Jêrô	: số 0
Dua pluh sa	: 21		

2. Ênhiang blũ

***Dũm** (bao nhiêu, mấy) từ dùng để hỏi về số lượng, tuổi, thời gian thường đứng ở đầu câu hoặc có cấu trúc câu tương tự như tiếng Việt.

Sĩ tô hmô :- Dũm hruê mào sa mlan? (Một tháng có bao nhiêu ngày ?)

(Sa mlan mào **dũm** hruê ?)

- **Dũm** cô anak ih mào ? (Chị có mấy đứa con ?)

(Ih mào **dũm** cô anak ?)

- **Dũm** thũn ih mào ? (Anh bao nhiêu tuổi)

(Ih mào **dũm** thũn ?)

II- KLEI HRIĂM BI BLŨ:

- Hlăm mrô đồng mống sa truh kơ pluh, ti mrô klah, ti mrô mkruôp?
- + Hlăm mrô đồng mống sa truh kơ pluh. Mrô 1 , 3 , 5 , 7 , 9 jing mrô klah. Mrô 2 , 4 , 6 , 8 , 10 jing mrô mkruôp.
- Sa thũn mào **dũm** hruê?
- + Sa thũn mào 365 hruê.
- Sa thũn mào **dũm** mlan?
- + Sa thũn mào 12 mlan.
- **Dũm** hruê mào sa mlan?
- + Sa mlan mào 30, 31 hruê. Mào mớh mlan 28 hruê.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

- 1- Hriăm mjuăť dlăng pruế blũ:
  - Káo blei sa čáp đjam puăn.
  - Adũ hriăm hmei mào tláo pluh cô mnuih.
  - Káo mào sa boh êdeh wai.
- 2- **Dlăng mrô**: 8 , 17, 29, 37, 42 , 56 , 63, 71, 84, 99, 152, 2.317 , 1.205
3.001 , 62.100, 223.447, 1.205.073.

3- **Yap sa đồng** :- Đồng mồng : 50 truh kơ 80.

- Lỗ yap mklăk: 80 -50

4- **Mjing prue blũ hõng boh blũ**: kĩ, tở, chấp.

KLEI HRIĂM 6

KLEI TĨNG

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Tĩng	: tính, phía	Kbĩn hõng	: cộng với
Mă hẽ	: trừ đi, bớt đi	Gru kbĩn	: dấu cộng (+)
Jing	: thành, là, tốt	Gru mbha	: dấu chia (:)
Tĩng mdaõ	: tính đổ	Gru mđĩ	: dấu nhân (x)
Gru mã	: dấu trừ (-)	Adôk	: còn
Mdũm	: bằng nhau	Gru mdũm	: dấu bằng (=)
Gru điệt hĩn	: dấu nhỏ (<)	Gru prõng hĩn	: dấu lớn (>)
Boh jing	: đáp số (kết quả)	Tĩng prăl	: tính nhẩm (nhANH)
Lỗ	: ruộng, nữa, lại		

2. Ênhiang blũ

* **Mdũm**: từ dùng để so sánh bằng nhau về số lượng vật chất

Sĩ tô hmô : - Kphê sang kâo thũn anei mdũm hõng thũn dih

(Cà phê nhà tôi năm nay bằng năm ngoái)

- Kâo mbha mdũm leh kơ di ñu. (Tôi đã chia đều cho họ)

* **Adôk và Bi**: là hai từ khác âm cùng nghĩa cách sử dụng như sau:

- **Adôk**: còn về vật chất, sự việc.

Sĩ tô hmô : Kâo **adôk** lu prăk (tôi còn nhiều tiền)

- **Bi**: từ để nói 2 mệnh đề

Sĩ tô hmô : Kâo nao mã bruă **bi** adei kâo nao hriăm hră.

(tôi đi làm còn em tôi đi học)

* **Ya mnõng** (cái gì) từ dùng để hỏi thường đứng ở đầu câu.

Sĩ tô hmô : **Ya mnõng** ih lỗ chỉ đa?

II- KLEI HRIĂM TĨNG:

1- Pluh êma kbĩn hõng pluh dua dũm jing?

Pluh êma kbĩn hõng pluh dua jing dua pluh kujh

$$15 + 12 = 27$$

2- Bi tlào pluh mã hẽ pluh năm dũm adôk?

Tlào pluh mã hẽ pluh năm adôk pluh pă.

$$30 - 16 = 14$$

3- Dua pluh êma mđĩ hõng dua păn jing dua êtuh dua pluh êma.

$$25 \times 9 = 225$$

4- Pă pluh êma mbha hõng êma jing dua păn

$$45 : 5 = 9$$

5. Dũm klei tĩng ih ngă djõ leh hẽ?

+ Káo ngă djõ jih leh.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Hriăm bi blũ:

- Ti ih nao aguah anei?

+ Káo nao čĩ kphê.

- Dũm kĩ ih čĩ?

+ Káo čĩ pă pluh êma kĩ .

- Dũm ih čĩ sa kĩ?

+ Sa păn êbão sa kĩ.

- Ya mnõng ih lõ čĩ đa?

+ Káo čĩ ktõr đa.

- Dũm sa kĩ ih čĩ ktõr?

+ Sa êbão êma êtuh sa kĩ.

- Snăn, dũm jih jang prăk ih mào?

+ Tĩng prăk kphê kbĩn hõng prăk ktõr jing êma êtuh pluh êbão.

- Ya mnõng ih čĩăng blei hõng ênoh prăk ănăn?

+ Blei čhum ao, hră m'ar kơ anak aneh leh ănăn sa blah abăn pioh yua.

- Adôk mỗ prăk, ih brei káo čan?

+ Káo tĩng lăng: êma êtuh pluh êbão mả yua tlão êtuh kjuh pluh êbão adôk sa êtuh pă pluh êbão prăk. Dũm ih čĩăng čan?

+ Káo čĩăng čan êma pluh êbão.

- Hoh!

+ Lač jăk kơ ih.

2. Dlăng klei tĩng ti gũ anei hõng klei Êđê:

a) $128 + 12 = 140$; $35 \times 2 = 70$; $55 : 5 = 11$

b) $120 - 15 = 105$; $232 \times 33 = 7.656$; $700 : 10 = 70$

c) $1.359 - 453 = 906$; $4.278 \times 100 = 427.800$

3. Wĩt lač hõng klei Êđê mrô čih ti gũ anei:

$114 < 210$; $10.000 > 8.400$; $982 = 982$

KLEI HRIĂM 7

MMÔNG BUH KNGAN

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Êrũm	: kim	Knăm	: thú
Knăm sa	: thú hai	Hruê kãm	: tuần lễ
Mlan	: tháng, trắng	Thũn	: năm, tuổi
Mkrah	: nửa	Mmông	: giờ, đồng hồ
Êla	: trẻ	Mnĩt	: phút
Djăl	: nhanh	Sgống	: giây
Mmăt	: tối	Ară anei	: hiện nay, bây giờ
Mrão	: mới	Hbĩl	: khi nào, lúc nào, bao giờ
Ênuk anei	: thời nay	Amra, srăng	: sẽ
Đứt	: ngắn	Dlông	: dài, cao
Čiăng kơ	: để, để cho		

2. Ênhiang blũ

* Thũn (năm, tuổi)

Sĩ tô hmô :- Káo ngă sang anei mào pluh thũn leh.

(Tôi làm nhà này đã 20 năm rồi)

- Aduôn káo mào sa păn pluh thũn leh

(Bà tôi được 80 tuổi rồi)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

H'Nang mào sa boh mmông kă kngan siam êdi, anei jing sa boh mmông ama nũ pah mún kơ nũ, kyua nũ kriăng hriăm hră leh anăn dui bi lông ruê hriăm sang hră gũl dua. Nũ khắp êdi kơ mmông anei.

Mmông anei mào tlào aruăt êrũm: êrũm dứt pioh ktráo mmông, êrũm dlông ktráo mnĩt, êrũm diêt dhiêt pioh ktráo sgống. Čiăng kơ H'Nang thào dlăng mmông, ayống Y- Kha nũ mtô dlăng snei: Sa mmông mào năm pluh mnĩt, sa mnĩt mào năm pluh sgống. Tơ dah êrũm dlông anei êran jih sa dar jing mào sa mmông. Tơ dah êrũm dứt anei lě êran jih dua dar jing mào dua pluh pă mmông. Kyua snăn, arăng lač sa hruê mlam mào dua pluh pă mmông.

Leh ayống nũ mtô, nũ hők êdi thào dlăng mmông. Đồng mống anei nũ amào lỏ huĩ kơ nao hriăm hră êla ôh.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Mblang wĩt klei Yuăn prũe blũ ti gũ anei :

a) Knăm năm anei, hmei mdei.

b) Mbrue di nũ nao jik rők đồng mống aguah truh kơ tlam.

- c) Sa mmông mkrah tlam mgi, knõng bruă hmei srăng kbĩn.
d) Aguah mgi, káo srăng nao mã bruă ưm hĩn.

2- Hriăm bi blũ:

A: Ya dõ ama H'Nang pah mũn kơ H'Nang?

B: Ama H'Nang pah mũn kơ ñu sa boh mmông.

A: Ya pioh yua mmông?

B: Čiăng kơ thâu kral hruê mmông.

A: Sa mmông mào dũm mnĩt?

B: Sa mmông mào năm pluh mnĩt.

A: Sa hruê mào dũm mmông?

B: Sa hruê mào dua pluh pã mmông.

A: Sa thũn mào dũm mlan?

B: Sa thũn mào pluh dua mlan.

3.Čih mđao : (Hmũ - čih)

Klei hriăm : "čih mrô"

KLEI HRIĂM 8

GẤP DJUÊ KÂO

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Amĩ	: mẹ	Ama	: bố, cha
Aduôn	: bà (nội, ngoại)	Mduôn	: già
Mdhê	: khác	Amai	: chị
Dôk ung	: lấy chồng	Dôk mỗ	: lấy vợ
Ayõng	: anh	Ktlah mdhê	: tách riêng
Anak	: con (dùng cho người)	Awa	: bác
Gấp djuê	: họ hàng	Aneh	: dì (em gái của mẹ)
Amiêt	: cậu, chú (em trai của mẹ)	Aprõng	: bác (chị của mẹ)
Amuôn	: cháu (cậu, bác,...gọi)		
Gấp djuê ênuê êpul : họ hàng dòng tộc			
Gõ êsei	: nồi cơm, gia đình, hộ gia đình		
Čô	: cháu (ông bà gọi), đứa, người (khi có số lượng), gọi		

2. Ênhiang blũ

* **Si ngã** (như thế nào) từ để hỏi thường đứng ở đầu câu.

Si tô hmô : Si ngã klei hđip hlăm gõ êsei ?

(Cuộc sống gia đình bạn như thế nào ?)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Gấp djuê káo êlô dih mào aduôn aê, amiêt awa, aprông, aneh, amĩ ama ayông amai adei,... Amiêt jing adei êkei amĩ, ñu dôk mỗ leh. Aneh káo ăt dôk ung leh mỗ, ñu ktlah dôk mdhê leh. Aprông dôk mbĩt hõng aduôn aê káo. Kyua dah aprông jing amai khua amĩ káo. Amĩ ama káo dê ăt ktlah dôk mdhê mỗ. Sang hmei dôk giảm hõng sang aduôn aê.

Gỗ êsei hmei ară anei mào năm cô mnuih: amĩ ama, leh anăn pã cô ayông amai adei káo. Ama káo ngă bruă hlăm sã, amĩ káo ngă hma, chiêm rông ũn mnũ. Ayông káo prông êdam leh, thũn dih ñu dui bi lông mứt hriăm sang hră gũl prông ti Buôn prông Hồ Chí Minh. Ayông káo dôk ti anôk kbuĩ, ăt khăng m'it hră nanao kơ sang. Amai káo hriăm adũ pluh sa ti sang rông mtô hdech hriăm hră djuê biă N'Trang Lõng. Ñu kriăng êdi hriăm hră m'ar, kyua anăn grăp thũn hriăm mào klei pah mni s'aĩ. Káo dê lẽ hriăm adũ sa păn, adei káo hriăm adũ năm. Hmei dua hriăm mbĩt sa boh sang hră.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Wĩt lăc prũê êmuh:

a) Gỗ êsei ih mào dũm cô mnuih? Ih răk lăng?

b) Ya bruă grăp cô di gỗ ngă?

c) Si ngă klei hdĩp hlăm gỗ êsei ih?

d) Ih khăp mỗ kơ gỗ êsei ih? Ya ngă?

2- Mjing pã prũê blũ hõng boh blũ: cô (mào klei pia mdhê mdhê)

3- Cĩh klei wĩt lăc ti mrô sa jing klei yăl dliê đũt kơ gỗ êsei pô.

KLEI HRIĂM 9

LỖ WĨT HRIĂM

Kdrế 1

MJUĂT YUA BOH BLŨ - PRUỄ BLŨ

I/ Boh blũ

1. Mjing prũê blũ hõng boh blũ ti gũ anei :

Dlăng : nhìn, xem, đọc

Drei : chúng ta, số đếm(con vật)

Khua, anăn, adũ, bõng, đĩ, klei, khăp, cô, boh.

2. Boh hră pioh êmuh :

Hlei : ai

Hlei anăn ih ?

Dũm : bao nhiêu

Dũm thũn mào ih ?

Ya : gì

Ya bruă ih ngă ?

II/ Pruế blũ

Dũm thũn.. ? pioh êmuh thũn mlan, thũn mnuih, yap thũn.

Dũm ti anăp pruế êmuh.

Dũm thũn mào ih ?

Ya pioh yua.. ? pioh êmuh klei tũ dũn mào, mnỡng pioh yua,...

Dũm ti anăp amào dah knhal tuế pruế êmuh

Ya pioh yua mmông ?

Mmông ya pioh yua ?

III/ Hriăm mjuăt ngă

1/ Lỗ đăp wĩt pruế blũ ti gũ anei:

- a. thũn/leh/kào/ama/khua/amĩ
- b. sa/siam/mào/kào/boh/êdi/mmông
- c. Păn lăm/kào/sang/ti/buôn
- d. Êđê/kào/mrào/hriăm/nao/klei

2/ Mblang wĩt klei Êđê pruế blũ ti gũ anei:

- a. Trong một ngày tôi làm việc 8 giờ
- b. Hằng ngày, chúng tôi đến lớp học tiếng Êđê rất sớm
- c. Ngày nghỉ chúng tôi rất thích chơi bóng đá
- d. Đọc các số sau bằng tiếng Êđê:

12, 21, 30, 99, 100, 101, 1045, 1999, 2000, 74.501, 301.451, 2.150.000

Kdrế 2

HRIĂM MJUĂT BLŨ

I/ Pruế klei êmuh:

+ Hlei anăn ih?

Anăn kào Lan

+ Ih suaih pral mớ?

Kào suaih pral mớh

+ Ya bruă ih ngă?

Káo ngă nai mtô

+ Ti anôk sang ih?

Sang káo ti buôn Păn Lăm

+ Ih khăp mớ hriămh klei Êđê

Káo khăp hriămh klei Êđê mớh

+ Hlei mtô ih hriămh klei Êđê

Nai Y Khing mtô káo hriămh klei Êđê

+ Gõ êsei ih mào dũm cồ mnuih?

Gõ êsei ih mào êma cồ mnuih.

+ Dũm thũn mào ih?

Káo mào dua pluh êma thũn leh.

II/ Hriămh blũ

1. Hluê klei hriămh 2 grăp êpul bi trôhng ăhai

2. Brei grăp êpul nao ti anăp bi blũ.

Kdrế 3

ČIH MĐAŎ - HRIĂMH ČIH KLEI YĂL DLIÊ

I/ Čih mđăŏ (Dlăng - Čih)

Klei hriămh dlăng : Găp đjuê káo

Čih mớhng : "Găp đjuê .... Aduôn êa"

II/ Čih klei yăl dliê

Kổ klei ngă: Ayông (amai, adei) čih yăl dliê kớ găp đjuê ih pô hõhng klei Êđê

Atăt klei ngă :

1. Kăúm klei ngă

- Hũn mtháo drei pô

- Ti anôk dõk hđĩp

2. Krah wah klei ngă

Hũn mđah gõ êsei pô

3. Ruế klei ngă

Lač klei khăp h'ienhng kớ gõ êsei pô ?

* Čih klei bi hmô : Yăl dliê kớ găp đjuê káo

Káo Y Thanh Mlô dök hđp ti Buôn Păn Lăm, Buôn prồng BMT, gặp djuê káo mào aduôn aê, amiêt awa, aprồng, aneh, amĩ ama leh anăn ayống amai adei... Amiêt jing adei êkei amĩ, ñu dök mỗ leh. Thũn dih amiêt wĩt dök ti sang mỗ ñu. Neh káo ăt dök ung leh mỗh, ñu ktlah dök mdhê. Aprồng dök mbĩt hống aduôn aê káo, kyua dah aprồng jing amai khua amĩ káo. Bi amĩ ama káo ăt ktlah dök mdhê mỗh. Sang hmei giảm hống sang aduôn aê.

Gỗ êsei hmei ară anei mào pă cô mnuih: amĩ, ama, amai káo leh anăn káo. Amĩ ama káo mã bruă lỏ hma leh anăn cĩem rông ũn mñũ. Amai káo hriăm adũ dua păn, káo hriăm adũ năm. Hmei dua hriăm mbĩt sa boh sang hră. Dua amai adei hmei gĩr kĩr êdi hriăm hră m'ar, kyua anăn grăp thũn hriăm hmei mào klei pah mni s'ãi. Dök ti sang, hmei đru amĩ ama mã bruă hlăm puk sang.

Gỗ êsei hmei hđp bi hĩ leh anăn thào bi khăp h'êng snăk.

Kdrế 4

KSIÊM NGĂ

(Piòh dlăng)

I/ Ksiêm Cĩh:

Câu 1. Chọn câu trả lời đng nhất. (có thể 10 - 20 từ) (2điểm)

Câu 2. Đặt câu với từ đa nghĩa và dịch sang tiếng Việt. (có thể 2 - 4 từ) (1điểm)

Câu 3. Chọn từ thích hợp vào chỗ trống. (có thể 4-5 từ) (1điểm)

Câu 4. Tm lỗi sai trong các câu và hoãn chỉnh cho đng. (có thể 2 - 4 câu) (1điểm)

Câu 5. Sắp xếp trật tự các từ thành câu đng. (có thể 3 - 5 câu) (1,5 điểm)

Câu 6. Dịch đoạn văn sang tiếng Việt và trả lời câu hỏi sau đđy:(từ 1-2 câu hỏi) (1,5 điểm)

Câu 7. Viết một đoạn văn bằng tiếng Íđí: (Giới hạn: 80 – 100 từ) (2 điểm)

II/ Ksiêm blũ, wĩt lač: *(Nai mtô cĩh mjing klei ksiêm hluê si phũn mta hriăm)*

Si tô hmô klei êmuh ti gũ anei :

Câu 1 : Hlei pô tal êlào cĩh boh hră Êđê ? ară anei dũm boh hră Êđê mào ? Ih rắk lắng boh hră cĩh mdhê hống boh hră Yuăn ?

Câu 2 : Hlei phung nai Êđê tal êlào lỏ mkra cĩh boh hră Êđê? Rắk lắng êpul Êđê mào ?

Câu 3 : Hlei anăn ih ? Dũm thũn mào ih ? Ya bruă ih ngă ?

PHŨN MTA DUA
PIN ÊA ALA BUÔN

KLEI HRIĂM 10

NAO ẺHŨN HLĂM BUÔN SANG ÊĐÊ

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blŭ

Bi tuôm	: gặp nhau	Dria dria	: rôm rả
Êlao	: trước	Bi kěah	: hẹn
Êgao	: qua	Kbui	: xa
Tũ drông	: đón tiếp	Năng ai	: khoảng, có thể, có lẽ
M'ak mhač	: cỏi mở	Dok ẻhũn	: ngồi chơi
Yăl dliê	: kể chuyện	Mbít hống	: cùng với
H'it mđao	: ổn định	Sít suôr	: chân thành
Êlao kơ	: trước khi	Bi kěah	: hẹn, ấn định
Đĩ kyar	: phát triển		

2. Ênhiang blŭ

* Dạng câu mệnh lệnh trong cách nói của người Êđê:

- "Bơ dreĩ nao bẻ !" amão dah "Bẻ bẻ dreĩ nao !" (nào chúng ta đi)

* **Kăn** (cũng không)

Chủ ngữ + kăn đei + tính từ + lei.

Sĩ tô hmô: Buôn kăn đei kbui lei. (Làng cũng không xa lắm)

* .....Êjai.....êjai (....vừa....vừa...). Thường thể hiện hành động cùng xảy ra.

Sĩ tô hmô: Hmei nao êjai blŭ dria dria êjai.

(Chúng tôi vừa đi vừa nói chuyện rôm rả)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Knăm năm mdih, hmei nao ẻhũn kơ buôn Dẻ. Năng ai sa păn mmông aguah, hmei bi tuôm ti anôk bi kěah. Jih jang hmei truh leh ênũm ênap, pô thảo êlan nao kơ buôn lač: bBơ dreĩ nao bẻ !b. Hmei nao êjai blŭ dria dria êjai. Buôn kăn đei kbui lei. Năng ai êgao tlao pluh mnĩt, hmei truh yoh kơ buôn. Hmei đĩ sang khuah buôn, khuah buôn tũ drông hmei m'ak mhač êdi. Nũ mđong hắt, êa ẻ kơ hmei leh anăn dok ẻhũn hống hmei. Hmei mnăm êa, djũp hắt êjai yăl dliê êjai.

Truh yang hruê đong, hmei huă mbít hống khuah buôn. Năng ai dua mmông tlam, khuah buôn atăt hmei nao ẻhũn kơ grăp boh gỏ êsei dleh knap leh anăn dũm boh gỏ êsei thảo duh brũa, mđĩ kyar klei hđĩp h'it mđao. Mnuh buôn sang blŭ ẻhũn hống hmei sít suôr êdi. Êlao kơ wĩt, phung hmei hẻ hmuĩ kơ jih jang suaih aseĩ mlei leh anăn mao klei hđĩp mda đĩ kyar.

III-KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Hriăm bi blũ:

- Tì ih nao, knăm năm mđih?
+ Káo nao ăhun kơ buôn Dă.
- Hông hlei ih nao?
+ Káo nao hông bĩng gáp káo.
- Ya êdeh di ih dĩ?
+ Hmei dĩ êdeh pơ phứt.
- Hlei sang di ih dĩ?
+ Hmei dĩ sang khua buôn.
- Si ngã khua buôn tử drông di ih?
+ Nũ tử drông hmei m'ak mhaă êdi.
- Si ngã di ih ăuh klei hđĩp dĩ gở?
+ Klei hđĩp dĩ gở adôk dleh knap.

2-Mblang klei Êđê prue blũ ti gũ anei:

- a) Nó vừa đi vừa khóc.
- b) Họ vừa uống nước trà vừa nói chuyện.
- c) Tôi vừa xem ti vi vừa ăn trái cây.
- d) Buôn tôi cũng không xa lắm.
- e) Chúng tôi gặp nhau tại buôn.

KLEI HRIĂM 11

KHUA BUÔN MÂO LU MNUIH BUÔN SANG KHĂP H'IÊNG, ĐẢO KNANG.

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Đảo knang	: tin tưởng	Khăp h'iêng	: quý mến
Kdriêk ăar	: huyện	Yan adiê	: thời tiết
Buôn hğũm	: phường	Krĩng	: vùng
Êa doh	: nước sạch	Răng mgang	: phòng ngừa
Khua buôn	: trưởng làng	Tử jing	: thành công
K'iăng khua	: phó trưởng	Mnếc	: biện pháp, mẹo
Mkra mđĩ klei hđĩp mda	: cải thiện đời sống		

Kriê ngang klei hnũk ênang : giữ gìn trật tự an ninh.

2. Ênhiang blũ

* **Mboh:** ra quả, đẻ (để trứng)

Si tô hmô 1: Kphê mboh lu. (Cà phê ra quả nhiều)

Si tô hmô 2: Mnũ dõk mboh. (gà đang đẻ trứng)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Ti buôn Êa Sang, sã Êa Hđĩng, kdriêk Cũ Mgar mào djăp cô bi mni s'ăi kơ awa ama H'Rum, kyua gổ khăng jẽ giảm hõng mnuih buôn sang. Thũn anei awa mào êma pluh dua thũn leh, biă dah awa ama H'Rum pral kdal êdi, amão huĩ ôh kơ klei dleh dlan, knap mñai, djăp bruă jao ngă tũ jing s'ăi. Jing khua buôn Êa Sang, awa mbĩt hõng phung mã bruă hlăm sã nao chũn ênguê nanao kơ grăp boh sang pioh mtô lăc kơ mnuih buôn sang thão mã bruă knuă, mkra mđĩ klei hđĩp mda, kriê ngang kjăp klei êđăp ênang buôn sang.

Awa mtô lăc kơ phung aneh aprõng kriê dlăng kphê bi djõ mnẽc cĩăng kơ kphê mboh lu, mlih mrão djuê mjeh mnõng pla, mnõng rông djõ guôp hõng lăn, yan adiê ti anôk pô, klei băng êa mñam doh pioh răng ngang klei êngoh duam, tã mgaih rők ktõk, bhit pum pioh tlaih mào anôk kơ kễc bloh kđap kđe ba klei ruă kơ mnuih,...

Dũm thũn ngă khua buôn, awa ama H'Rum mào leh mnuih buôn sang buôn Êa Sang khăp h'iêng leh anăn đăo knang. Di gổ tui hluê bruă awa ngă cĩăng mào klei hđĩp đĩ kyar jăk m'ak hĩn.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Wĩt lăc pruẽ êmuh:

- a) Ya bruă ama H'Rũm ngă?
- b) Ti buôn gổ dõk?
- c) Dũm thũn mào gổ?
- d) Si gổ ngă djăp mta bruă arăng jao?
- e) Ya mta bruă gổ đru mnuih buôn sang?
- f) Mnuih buôn sang khăp cĩăng kơ gổ mỗ?

2- Mjing pruẽ blũ hõng boh blũ: đăo knang , khăp cĩăng, yan adiê.

KLEI HRIĂM 12

BRUĂ ČHĨ MNIA.

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Bruă čhĩ mnia : việc buôn bán

ba : mang, đem

Bruă blei mnia : việc mua bán

Čiêm rông : nuôi nấng

Tũ dũn	: lợi ích	Kbah	: thiếu
Jăk yâo	: tốt đẹp	Sĩt nik	: chắc chắn
Pla mjing	: trồng trọt	Rông mnông	: chăn nuôi
Mlih mrâu	: đổi mới	Mnông rông	: vật nuôi
Klei hđp	: cuộc sống	Lăn dap kngu	: tây nguyên

Mnuih buôn sang djuê biă : người dân tộc thiểu số

2. Ênhiang blũ

* **Đuă** (thời) là từ đệm thường đứng ở cuối câu

Cụm chủ vị + đuă.

Sĩ tô hmô: Rông mnông pioh bõng huă hẵm gắp djuê đuă.
(Chăn nuôi dùng để ăn trong gia đình thời)

***Tơ dah ... sĩt nik... : nếu... (thì) chắc chắn....**

Nói về nguyên nhân và kết quả (hoặc hậu quả)

Tơ dah.... Sĩt nik...

Sĩ tô hmô: Tơ dah amâo mào chỉ mnia, sĩt nik klei hđp anak mnuih drei kbah lu mta mnông.
(Nếu không buôn bán, (thì) chắc chắn cuộc sống con người chúng ta thiếu thốn nhiều thứ)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Êlao adih mnuih buôn sang djuê biă ti lăn dap kngu knõng thảo ngã lỏ hma, pla mjing, rông mnông pioh bõng huă hẵm gắp djuê đuă. Ară anei, đắp mnông rông, pla mjing arăng thảo ba chỉ mnia s'ăi.

Snăn gắp yan arăng amâo kbah mnông chỉ mnia mông mnông rông, mnông pla mjing. Đồng mông anăn mnuih buôn sang thảo kơ klei tĩng yap, thảo yua prăk pô mào pioh duh bruă knuă hẵm puk sang: mẵ si prắp blei mnông yua hẵm sang, ciêm rông anak cồ hriăm hră m'ar. Bruă chỉ mnia ba lu klei tũ dũn kơ mnuih buôn sang. Tơ dah amâo mào chỉ mnia, sĩt nik klei hđp anak mnuih drei kbah lu mta mnông.

Ară anei đắp křĩng buôn mào sang cở mnia s'ăi pioh mnuih buôn sang blei- chỉ mnông pô pla mjing. Bruă chỉ mnia mđĩ klei hđp mda kơ mnuih buôn sang bữ hruê bữ mào lu klei mlih mrâu jăk yâo hĩn.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Hriăm bi blũ:

- Êlao adih mnuih buôn sang Êđê thảo chỉ mnia mỡ?
+ Ênuk êlao dih mnuih buôn sang Êđê amâo thảo chỉ mnia ôh.
- Ya bruă di nũ khăng ngã?
+ Di nũ khăng ngã bruă lỏ hma, ciêm rông mnông.
- Ya pioh yua dũm mnông rông, pla mjing anăn?
+ Pioh bõng huă hẵm gắp djuê đuă.

d) Ară anei, êngao kơ pioh bồng huả hằm gắp djuê, ya arăng lỏ ngă?

+ Ară anei, êngao kơ pioh bồng huả hằm gắp djuê, arăng chỉ mnia.

e) Ya klei tũ dũn mào mống bruă chỉ mnia?

+ Bruă chỉ mnia ba lu klei tũ dũn kơ mnuih buồn sang, brữ hruê brữ mào lu klei mlih mrào jăk yào hĩn.

2. Mblang klei Êđê prũ blũ ti gũ anei:

a) Tôi đi bán cà phê để mua phân bón.

b) Anh tôi đi mua xe Hon đa.

c) Mẹ tôi gửi tiền cho em tôi trả tiền ăn và ở.

d) Bác tôi có đại lý bán phân bón.

3. Čih mđao : (Hmũ - čih)

Klei hriăm: Khua Buôn mào lu mnuih Buôn sang khắp Čiăng, đao knang.

Đồng mống "Awa mtô .... kơ mnuih,..."

KLEI HRIĂM 13

MNUIH BUÔN SANG ÊĐÊ NGĂ BRUĂ LỎ HMA.

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Jik rők : làm cỏ, cuốc cỏ

Pě : hái

Mdiê : lúa

Brống : bờ

Rah, srai mdiê: gieo, sạ lúa

Bhu, rang : phơi

Puôt : tuốt

Gui : mang (trên lưng)

Ana boh kroh : cây ăn trái (nói chung)

Suăi : cục nhọc, mệt, vất vả

Ênông : gánh

Čiăng kơ djăl ruế bruă : để mau xong việc

Buh : tĩa

Suăi hĩn : vất vả hơn, cực hơn

Bũng : cái gùi

Ktơr : bấp

Bi ring : đổi công

Prah : đập (đập lúa), quất

Đăk : bẻ

Wiă : gặt

Pla : trồng, cấy

Êtak : đậu

Kbảo : mía

2. Ênhiang blũ

* Prũ blũ mđhê hống prũ blũ Yuăn (Cấu trúc câu khác với tiếng Việt)

Để diễn tả khi làm xong việc này và làm một việc khác tiếp theo.

Leh + động từ, + cụm chủ vị

Sĩ tô hmô: Leh kai, arăng mkống êa hằm lỏ.

(Cày xong, người ta để nước trong ruộng)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Hlăm hma arăng pla lu mta mnöng msě si: mdiê, ktör, êtak êbai, hbei. Êngao kơ anăn arăng lõ pla lu mta mnöng mkăn msě si: kphê, boh kroh, tiu, kbâu, mtei. Yan ngă hma, arăng khăng bi ring buh pla, jik rök, prue hâu,... cĩăng kơ djăl ruě bruă.

Bi hlăm lõ arăng pla mã knöng mdiê. Ngă lõ suai hĩn kơ ngă hma. Êlâu kơ srai rah mdiê, arăng kai lãn, leh kai arăng mköng êa hlăm lõ cĩăng kơ êbhui lãn êluh juă leh anăn phai êa srai mdiê yoh.

Truh yan puôt wiă m'ak snăk, mnuih buôn sang nao kơ lõ hma s'ai, êkei êdam mniê êra bi ring puôt wiă djă ba mniă, búng bai nao dõng mõng aguah ưm truh kơ tlam. Leh puôt wiă phung êkei ênông, phung mniê gui mdiê ba wĩt kơ buôn. Hruê êdei, diñu bhu mdiê cĩăng kơ thu leh anăn dũm hlăm bröng.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Wĩt lač prue êmuh:

- Ya mnöng arăng pla hlăm hma?
- Ya mnöng arăng pla hlăm lõ?
- Si ngă mnuih buôn sang mã bruă cĩăng kơ djăl leh?
- Si ngă bruă lõ hma?
- Leh puôt wiă, Hõng arăng yua ba wĩt mdiê kơ buôn?
- Ti anôk arăng dũm mdiê?

2. Čih mđao : (Hmũ - čih)

Klei čĩ mnia : mõng : "Snăk....lu mta mnöng "

KLEI HRIĂM 14

MAI YUA NGĂ BRUĂ LÕ HMA

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Êdeh kai	: máy cày	Maĩ buôp êa	: máy bơm nước
mđĩ ai tiê	: nâng cao tinh thần	Êdeh kuai băng	: xe khoan hố
Maĩ wiă	: máy gặt	Maĩ puôt mdiê	: máy tuốt lúa
Kyâo mtâu	: cây cối	Maĩ pleh ktör	: máy tẻ ngô
Amrěč	: ớt	Mnga	: hoa
Jah rök	: phát cỏ	Krih	: tưới, phun
H'ai mang	: không có gì cả	Mkăn	: khác

2. Ênhiang blũ

* **Ya pioh yua** : cụm từ để hỏi tác dụng của vật.

Ya pioh yua + cụm danh từ ?

Sí tô hmô : Ya pioh yua êdeh doh wăng kai? (Máy cày dùng để làm gì?)

* **Pruế blũ mdhê hōng pruế blũ Yuăn** (Cấu trúc câu khác với tiếng Việt)

Sí tô hmô : Któr amâo dleh pleh suaĩ msě si phũn đô ôh.

(Bắp không phải tẻ vát vả như hồi trước)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Ară anei, mnuih buôn sang ngã bruă lỏ hma amâo đei suaĩ êmăn msě si êlâo adih ôh. Mâu êdeh kai lỏ hma, kuai băng pla ana kyâo mtâo. Kyua anăn, mnuih buôn sang ngã đang ksu, kphê prōng snăk. Tơ dah jik rỗk, jah rỗk ăt mâu maĩ leh mōh.

Yan boh mdiê ksă mâu maĩ wiă prah, któr amâo dleh pleh suaĩ msě si phũn đô ôh, mâu maĩ pleh któr leh. Mnuih buôn sang mâu mã lu bruă mkăn.

Yan mdiă, arăng amâo lui lẩn h'ăi mang ôh. Arăng pla djam tam, amrếč, trōng, mnga, któr,... yua maĩ buôp êa krih kơ mnōng pla.

Anei yōh jing klei jăk yâo kơ mnuih buôn sang ngã bruă lỏ hma, bi mdi ai tiê mã bruă kơ pô.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Hriăm mjuăt pruế blũ:

- a) Ară anei, mâu lu mta mã pioh yua hlăm bruă lỏ hma.
- b) Mã buôp êa pioh krih đang ksu , kphê,...
- c) Êdeh doh wăng kuai băng pioh pla ana kphê, ana ksu, ana kñũl.
- d) Bruă pleh któr ăt mâu maĩ leh mōh.

2- Hriăm bi blũ :

- a) Ya pioh yua êdeh doh wăng kai?
+ Pioh kai lỏ hma.
- b) Ya pioh yua êdeh doh wăng čaih?
+ Pioh čaih lỏ.
- c) Phũn đô pla ana kyâo mtâo, si arăng ngã?
+ Phũn đô pla ana kyâo mtâo arăng klei băng hōng wăng kuôk.
- d) Ară anei hōng arăng yua kuai băng pla ana kyâo mtâo?
+ Ară anei, arăng yua êdeh doh wăng kuai băng pioh pla ana kyâo mtâo.
- e) Čiăng pleh któr mâu lu leh anăn hmă, si arăng ngã?
+ Čiăng pleh któr mâu lu leh anăn hmă, arăng yua mã pleh któr.

KLEI HRIĂM 15

LỖ WÍT HRIĂM

Kdrế 1

MJUĂT YUA BOH BLŨ - PRUẾ BLŨ

I/ Boh blũ

1. Mjing pruế blũ hõng boh blũ ti gũ anei :

Lỗ : lại, nữa, ruộng,..

Blẽ : mọc, chảy, trở bông...

2. Boh blũ pioh êmuh :

Si ngã : như thế nào... ?

Si ngã ih arã anei ?

Ya pioh yua ? (để làm gì ?)

II/ Pruế blũ

Mjing pruế blũ hõng boh blũ ti gũ anei :

1. Hõng hlei.. ?

Hõng hlei ih nao Buôn Đôn ?

Hruê mbruê hõng hlei ih nao Buôn Đôn ?

2. Ya klei tử dũn... ? pioh êmuh klei tử dũn mnõng dhõng,..

Dũm ti anấp pruế êmuh

Ya klei tử dũn mào mõng klei rông mnõng ?

3. Ya mnõng mào...? pioh êmuh mnõng mnuã,...

Dũm ti anấp pruế êmuh

Ya mnõng mào hlãm êa?

Ya mnõng mào hlãm hma?

4. ...êjai....êjai..., pioh lăc kơ bruă ngã sa ênũk biă dah ngã lu mta bruă

Hmei huă êjai, blũ êjai mnăm kpiê êjai

III/ Hriăm mjuăt ngã

1/ Dũm boh hră ti anôk kỡ: Cồ, Khua, Lỗ

Amĩ káo mào ..... leh.

Adũ káo mào pã pluh ..... mnuih.

Amai káo dỏk ..... kỡ.

Ktớ anei ..... leh.

Ama káo ngã ..... buôn.

Ama káo nao kỡ .....

Mgi ih ..... hriê hỡ.

2/ Lỗ dấp wít pruế blũ ti gũ anei:

- a. Yang hruê đồng/huả bông/truh/mbít/Khua Buôn/hống/hmei
- b. Mnuih Buôn Sang/mnống rông/mlìh mrâu djuê mjeh mnống/yan adiê/djở guôp/lăn/hống/ti anôk pô/ ară anei/leh/thâu/pla
- c. Klei hđip/brữ hruê/mnuih/đĩ kyar/brữ/buôn sang/Êđê/ară anei
- d. Khăng/buôn sang/ ngă/mnuih/pla/bruă/mjing/lở hma

3/ Mblang wít klei Êđê pruê blũ ti gũ anei:

a. Thứ bảy tuần trước, chúng tôi đi thăm buôn Kố Dông. Khoảng tám giờ sáng, chúng tôi tập trung ở chỗ hẹn. Chúng tôi vừa đi vừa nói chuyện rôm rả. Buôn không xa lắm. Sau khoảng mười phút, chúng tôi đã đến Buôn. Chúng tôi lên nhà trưởng làng, ông đón tiếp chúng tôi rất niềm nở. Ông dẫn cùng tôi đi thăm Buôn, chúng tôi nói chuyện với người dân và đến trưa chúng tôi ngồi ăn cơm và uống rượu cần cùng nhau.

b. Trước đây cuộc sống của người dân tộc Êđê còn nhiều thiếu thốn và khó khăn nhưng giờ đây cuộc sống của họ ngày càng phát triển. Do họ biết áp dụng khoa học kỹ thuật vào sản xuất.

Kdrế 2

HRIĂM MJUẤT BLŨ

I/ Pruê blũ

+ Dũm ih chỉ sa chấp djam puăn anei? (dũm ih kãm sa chấp djam puăn ?)

Sa chấp dua êbảo prăk.

+ Hống hlei ih nao chứn?

Káo nao hống bằng gáp káo.

II/ Hriăm blũ

1. Hluê si klei hriăm 12 (BRUĂ ČHĨ MNIA) grăp êpul mjing pruê bi blũ. Pruê blũ yăl dliê kơ sa aguah nao sang cở blei mnống đhông, mào dua cở mnuih: pô chỉ leh anăn pô blei.

2. Brei grăp êpul nao ti anăp bi blũ.

Kdrế 3

ČIH MĐAỎ - HRIĂM ČIH KLEI YĂL DLIÊ

I/ Čih mđảo (Hmữ - Čih)

Klei hriăm đlăng: Mnuih Buôn sang êđê ngă bruă lở hma.

Čih mống : "Hlăm hma .... ruê bruă"

II/ Čih klei yăl dliê

Kố pruê êmuh: Lở chỉ wít hống klei Êđê yăl dliê kơ klei di ih hieu chứn hlăm Buôn sang Êđê.

Atăt klei ngă :

1. Kcũm klei ngă

- Hruê mmông nao chứn

- Ti anôk buôn ih nao chứn

- Ya bruă ih čiăng nao chứn

2. Krah wah klei ngă

- Si ngă khua buôn leh anăn mnuih buôn sang tũ drông di ih ?
- Klei hdĩp mnuih buôn sang si ngă, mào klei mlih mrào mỗ hẽ ?
- Ya klei di ih blũ yăl dliê hống mnuih buôn sang

3. Ruẽ klei ngă

Čih si ngă klei mĩn pō kō klei hĩu čhũn anăn.

* Klei čih bi hmō : Yăl dliê kō sa hruê nao čhũn ti buôn Êa Knuôp, sả Čũ Ni, kdrêk Êa Kar.

Năng ai gổ 9 mmông aguah, hruê 12 mlan 5 thũn 2008 Kào leh anăn mỗ kào nao čhũn ti buôn Êa Knuôp, Sả Čũ Ni, Kdrĩk Êa Kar. Leh truh ti Buôn Hmei dĩ ti sang gắp đũê hmei, truh ti sang gắp đũê hmei tũ drông hmei mĩt hlăm sang leh anăn khua sang êmuh hmei ya bruă ih čĩăng hĩu čhũn? kào wĩt lač : tal êlào hriê čuă čhũn gắp đũê drei ti anei, tal dua hriê čĩăng mả mjeħ mđiê Êđê drei čĩăng buħ hlăm hma thũn anei.

Leh hmũ gắp đũê hmei yăl dliê, snăn kào ăt buħ mōħ klei hdĩp mnuih buôn sang ti anei ăt đōk lu klei dleh knap, biă dah klei hgũm nguôp hlăm mnuih buôn sang ti anei prống snăk, leh anăn hmei lổ yăl dliê kō klei duah bống huă, klei ba mnẽč hlăm klei ngă bruă lổ hma čĩăng kō ba wĩt lu boh mnga hlăm klei duah bống huă.

Kào mĩn leh hmei yăl dliê hđră mnẽč mrào hlăm klei duah bống huă leh anăn hlăm klei ngă lổ hma gắp đũê kào ti anei thào mả yua hĩn mnẽč mrào hlăm bruă ngă lổ hma čĩăng mđĩ kyar klei hdĩp.

Kdrẽč 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô ngă klei ksiêm hluê si Phũn Mta dua pioħ mjing klei ksiêm
kō adũ hriăm)

LĂN ADIÊ DLIÊ YANG– MTA RIÊNG GAH KLEI HDÏP

KLEI HRIĂM 16

YAN

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Yan	: mùa	Mđiă	: nắng
Yan hjan	: mùa mưa	Yan mnga	: mùa xuân
Yan bhang	: mùa khô, mùa hạ	Knam	: mây mù
Yan puhih	: mùa đông, mùa lạnh	Ê-ăt	: lạnh
Bluh mnga	: nhú hoa, trổ bông	Angĩn đrũng	: lốc
Bhũl	: bụi	Chỗ mrỗ	: dơ bẩn
Doh	: chảy (dòng chảy), kéo	Kdlũt kdlăt	: lầy lội
Bi knăt	: nẩy chồi	Ê-ut	: ngọt
Hlơr	: nóng	Êđăp đrũm	: mát mẻ
Mta riêng gah klei hdĩp: môi trường		Lăn adiê dliê yang: Thiên nhiên	

2. Ênhiang blũ

* **Blah** :bũa, bổ, chẻ, cái (để dùng đứng sau số từ : áo, màn...)

Sĩ tô hmôl : - Mnuih buồn sang Êđê khăng hieu blah djuh

(Người Êđê thường đi bũa củi)

- Amai káo mào dua blah ao. (Chị tôi có hai cái áo)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Hlăm sa thũn mào pã mta yan: Yan mnga, yan bhang, yan hjan, leh anăn yan puhih.

Arăng thảo yan mnga truh kyua dah yan anei kyáo mtáo bi knăt mda, bluh mnga, angĩn thut êđăp đrũm. Anei yoh jing yan m'ak êdi. Yan mnuih buồn sang leh mã boh mnga. Arăng prăp êmiêt puk sang drông thũn bhang mráo.

Yan bhang adiê mđiă ktang, hlơr hĩp. Anei yoh yan ênang bruă puk hma, mnuih buồn sang Êđê khăng hieu blah djuh, pẽ djam leh anăn pők mñam. Yan anei mōh mào hjan lẽ rah leh anăn mào angĩn ktang, angĩn đrũng.

Yan hjan, jing yan arăng ngă bruă lỏ hma, pla mdiê, któr. Yan anei, adiê hjan lu snăk, păt čiăng grăp hruê amáo thảo mdei, êlan không chỗ mrỗ, kdlũt kdlăt, êrô êbat dleh dlan. Kyáo mtáo, rỏk ktỏk mtah mda djut. Hlăm yan hjan khăng mào êa lip hlăm krĩng dỏk giảm không.

Yan puhih jing yan arăng puôt wiă, pẽ kphê. Yan anei mào angĩn mōng ngổ ê-ăt hriêt, snăn arăng h'ô ao sã, ao kpal čiăng kớ mđao.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Wĩt lăc prũê êmuh:

- a) Hlăm sa thũn mào dũm mta yan? Ih rắk lắng?
  - b) Lắn dap kngư drei mào dũm mta yan?
  - c) Ya yan mnuih buon sang ngắ bruă puk hma? Si ngắ yan anắn?
  - d) Ya yan arắng ênang bruă puk hma ? ya bruă di ấu khắng ngắ?
  - e) Ya yan ih khắp hắn? Ya ngắ?
2. **Mjing pruể blũ:** Yan mngá, Yan bhang, Yan hjan, Yan puih
3. **Lỏ wít ớih klei êmuh ti mrô 1 hlăm m'ar.**

KLEI HRIĂM 17

HLÔ MNỜNG

I-BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

- Kmrờng dhông	: rừng rú	- Troh trôk	: thung lũng
- Ớũ ớiắng	: núi non	- Êa juôr	: sông suối
- Hlô mnờng	: thú rừng	- Kbao dliê	: trâu rừng
- Krũ	: bò tót	- Ktổng	: hoẵng
- Kuêñ	: vượn	- Hwa	: con giộc
- Ktổng	: hươu	- Êmông	: hổ, cạp
- Kra	: khỉ	- Hlô rang	: nai
- Hlô ấn	: lợn rừng	- Asáo tan	: chó sói
- Mja	: chồn	- Pai	: thỏ
- Ktang	: khoẻ	- Jhông	: dũ, dạn
- Ksua	: nhím		

2. Ênhiang blũ

* Pruể blũ mdhê hờng pruể blũ Yuắn (Cấu trúc câu khác với tiếng Việt)

Sí tô hmô: Mào lu djuê hlô mnờng hdíp hlăm dliê mdhê djuê mdhê klei hdíp.

(Có nhiều loài thú rừng sống trong rừng mỗi loài có đời sống khác nhau)

II- KLEI HRIĂM DLẮNG:

Ti lắn dap kngư mào lu kmrờng dhông, troh trôk, ớũ ớiắng, êa juôr. Mào lu djuê hlô mnờng hdíp hlăm dliê mdhê djuê mdhê klei hdíp. Mào phung hlô prớng msế si êman, kbao dliê, krũ. Mào phung hlô jhông msế si: Êmông, hlô ấn. Hlăm phung hlô đơ diết mào asáo tan, pai, mja, ksua... Hlăm dlông kyáo mào kra, hwa, kuểñ, ớim ớáp.

Êmông, êmông gu, asáo tan bớng ớim mta. Êmông jing hlô jhông leh anắn ktang hắn hlăm phung hlô mnờng, diấu khắng bớng deh phung hlô mnờng mkắn. Kgáo dê khắp bớng êa hnuê, kyua anắn yan hnuê arắng khắng buh kgáo hieu duah hruh hnuê.

Bi phung hlô mnǝng mkǎn lǝ bǝng boh kroh dliê leh anǎn bǝng rǝk. Phung bǝng boh kroh mǎo kra, hwa, kuěñ, mja, ksua... Mǎo phung hlô mnǝng bǝng knǝng rǝk msǝ si hlô rang, đruah, ktǝng, kbao dliê, krǝ, pai.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1/ Klei êmuh:

- a- Ya hlô mnǝng mǎo lu ti lǎn đap kngư drei?
- b- Ya mnǝng hlô prǝng hǎn?
- c- Ih lǎc lǎng hlô mnǝng bǝng čim mtah?
- d- Ya hlô khǎng bǝng boh kroh?
- e- Ya hlô bǝng mǎ knǝng rǝk?

2/ Klei hriăm boh blǝ:

- + Mtah.
- Amai kǎo mǎo sa blah ao mtah.
- Kǎo amǎo bǝng čim mtah ôh.

3/ Čih mđao: (Hmǝ - Čih)

Klei hriăm đlǎng: Yan. Čih mǝng "Yan hjan.... giǎm krǝng."

KLEI HRIĂM: 18

MNǝNG RUI HNĂR

I. BOH BLǝ - ÊNHIANG BLǝ:

1. Boh blǝ

- Mnǝng rui hnǎr	: loài bò sát	- Ban, hnǎr	: trườn
- Krua	: rùa	- Aguăt	: bộ cạp
- Ala kruak tang	: rắn cạp nong	- Pǎk kê	: tắc kê
- Ala knǎl	: rắn giun	- Hnǎr đuě	: rườn đi
- Ala prao bǎo	: rắn hổ mang	- Ala prao hô	: rắn sọc
- Êpan	: con rết	- Ala prao jǝ	: rắn hổ trăn (đắt)
- Dǝc	: đốt (con vật đốt)	- Čoh	: (rắn) cắn, mổ
- Ênǎng	: con giun	- Rui	: bò
- Pral	: nhanh	- Êmut	: chậm
- Hang	: bò	- Bok nik nak	: nhất là

2. Ênhiang blǝ

* Êjai (vào lúc) anǝk čih hlǎm prǝmsǝ si klei Yuǎn (Vị trí của từ trong câu tương tự như tiếng Việt)

Cụm chủ vị + êjai + danh từ chỉ thời gian

Sí tô hmô: Ala duah bồng êjai mmăt mlam (Rắn kiếm ăn vào ban đêm.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Êngao kơ hlô mnông, hlăm dliê ăt lỏ mào moh mnông hdíp mkăn msế si: Tlăn, ala, êpan, pắc kê, mwa, aguăt,... Ala mào lu mta: Ala prao hô, ala prao jũ, ala prao bâu, ala kruak tang, ala mtah, ala knăl... Ala còh ruă snăk, êgao hĩn kơ anăn tởl djiê mnuih mớh. Ala khăng hui duah bồng êjai mmăt mlam, ala hnăr đuể pral snăk, bok nik nak tở dah nũ còh mnông.

Mào mớh hlô mnông bồng mả knông hluăt, hdăm, amào dah ênăng, lir, ktuôp msế si: ênũôl, tắk lê lô... Pắc kê hdíp hlăm bắk êrông kyáo, nũ khăng mĩê: bắk kê! pắc kê!b. Êngao kơ anăn, hlăm kmrông lỏ mào kua, mnông điết hĩn msế si: plum, muôr, hdăm, hông, kmruôt... Kua hdíp tắp năng hlăm êa, tắp năng hlăm hang, kua rui hui êmut êdi.

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Wít laế klei êmuh:

- Êngao kơ hlô mnông, ya mnông lỏ mào hlăm dliê ...?
- Rắk lắng dũm anăn ala ih thào?
- Bi kua si ngă nũ hdíp?

2. Mjing pruế blũ hống boh blũ: rui, hnăr, còh, pral, êmut.

3/ Čih mđao: (Hmũ - Čih)

Klei hriăm dlăng: Hlô mnông. Čih mống "Ti lắn dap kngũ.... čim čap."

KLEI HRIĂM 19

BRUĂ RĂNG MGANG KMRÔNG DLIÊ.

I-BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

- Mah	: vàng	- Lông êmuh lắng	: thủ hỏi xem
- Pui bồng	: lửa cháy	- Pliă plia	: bừa bãi
- Čuh dliê	: đốt rừng	- Rắk mgang	: bảo vệ
- Yan adiê	: khí hậu	- Êa lip	: lũ lụt
- Êa proh lắ	: xói mòn đất	- Kmrông kpal	: rừng già
- Hlũn	: nô lệ	- Čuh	: đốt
- Jhúng mđỏ	: bàn ghế	- Êgao kơ anăn	: hơn thế nữa
- Đăm	: dùng	- Tũc	: châm, đốt
- Bi kmhal	: phạt		

2. Ênhiang blũ

* Ba kơ: mang cho, mang đến

Danh từ + ba kơ + ...

Si tô hmô : Kmrờng dliê ba kơ drei lu mnờng dhờng yuôm bắh.

(Rừng mang cho ta nhiều thú quý hiếm.)

II- KLEI HRIẨM DLẮNG:

Kmrờng dliê dui dlắng mắ si mah. Kmrờng dliê ba kơ drei lu mnờng dhờng yuôm bắh. Tô dah amáo máo ôh kmrờng dliê, drei lông êmuh lắng drei pô: Ti anôk drei máo kyáo cắng ngắ pắk sang, jhúng mắđ...? Grắp thừn drei máo mắ leh mớng kmrờng dliê lu ana kyáo cắng yua hắm lu bruắ. Êgao kơ anắ kmrờng dliê lắ krớng yan adiê amáo đei bi mlih ôh. Kmrờng kpal dui mgang angín êbủ, mgang êa lip, êa proh lắ jắk leh anắ hắm hjan djỏ hnờng. Kyua máo kmrờng yỏh, drei máo lu êa hnỏh.

Mớng đứm aduôn aê máo leh klei mắ: bĐắm ngắ ôh, djắ pui klắc tắc hắ dliê, djắ pui klắc tắc hắ hma arắng...b. Mớng đứm êláo adih, klei cắh dliê arắng bi kmhal prớng snắk, đa hlớng jing hlủn mnắ.

III. KLEI HRIẨM NGẮ:

1. Wít lắ klei êmuh:

- Laắ lắng klei từ dủn mớng kmrờng dliê?
- Si ngắ dui mớh hắ duah bi rai kmrờng dliê?
- Ya ngắ drei amáo dui rắm pui hắm kmrờng dliê?

2. Mớng prắ blủ hớng boh blủ: Từ dủn, bi rai, bi mlih, djỏ hnờng.

3. Cắh mắđ: (Hđỏr - Cắh)

"Đắm ngắ ôh, djắ pui klắc tắc hắ dliê, djắ pui klắc tắc hắ hma arắng"

KLEI HRIẨM 20

PLA KYÁO JING KMRỜNG

I. BOH BLỦ - ÊNHIANG BLỦ:

1. Boh blủ

- Knắk kna	: Chính Phủ	- Đỉ kyar	: tiến bộ, phát triển
- Klei jhat	: thiên tai, hậu quả xấu	- Mtrút mjhar	: khuyến khích
- Pla	: trồng	- Jao	: giao
- Lắ mắđ	: nâng lên	- Hủn akáo	: đăng ký
- Boh bai	: diện tích	- Êjai	: lúc, trong lúc
- Hđắ mtrủn	: chủ trương, chỉ thị	- Klei mlih	: sự thay đổi
- Mkỏ mkra	: Phụ trách		

2. Ênhiang blủ

Chủ ngữ + bi + động từ + hể ....

Si tô hmô : Drei bi hluê hể HDRĂ mtrũn mǝng knũk kna.

(chúng ta phải theo chính sách của Nhà nước.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Klei bi rai kmrǝng dliê leh ba lu klei jhat kǝ klei hđĩp mda mnuih, hlô mnǝng wăt kǝ klei mlih yan adiê.

Kbiă hriê mǝng klei anăn knũk kna drei mǝo HDRĂ mtrũn kǝ klei rǝng mgang leh anăn lǝ pla hể kmrǝng dliê. Bruă pla kyâo jing kmrǝng dliê jao kǝ dhar bruă pla mjing kmrǝng mkǝ mkra, jao kǝ mnuih buôn sang pla. Jih jang mnuih buôn sang drei dui hũn akâo mã tũ dliê pla kyâo tui si dui. Bruă pla kmrǝng mǝo ba leh kǝ phung pla lu klei tũ dũn mđĩ kyar klei hđĩp mda.

Kyua anăn, Đăng leh anăn Knũk kna mtrũt mjhar leh mnuih buôn sang bi pla hể kmrǝng ċiăng bi lǝ mđĩ boh bai kmrǝng dliê. Drei bi hluê hể HDRĂ mǝng knũk kna: Koh sa bể kyâo, lǝ pla hể pluh bể.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1/ Klei êmuh.

a – Ya ngă knũk kna drei lǝ mtrũn HDRĂ lǝ pla hể kmrǝng?

b - Pla kyâo jing kmrǝng, ya klei tũ dũn mǝo?

c - Ya ngă bi pla hể kyâo?

2/ Klei hriăm boh blũ.

+ Êjai

- Êjai dǝk hđĩp, bi mã hể bruă.

- Hmei êbat êjai, yăl dliê êjai.

- Mblang hǝng klei yuăn prũđ blũ anei ; Drei bi pla hể dliê kmrǝng.

3/ Ćih mđăđ: (Hriăm ċih prũđ)

"Koh sa bể kyâo, lǝ pla hể pluh bể"

KLEI HRIĂM 21

MNǝNG HDĨP HLĂM ÊA

I. BOH BLũ - ÊNHIANG BLũ:

1. Boh blũ

- Kan : cá

- Kan kěñ : cá trê

- Kan bư : cá trầu

- Ênũng : lươn

- Hdang : tôm

- Kan kǝ : cá trắng

- Kan kruah : cá quả, cá lóc

- Kan kruă : cá rô

- Tuôr : ốc quă

- Rǝng kan : nuôi cá

- Ariêng	: cua	- Adě	: sò
- Briăng	: hén	- Luê	: bơi lội
- Blũng (rông) kan: hồ cá, ao cá

2. Ênhiang blũ

* Êngao kơ: ngoài...ra

Êngao kơ... + chủ ngữ + lỏ mào.

Si tô hmô: Êngao kơ kan, hlăm êa lỏ mào lu mta mnông msế si: hdang, ariêng, abao, adě,...

(Ngoài cá, trong nước còn có nhiều loại như: tôm, cua, ốc, hén,...)

III. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Hlăm dliê mào hlô mnông, hlăm adiê mào cĩm ẵp, bi hlăm êa mào kan leh anăn mào lu mta djuê ana mnông mkăn. Mào lu mta kan mdhê mdhê msế si kan kruah, kan kễñ, kan kỏ, kan bũ, đa đa...

Êngao kơ kan, hlăm êa lỏ mào hdang, ariêng, abao, tuôr, adě, briăng, siăp...

Hlăm êa ksĩ, mào lu mta kan, mào ariêng, hdang leh anăn lu mta kan msế si kan êman, kan ẵn, kan ngư, kan mủk... .

Ară anei, ti ẵr drei, knũk kna mtrũt mĩhar brei mnuih buồn sang rông kan hlăm blũng êa, ênao êa. Kyua hỏng klei rông kan snăn yỏh, drei amào kbah kan bỏng ôh.

Hlăm buồn sang ẵt mào lu boh gỏ êsei klei blũng êa rông kan s'aĩ.

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Mjĩng tẵo prũế blũ hluê si ênhiang blũ ti mrô 2.

2. Hriăm bi blũ:

a. Êngao kơ kan, ya mnông lỏ mào hlăm êa?

+ Êngao kơ kan, hlăm êa lỏ mào ariêng, hdang, mya, tuôr, abao...

b. Rắk lắng đờ kan ih thẵo hlăm êa ksĩ?

+ Hlăm êa ksĩ mào kan ngư, kan mủk, kan êman...

c. Ya ngắ knũk kna drei mtrũt mĩhar mnuih buồn sang rông kan?

+ ẵĩng kỏ mnuih buồn sang mào cĩm kan bỏng.

d. Gắp djuê ih mào blũng êa rông kan mỏ?

+ Gắp djuê kỏ mào sa boh blũng êa rông kan.

KLEI HRIĂM 22

YAO MBỎ HỎNG ÊMAN

I. BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ:

1. Boh blũ

- Nẵl	: lưới	- Wah	: lưới câu, câu

- Klei wah	: dây câu	- Krang	: vợt
- Ê- i yao	: rổ xúc cá	- Djao	: vợt
- Juhih	: đỉnh ba đâm cá	- Yao kan	: đánh cá
- Dăng ñuăl	: thả lưới	- Hroi jal	: kéo chài
- Trah jal	: quăng chài	- Êwui kan	: mò cá
- Pũ đrũ	: cất vó	- Tlõ kan	: đâm cá
- Tam hrõk	: đặt lò (bắt cá)	- Sač êa	: tát nước
- Hiu sač wah trah yao	: đi đánh bắt cá		
- Yao mbõ hõng êman	: đánh cá bằng voi		

2. Ênhiang blũ

*Trạng ngữ chỉ thời gian: **Mmông (yan, hruê...) anăn + cụm chủ vị.**

Sĩ tô hmô: Mmông anăn, djăp mnuih bi trũn nao yao yõh.

(Lúc đó mọi người bắt đầu xuống nước xúc bắt cá.)

* Leh ruế (kết thúc, xong xuôi) thường đặt ở đầu câu.

Leh ruế + cụm chủ vị.

Sĩ tô hmô: Leh ruế yao, diñu kah mbha kan brei kơ pô êman leh anăn ba wĩt kơ buôn yõh. (Kết thúc buổi đánh bắt cá, mọi người chia cá cho chủ voi và đem cá về nhà.)

*Trạng ngữ chỉ nơi chốn: **Truh ti.....+ cụm chủ vị.**

Sĩ tô hmô: Truh ti kdrũn êa, êman trũn pũk êa, mnuih bru bru êbat ktuê hang êa. (Đến khúc suối, voi xuống quây nước, người đi theo dọc bờ suối.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Yan bhang mđiă hlõr, phung mnuih buôn sang Êđê ga khăng hui yao mbõ hõng êman.

Truh ti kdrũn êa, êman trũn pũk êa, mnuih bru bru êbat ktuê hang êa. Tõl êa kkăl plũk, kan đung dĩ kơ dlõng êlah êa bi kbp. Mmông anăn, djăp mnuih bi trũn nao yao yõh. Hlei djă krang, tuah hõng krang, hlei djă djao wăk hõng djao, hlei djă đrũ pũ đrũ, đa hui duah huăk kan hõng kngan. Diñu bi mjan tiõ mã kan, ênai ur, tlao hao hao hlăm kũn êa yao mbõ.

Leh ruế yao, diñu kah mbha kan brei kơ pô êman leh anăn ba wĩt kơ buôn yõh. Klei yao mbõ m'ak m'ur êdimi.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

A. Hriăm mjuătt pruế blũ:

1. Yan bhang, phung mnuih buôn sang drei khăng hui yao mbõ.
2. Hruê anei, hmei nao wah kan.
3. Leh ruế mbha kan, phung mnuih buôn sang wĩt kơ buôn yõh.
4. Truh ti buôn, djăp mnuih hõk m'ak s'ăi.

B. Hriăm bi blũ:

1. Răk lăng dơ kan ih thảo kral?
+ Kan kruah, kan kỗ, bư, kễn đa đa...

2. Ya mnǝng arǝng khǝng pioh yua yao kan?
+ Đrǝ, krang, djao, jal, ñuǎl ãa ãa...
3. Ih khǝp hiu wah mǝ?
+ Ồ, kǝo khǝp hiu wah snǝk. Boh nik, hiu wah kan hlǝm ẽa krǝng.
4. Ya kan ih khǝp bǝng? Ya ngǝ?
+ Kǝo khǝp bǝng kan kǝn kyua dah kan kǝn kǝh lu, klang biǝ.

KLEI HRIǺM 23

Lǝ WIT HRIǺM

Kdrǝ 1

MJUǺT YUA BOH BLǞ - PRUǞ BLǞ

1. Mjing pruǞ blǞ hǝng boh blǞ:

Čoh: cǝn, mǝ

Đoh: chǝy, kǝo

Blah: chǝ, bǝ, cǝi(chǝn, mǝn...)

2. Lǝ wit đǝp bi đjǝ boh blǞ, gru (kuǝč, ẽmuh, kǝoh) hlǝm grǝp pruǞ ti gǝ anei:

- a. Puǝt/pǝ/kphǝ/wiǝ/yan/jing/puih/yan/arǝng
- b. Khǝng/hlǝ/ya/boh/bǝng/kroh
- c. Bi/mǝo/jih jang/hǝ/drei/sa/klei mǝn/rǝng mgang/ai tiẽ/kmrǝng dliẽ
- d. Ẽa/kyǝo/bǝng/ẽdi/khǝp/hnuẽ
- e. Đĩ/tuǝm/ih/mǝ/ẽman
- g. Hlǝm/pǝk kǝ/hđĩp/kgǝo/bǝng/ẽrǝng

3. Mblang wit klei Ẽđẽ

- a. Trước đĩ, trong rừng có nhiều loài thú lớn như: voi, trũ rừng, bǝ tót và có những loài thú đĩ như hổ, sư tử, lợn rừng.
- b. Hiện nay Đảng và Nhà nước ta đang khuyến khích nhĩn đĩn trồng rừng, viẽc trồng rừng đĩm lại nhiều lợi ích.
- c. Cǝy cối là kho chứa nước thiên nhĩn, điều hòa độ ẩm và mưa. Mỗi năm 1 hecta rừng giữ cho đĩt từ 1000 đến 3500 tấn nước. Rừng làm giảm sự bốc hơi và tránh đĩc khô hạn. Do nhĩt độ không khí trong rừng thấp, hơi nước lại nhiều nên vùng rừng mưa nhiều hơn. Khi mưa to, rừng ngĩn nước chảy chậm lại, không gây xói mòn đĩt, lũ lụt. Mùa mưa, vùng nhiều cǝy cối thì mát mẽ. Mùa đĩng, vùng nhiều cǝy lại ẩm ẩp.

Kdrǝ 2

HRIǺM BI BLǞ

I/ Hriǝm mjuǺt blǞ

1. Ya ngǝ arǝng thǝo yan mnga truh?

+ Arǝng thǝo yan mnga truh kyua dah yan anei kyǝo mtǝo bi knǝt mda, bluh mnga, ẩngĩn thut ẽđĩp đrũm.

2. Ya yan khăng mào hjan lě rah?

+ Yan bhang khăng mào hjan lě rah.

3. Ya yan khăng mào êa lip ?

+ Yan hjan khăng mào êa lip.

4. Tui si ih thảo, ya hlô mnông khăng mào hlăm dliê ?

+ Tui si kào thảo, hlăm dliê mào lu hlô mnông msě si : êman, êmeh, hlô tam, hlô rang, hlô ứn, êmông, asào tan, đa đa...

5. Dui mỗ drei lua mnah hlô mnông ? Ya ngă ?

+ O ớh, drei amào dui lua mnah hlô mnông ôh.

+ Kyua dah hlô mnông brữ hruê brữ biă hăn.

6. Si ngă kua rui hui ?

+ Kua rui êmut êdi.

II/ Klei hriăm ngă

Wit lač klei êmuh ti gũ anei :

1. Ară anei ti anôk adôk mào kmrông dliê? Ya ngă drei bi rãng mgang hě kmrông dliê?

2. Ya ana kyào mào hlăm kmrông dliê? Ih răk lăng anăn ana kyào? Ya pioh yua kyào?

3. Sang ih mào mnông ngă hông ana kyào mỗ? Lač lăng?

4. Ya mnông hdíp hlăm êa?

5. Ya anăn kan hdíp hlăm êa ksĩ?

6. Hông arăng khăng yao kan?

7. Sang ih mào blũng rông kan mỗ? Ya kan ih rông?

Kdrế 3

ČIH MĐAỎ - HRIĂM ČIH KLEI YĂL DLIÊ

I/ Čih mđảo (Hmữ - čih)

Klei čih:

Kmrông dliê Dak Lak

Ti čar Dak Lak drei mào lu kmrông dhông, cữ čhiăng leh anăn troh trôk. Hlăm kmrông dliê mào lu kyào mtào, rők ktők, boh tào, êa hnoh leh anăn lu mta hlô mnông msě si: êman, ktông, đruah, êmông, hlô rang, pai, kua, đa đa...

Êngao kơ anăn kmrông lỏ brei kơ drei lu mta mnông mkăn msě si: mmao, êa hnuê...

Mnuih buôn sang Dak Lak drei ktũn ai rãng mgang dliê leh anăn lỏ pla kmrông. Arăng khăng lač: "Kmrông jing mah, êa ksĩ jing prăk" kyua dah kmrông brei kơ drei lu mta mnông yuôm bħn.

II/ Hriăm čih klei yăl dliê

Kỗ klei êmuh: Čih hông klei Êđê kơ klei hũn mthào hđră brũa pla kmrông mjing dliê leh anăn rãng mgang kmrông dliê.

Atăt klei ngă:

1. Kc̣m klei ngă

- Hruê mmông nao c̣hưn
- Ti anôk buôn ih nao c̣hưn
- Ya bruă di ih hlăm hruê ăn

2. Krah wah klei ngă

- Si ngă khua buôn leh ăn mnuh buôn sang tũ drông di ih ?
- Yăl dliê klei tũ dũn mào mông kmrông dliê leh ăn mtrut mjar mnuh buôn sang pla dliê
- Si ngă mnuh buôn sang mả tũ klei di ih nao hũn mthao ăn

3. Ruê klei ngă

C̣h si ngă klei mĩn pō kō klei hũ c̣hưn ăn.

Kdrẽc̣ 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê Phũn Mta tlao ăn mjing klei ksiêm kō adũ hriăm)

PHŨN MTA 4

MẢ BRUĂ KNUĂ

KLEI HRIĂM 24

WAR DJAM AMĨ H'NGA

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh Blũ

Djam mtam	: rau (nói chung)	Ya-ut	: khổ qua
Djam bei	: rau cải	Plei	: bí đỏ
Djam puăn	: rau muống	Hla êgil	: ngò gai
Djam bâu	: rau thơm	Êdak	: bí xanh, bí đao
Djam bei boh	: cải củ	Knăt plei	: đọt bí
Trống msăm	: cà chua	Boh bớ	: quả bơ
Trống phĩ	: cà đắng	Boh súp	: quả chôm chôm
Boh kroh	: trái cây (nói chung)	Mào hrui	: thu được
Boh kruê	: quả cam	Kdlũn hĩn	: hơn nữa
Drung	: lan, bò	Pra	: giàn
Mguôp hõng	: kết hợp với		

2. Ênhiang blũ

* C̣hĩ : từ đa nghĩa để diễn tả hành động bán, nếm canh.

Sí tô hmô : - Amĩ H 'Nga chỉ djam. (Mẹ H'Nga bán rau)

- Kào chỉ hra hằm gõ djam. (Tôi nêm muối vào nồi canh)

* Pruế blũ mdhê hống pruế blũ Yuăn (Cấu trúc câu khác với tiếng Việt khi muốn diễn tả sự khác nhau của mỗi sự vật, sự việc)

Mdhê + cụm từ + mdhê + cụm từ .

Sí tô hmô : Mdhê mta pla mdhê kbuôn.

(Mỗi loại trồng trên các luống khác nhau)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Gỗ êsei amĩ H'Nga kriăng êdi pla mjing djam mtam. Hlăm war ñu pla lu mta djam msế si: djam bei, djam bei boh, giết, êyăn, plei, êdak, amrếč, êsũn, trồng msăm,... Mdhê mta pla mdhê kbuôn; êyăn, giết, êdak gõ ngã pra brei đĩ, bi plei dê drung ti lăn. Amĩ H'Nga gữ tui hriăm đăp anôk chỉăng thào ngã jăk bruă pla mjing djam mtam. Snăn, war djam gõ cắt jing mda djut. Gỗ êsei gõ amăo kbah djam bống ôh. Kdlũn hĩn, gõ măo chỉ nanao mớh. Arăng hriê blei ti war djam amăo guôn ba chỉ kớ sang cớ ôh. Mguôp hống bruă rông ũn leh anăn pla ana boh bớ, boh súp, boh sầu riêng, boh kruế mmih, gõ êsei amĩ H'Nga măo hrui mả leh lu boh tử dũn. Kyua măo klei kriăng kreh, snăn klei hdĩp gõ êsei amĩ H'Nga bữ hruê bữ trei mđao.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Mblang klei Yuăn pruế blũ ti gữ anei:

- a) Kào chỉ boh kruế.
- b) Adei kào chỉ któr.
- c) Amĩ kào khắp bống djam trồng phĩ leh anăn knăt plei.
- d) Ama kào ngã pra giết.
- e) Pra êyăn sang ayống kào mboh lu êdi.

2- Hriăm bi blũ:

- a) Ya djam ih khắp bống?
  - + Kào khắp bống djam puăn.
  - Jăk mớ bống djam puăn?
  - + Ồ, bống djam puăn jăk mớh.
  - Bi ih, ya djam ih khắp bống?
  - + Kào khắp bống djam êdak tũk hống klang ũn.
- b) Ih khắp bống boh kroph mớ?
  - + Ồ, kào khắp mớh.
  - Ya boh ih khắp bống?
  - + Kào bống boh sầu riêng.
- c) Sang ih măo war djam mớ?
  - + Ồ, sang kào măo war djam mớh.
  - Ya djam ih pla?

+ Kào pla kmũn gống leh anăn trổng msăm.

KLEI HRIĂM 25

ANA MNŌNG PLA TI LĂN DAP KNGƯ

YUA KỎ BRUĂ MKRA MJING

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh Blũ

Ana ksu	: cây cao su	Klĩt	: da, vỏ
Ana kphê	: cây cà phê	Ton	: tán
Ana kpaiah	: cây bông	Ktăk	: mũ (cây), nhựa cây
Ana kuế	: cây quế	Mkra mjing	: chế biến
Mboh brũng	: sai quả, trĩu quả	Buôr ktăk ksu	: cạo mũ cao su
Đơ găt đơ gĩn	: rộng lớn, bát ngát	Asăr tiu	: hạt tiêu
Trei mđao	: ám no	Yăo jăk	: hạnh phúc
Ala tač êngao	: nước ngoài	Bi mdrông	: làm giàu
Lăn ala	: đất nước	Ba wĩt	: đem lại, mang về
Tuế ală dlăng	: ngút ngàn, quá tầm nhìn		
Lăn jing mnŏng	: đất tốt, đất đai màu mỡ		
Ana mnŏng yua mkra mjing	: cây công nghiệp		

2. Ênhiang blũ

* **Yuôm** là từ đa nghĩa để diễn tả giá trị của sự vật, sự việc: quý, đắt.

Sĩ tô hmô: - Ana kphê, ksu jing ana kyăo yuôm ti lăn dap kngư.

(Cà phê, cao su là loại cây quý ở Tây Nguyên)

- Ară anei, djăp mnŏng mnuă yuôm s'aĩ.

(Hiện nay, mọi thứ đều đắt)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Lăn dap kngư anôk lăn jing mnŏng. Arăng pla lu ana mnŏng yuôm pioh yua bruă mkra mjing msě si: kphê, ksu, kũl... Truh kô Lâm Đồng drei srăng buh đăng cê prông tuế ală dlăng. Truh kô Dak Lak, Gia Lai drei buh kmrông kphê, ksu đơ găt đơ gĩn leh anăn lu war tiu mboh brũng. Grăp thũn, lăn dap kngư mào chỉ leh kô ala tač êngao lu êklăk ton kphê, asăr tiu leh anăn lu êbăo ton ktăk ksu, ba wĩt klei hđip trei mđao, yăo jăk kô mnuih buôn sang, bi mdrông kô lăn ala.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1- Hriăm bi blũ:

a) - Ya ana kyăo yuôm arăng khăng pla ti lăn dap kngư ?

- + Ti lăp dap kngư arăng khăng pla ana kyô yuôm msế si: kphê, ksu, tiu, cê ,...
- b) - Ya arăng pioh ngă kphê, tiu, ksu?
- + Arăng pioh chỉ kơ ala tač êngao.
- c) - Ya mnông tũ đưn mào mông pla ana anăn?
- + Ba wít klei hđip trei mđao, jăk yô kơ mnuih buôn sang leh anăn bi mdrông kơ lăp ala.
- 2- Wít lăc klei êmuh ti gũ anei:
- a) Ya ana kyô yuôm mkăn arăng lổ pla ti čar Dak Lak drei?
- b) Êngao kơ chỉ mnia, ya arăng pioh yua tiu, kphê, cê?
- c) Sang ih pla kphê, cê, tiu mỗ?

KLEI HRIĂM 26

MNUIH THĂO BA YUA MNỄC MẢ BRUĂ MRĂO

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh Blũ

Tui duah	: tìm kiếm, tìm hiểu	Tui hriăp	: học hỏi
Ba yua	: áp dụng	Ktuê hang êa	: ven suối, khe
Mtô lăc	: hướng dẫn Boh mnga		: thành quả, kết quả
Pla bi kmlah	: trồng xen canh	Rũ kuai	: khai hoang
Trăp trang	: đâm sinh lầy	Bũ guê	: đắp bờ
Mbông	: mương máng	Sít êmít	: thật sự
Mnễc bruă	: kỹ thuật	Čiăng kơ	: để, để cho

Bruă duah bống : việc làm ăn

Anôk mtô mnễc bruă lổ hma : trạm khuyến nông

Mnễc mả bruă mrăo : cách làm ăn mới, kế hoạch làm việc mới

2. Ênhiang blũ

* Si : boh blũ êmuh khăng yua mbít hống prũc blũ lăc êlăo. (tủ hỏi thường đi kèm với câu mào đầu, để hỏi làm như thế nào)

Čiăng kơ ....+ si +cụm chủ vị?

Sí tô hmô : Čiăng kơ klei hđip jăk siam, si aê H'Ngôi ngă?

(Để cho cuộc sống tốt đẹp, ông H'Ngôi làm thế nào?)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Khă dđk hlăm krđng buôn sang taih kbui, êlan êrô êbat dleh dlan, klei duah bống huă ka đĩ kyar msế lu hống anôk mkăn ôh. Biă dah Aê H'Ngôi gữ tui duah, tui hriăp mnễc bruă pla mjing, rông mnông čiăng kơ klei hđip jăk siam hđn.

Gõ nao tui hriẵm bruă pla, kriê dlẵng kphê ti dũm anôk mtô lăc kô klei bruă duh bỗng hľăm să pô leh anẵn dũm să riêng gah. Mông anẵn yoh, kphê gõ êsei gõ jing siam mboh lu hĩn. Hľăm đẵng kphê, gõ lỏ pla bi kmlah hỏ̃ng ana boh kroh mkăn msế si: ana suai, bớ, sầu riêng, đă đă... Dũm anôk trắ̃p trang, ktuê hang êa aê H'Ngôi rử kuai, bử guê mbông ngắ lỏ, pla djam mtam, kmũn ktớ̃r. Snẵn, gõ êsei gõ ắ̃t djắ̃p nanao mnỗ̃ng bỗng huă.

Kyua mầu klei gử ktử̃r hľăm bruă duah bỗng, tui duah nanao mnế̃c mắ̃ bruă mrầu, ắ̃iẵng mđĩ boh mnga mnỗ̃ng pla mjing ploh mầu mnỗ̃ng ắ̃hĩ ba wít prắ̃k kô pô, arắ̃ anei gõ êsei aê H'Ngôi sít êmít mầu leh klei hđĩp h'ít mđao, đĩ kyar.

III- KLEI HRIĂM NGẮ:

1.Hriẵm bi blử

- a) - Ti anôk krỉ̃ng buôn sang aê H'Ngôi dồk?
+ Nử dồk hľăm krỉ̃ng buôn sang taih kbủi, êlan êrồ êbat dleh dlan.
- b) - Si ngắ̃ klei duah bỗng ti buôn sang aê H'Ngôi?
+ Klei duh bỗng ti buôn sang gõ ka đĩ kyar msế si anôk mkăn ôh.
- c) Ắ̃iẵng kô klei hđĩp jắ̃k siam, si aê H'Ngôi ngắ̃?
+ Ắ̃iẵng kô klei hđĩp jắ̃k siam, aê H'Ngôi gử tui duah, tui hriẵm mnế̃c bruă pla mjing, rỏ̃ng mnỗ̃ng.
- d) - Ya bruă nử tui hriẵm?
+ Gỏ̃ nao tui hriẵm bruă pla, kriê dlẵng kphê.
- e) Ti anôk gõ̃ tui hriẵm?
+ Gỏ̃ tui hriẵm ti dũm anôk mtô lăc kô klei bruă duah bỗng hľăm să pô leh anẵn dũm să riêng gah.
- g)- Ya klei tử̃ dũn mầu mỗ̃ng bruă gõ̃ tui hriẵm anẵn?
+ Mông anẵn yoh kphê gõ̃ êsei gõ̃ jing siam mboh lu hĩn.
- h)- Ya ana mkăn gõ̃ pla bi kmlah?
+ Gỏ̃ pla bi kmlah hỏ̃ng ana suai, bớ, sầu riêng, đă.đă.
- i)- Ya mnỗ̃ng gõ̃ pla hľăm anôk trắ̃p trang, ktuê hang êa?
+ Hľăm anôk trắ̃p trang, ktuê hang êa gõ̃ rử kuai, bử guê mbông ngắ lỏ, pla djam mtam, kmũn ktớ̃r.
- k)- Si ngắ̃ klei hđĩp gõ̃ êsei gõ̃ arắ̃ anei?
+ Klei hđĩp gõ̃ êsei gõ̃ arắ̃ anei sít êmít mầu leh klei hđĩp h'ít mđao, đĩ kyar.

2. Ắ̃hĩ djắ̃p ana boh kroh ih thầu hỏ̃ng klei Êđề.

KLEI HRIĂM 27

BRUĂ RỎ̃NG MNỠ̃NG

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh Blũ

Kbao	: con trâu	Êmô	: con bò
Kbao ana	: con trâu cái, trâu mẹ	Êmô knô	: con bò đực
Êđai kbao	: con nghé	Bê	: con dê
Asô	: con chó	Ủn	: con heo
Miêu	: con mèo	Kiă	: chăn
Aseh	: con ngựa	Ki kbao	: sừng trâu
Êman	: con voi	Kniêm ưn	: máng lợn
Bi mtiô êman	: đua voi	Drỗ (rô)	: rọ nhốt lợn
Mđai	: (động vật) đẻ con	Mđoh kyô	: kéo gõ
Mgăt êmô	: người chăn (lái) bò		

Huă blăm mnăm thũn: Lễ hội hàng năm

Mđiăng mnông ktrỗ: Chở vật nặng

2. Ênhiang blũ

* Tlỗ: tiêm, chích, đâm

Si tô hmô: - Tlỗ ngang kơ êmô, kbao. (Tiêm phòng cho trâu, bò)

- Arăng tlỗ êmô êlao kơ ưh. (Người ta đâm bò trước khi thui)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Êngao kơ mnũ, bip, sin ... Mnuih buôn sang drei lỏ rông ưn, êmô, kbao, bê đa rông wăt êman mớh. Bruă rông mnông anăn yoh ba lu klei tũ dũn kơ klei hđip diñu. Êngao kơ ưh bống diñu ba ưh; blei êdeh êđao, mả mớk.

Arăng rông êmô pioh mđoh êdeh, êman pioh mđiăng mnông ktrỗ, kbao pioh kai lỏ hma.

Hlăm sang diñu rông asô pioh kiă sang leh anăn hiu lua. Miêu pioh mả kkuih bi rai mnông dhồng.

Čiăng kơ mnông rông djăl prồng, đĩ lar, diñu bi kriăng hẽ ưiêm rông, bi mđoh war êmô kbao leh anăn tlỗ ngang nanao.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1) Wĩt lăc klei êmuh: Dlăng bi nik klei hriăm dlăng ti dlông leh anăn wĩt lăc klei êmuh:

a. Răk lăng, ya mnông mnuih buôn sang drei rông?

b. Ya pioh yua asô, miêu, êmô, kbao, êman?

c. Ya nga diñu rông hẽ lu mnông?

d. Čiăng kơ mnông rông djăl prồng, đĩ lar si arăng ngă?

2) Mjing pruế blũ hống boh blũ "Rông" :

Si tô hmô: Mnuih buôn sang kào **rông** lu ưn mnũ.

3) Hriăm bi blũ.

- A- Ya pioh yua êmô kbao ?
 B- Êmô kbao pioh kai lỏ hma.
 A- Ya pioh yua êman?
 B- Êman pioh mđoh kyáo leh anăn mdiăng mnởng ktrỏ.
 A- Ih khấp mỏ rỏng lu mnởng ? Ya ngắ ?
 B- Ồ, káo khấp mỏh rỏng lu mnởng, kyua mnởng rỏng ba lu klei tử đún.

KLEI HRIẨM 28

ĐỈ KYAR MỎNG BRUẢ RỎNG BÊ

I. BOH BLỬ - ÊNHIANG BLỬ:

1. Boh Blử

- Êpul bê	: đàn dê	- Êđai bê	: con dê con
- Ćiêm	: cho ăn	- Phior	: bay
- Lui tha	: thả rong	- Krăm	: ấp trứng
- Bỏng rỏk	: ăn cỏ	- Prắk	: tiền (bạc)
- Knháo mbruả	: giỏi giang	- Siam	: đẹp
- Knởng	: chỉ	- Biả dah	: nhưng
- Guôn	: chờ, đợi	- Bi liê	: tốn kém
- Bi rai mnởng mnuả pla : phá hoại cây trồng

2. Ênhiang blử

- * **Laố** : Nói, bảo hoặc trình bày để thể hiện ý kiến quan điểm của mình về sự vật, sự việc.

Sí tô hmô : - Laố klei tử đún máo mỏng bruả rỏng bê.

(Trình bày lợi ích của việc nuôi dê)

- Amỉ laố amáo gỏ, ama mtỏ amáo gút.

(Mẹ bảo thì không nghe, bố dạy không vâng)

- * **Blử** (nói) dùng để nói về ngôn ngữ nào đó

Sí tô hmô : Nủ thảo blử klei Êđê. (Nó biết nói tiếng Êđê)

II. KLEI HRIẨM DLẮNG

Kỏ thủn 2000 ayỏng ama Bel mỉn leh kỏ bruả rỏng bê. Mphủn tal êláo ayỏng ama Bel rỏng bê lui tha. Knởng hẳm dua thủn, bruả rỏng bê ba wít leh klei tử đún kỏ gắp đjuê ayỏng. Biả dah bruả rỏng bê lui tha ắt guôn máo mnuih kiả mỏh, leh anăn bê bi rai mnởng mnuả pla. Ćiăng kỏ máo klei tử đún kdlủn hỉn, ayỏng bi liê lu prắk ngắ hể war kỏ bê.

Thủn 2003, ayỏng ama Bel máo rỏng 30 drei bê êmỏng siam, knởng prắk chỉ bê ayỏng máo leh 60 êklắk prắk.

Hồng klei ktún dĩ mào mống ai tiê, kiê kngan, klei mĩn mống pô, ayống ama Bel năng jing sa cô pô knhào mbruă kơ djăp boh gồ êsei mkăn hriăm leh anăn tui hluê.

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

1. **Wĩt lač klei êmuh:** Dlăng bi nik klei hriăm dlăng leh anăn wĩt lač klei êmuh:

- Mphũn tal êlão, si klei ayống ama Bel rông bê?
- Ya ngă ayống ama Bel rông bê hlăm war?
- Lač lăng klei tũ dũn mào mống bruă rông bê

2. **Hriăm boh blũ:**

- Mjing prũê blũ hống boh blũ ti gũ anei:

+ kiă dlăng	+ êpul bê	+ krũ
+ ba wĩt	+ tui hluê	+ rők

KLEI HRIĂM 29

KLEI RÔNG MNŨ DJĂL PRÔNG

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. **Boh Blũ**

- Mnũ	: gà	- Ruah	: Chọn, lựa
- Kiă răng kriê	: Chăm sóc	- Ktrở	: Nặng
- Hdjul	: Nhẹ	- Mkă man dũn	: Tính trung bình
- Mboh	: để	- Kdjỗ	: gáy
- Bip	: con vịt	- Êmống	: mập
- Prống djăl snăk	: Lớn rất nhanh		
- Bống mnống bi trei	: Ăn cho no		
- Hdră êlan rông mnống	: Hình thức chăn nuôi		
- Klei bhiăn rông yăng đar	: Cách nuôi thông thường		
- Mnống bống leh mkra	: Thức ăn chế biến sẵn		
- Krũ knô mdê, ana mdê	: Nhốt riêng trống mái		

2. **Ênhiang blũ**

* **Drei:** chúng ta, con (từ được sử dụng sau số từ, để đếm con vật)

Si tô hmô :- Drei ruah mã đơ êđai mnũ jăk.

(Chúng ta chọn những con gà tốt.)

- Káo rông pluh drei êmô. (Tôi nuôi mười con bò)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Ciăng rông mnũ djăl prống, êlão hĩn drei ruah mã đơ êđai mnũ jăk, amào mào klei ruă, grăp drei mnũ ktrở hlăm brô 0,2 - 0,5kg. Drei dũm knô mdhê, ana mdhê hlăm war doh, kgăn hẽ

mdhê mđhê. Grăp hruê ċiêm hống mnống bống mkra pioh leh. Brei mnũ bống mnống bi trei leh anăn guôm hẽ war bi mmăt brei diñu pít. Mlam, drei lỏ ktít pui brei diñu ċoh bống mnống.

Ară anei, rông mnũ brei diñu knống bống mnống leh anăn pít, snăn mnũ prống djăl snăk. Hlăm sa hruê kăm, mkă tĩng man đũn, grăp drei mnũ ktrỏ leh mống 0,4 - 0,5kg, drei đui ba ċhĩ amăo dah ċuh bống. Tơ dah hluê si klei bhiăn rông hđăp adih, mnũ amăo măo djăl prống msẽ si klei rông ară anei ôh.

Klei rông mnũ djăl prống ară anei ba wít leh klei tũ đũn kơ lu mnuih, lu gổ êsei rông mnũ.

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

a) Mjing prũ blũ hluê si ti gũ anei :

Grăp hruê, kăo .....

Sĩ tồ hmô : Grăp hruê, kăo ċiêm mnũ bống mnống.

b) Hriăm bi blũ:

Si ngă êđai mnũ arăng ruah pioh rông?

+ Arăng ruah mnũ jăk, pral amăo măo klei ruă.

Hlăm arăng rông mnũ?

+ Arăng rông mnũ hlăm war bi kğăn hẽ knô mđhê, ana mđhê.

Grăp hruê ya ih ngă ?

+ Grăp hruê kăo ċiêm, brei diñu bống mnống bi trei.

Rông mnũ hống hđră êlan anei, si ngă mnu djăl prống mỗ?

+ Ồ, mnũ hriê kơ prống prăl snăk.

KLEI HRIĂM 30

RĂNG MGANG KLEI RUĂ KƠ MNỮ

I-BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh Blũ

- Kman	: Vi trùng, vi rút	- Krih êa drao	: Phun thuốc
- Djiê ruă	: Bị bệnh chết	- Mnũ djiu	: Gà rù
- Dơr êlam	: Chôn sâu	- Doh jăk	: Sạch đẹp
- Doh bhung	: Sạch sẽ	- Ćhỗ mrổ	: Dơ bẩn, bẩn thũu
- Mia cữr	: Quét vôi	- Srai cữr	: rải vôi
- Bi mđjiê hẽ kman	: Tiêu diệt vi trùng		
- Bi mdoh war rông	: Làm vệ sinh chuồng trại		
- Bống mnống djổ hnống	: Ăn uống điều độ		
- Răng mgang klei ruă	: Phòng bệnh		

- Răng kriê bi doh nanao : Thường xuyên giữ gìn vệ sinh
- Kniêm chiêm, kniêm mnăm : Máng ăn, máng uống

2. Ênhiang blũ

* **Nanao** : để diễn tả hành động thường xuyên hoặc luôn luôn.

Cụm Chủ vị + nanao.

Sí tô hmô : Kào kih waih pūk sang bi doh nanao.

(Tôi luôn luôn quét dọn nhà cửa sạch sẽ.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Čiăng rằng mgang klei ruă kơ mnũ, êlao hĩn brei drei bi mdoh hẽ pông, war rông mnũ, kniêm chiêm mnông bống, êa mnăm, mia cữr ti mtiw war, krih êa drao nanao leh anăn tở mgang hẽ êpul mnũ hống êa drao Vac xin La xota.

Tơ buh klei ruă kơ mnũ, drei duah dlăng mtam ti anôk phũn bi mao klei ruă, mã dũm mnũ ruă mdhẽ, dơ hẽ bi êlam đơ mnũ djiu, mnũ djiê. Bi mdjiê hẽ kman hlăm war wăt hlăm mnông yua brei mnũ bống mnông. Bi đơ mnũ ka ruă drei ngă snei: mnũ điệt bi mnăm êa drao Vaccin Laxota; mnũ prống tở Vacin, răng kriê, chiêm diñu bống mnông lu hĩn, mnông bống jăk hĩn. Êngao kơ anăn, drei lỏ brei dui moh brei diñu mnăm êa êsũn toi leh anăn srai cữr hlăm war.

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Mjing prũe blũ hluê si ti gũ anei :

Drei bi .....hẽ..

Sí tô hmô: Drei bi mdoh hẽ pông mnũ grăp hruê.

2. Hriăm bi blũ :

Ya ih ngă čiăng rằng mgang klei ruă kơ mnông rông?

+ Kào kih waih nanao war ũn, mnũ, war êmô kbao. Êngao kơ anăn, ya ih lỏ ngă?

+ Kào brei di ñu mnăm êa drao mgang, tở êa drao mgang klei ruă.

Tơ mao mnông djiê ruă, si ih ngă?

+ Kào klei băng dơ mnông djiê ruă anăn hluê si klei ktráo lač mống knống bruă rằng mgang klei ruă kơ mnông rông.

3. Mjuăt hriăm dlăng

Hriăm dlăng bi raih klei hriăm dlăng ti dlông, dlăng lu bliũ, dlăng krah klă.

KLEI HRIĂM 31

LỎ WỈT HRIĂM

Kdrẽč 1

MJUĂT YUA BOH BLŨ - PRUỄ BLŨ

I/ Boh blũ

1. Duah boh blũ hlăm phũn mta hriăm anei cǎng lač kơ :

djam mtam, boh kroh	mnǎng rông
Dũk plei,....	ũn,....

2. Mjing pruế blũ hǎng boh blũ:

* Boh hră mǎo klei pia msế:

Đang djam

War djam

Bũn djam

Hlăm đang djam amĩ H'Nga pla lu mta djam mtam.

Hlăm war djam amĩ H'Nga pla lu mta djam mtam.

Hlăm bũn djam amĩ H'Nga pla lu mta djam mtam.

* Boh hră mǎo lu klei pia:

Pra: Giàn, giá (để đồ), giàn bép

Amai kǎo đǎp cǎi, mngan, djam ti đlông pra.

Hlăm đang djam amĩ kǎo mǎo pra êyǎn, giết, êdak.

Kyua adiê hjan, Amai kǎo bhu mdiê ti pra pui.

* Boh hră mǎo klei pia mdhê mdhê:

Phĩ ≠ Kba: đǎng ≠ nhậ

Amĩ kǎo bǎng trǒng kba, ama kǎo bǎng trǒng phĩ

II/ Klei hriăm ngă

1. Mblang wĩt klei Êđê

a. Ngày nay hầu hết người Êđê trong buôn đều biết trồng rau

b. Mỗi buổi sáng mẹ tôi thường đi chợ bán rau

c. Bố tôi đang tưới rau trong vườn

d. Giàn bầu, bí đỏ, bí đao rất sai quả

2. Lǎ wĩt đǎp boh blũ hlăm pruế ti gũ anei

a. lu/ana/kǎo/ama/boh/hlăm/kroh/jǎk/pla/hma/bǎng

b. lǎn/ti/đĩ/hruế/drung/plei/ti/êdak/hruế/pa

c. sang/ti/giết/boh/kǎo/amai/čơ/čĩ/khǎng/ba

Kdrế 2

HRIĂM MJUẤT BLŨ

1. Brei êpul đlǎng klei cǎi yǎl dliê ti gũ anei leh anǎn trǒng cǎi

* Bruă pūk hma leh ruế , mdiê kuê ba wít kơ buôn s'ả leh. Anei amĩ ama H'Nga trông chải
bruă pla djam tam.

Amĩ H'Nga : O ama H'Nga! tlam anei, ih jah leh anăn jik brei rők kơ káo đa hỏ"

Ama H'Nga : Ti anók ih brei káo jah jik lẻ?

Amĩ H'Nga : Ih bủh anók hổng, ti nah dlông mbông mđoh êa anók káo pla któr yan hjan
anăn.

Ama H'Nga : Lui tlam mbloh káo nao jah, jik arả anei káo ka wăn ôh, káo dök mkra êdeh
kai, huĩ amáo máo êdeh mdiăng mnống tở dah chẳng yua.

Amĩ H'Nga : Leh jah, jik ih waih brei bi doh bhung leh anăn ih mkăm ti giảm roh lui káo
chủh mả djah êsuk anăn.

Amĩ H'Nga : Ti roh lui káo chủh mả ih suả leh.

Ama H'Nga : Aguah mgi káo srăng klei leh anăn mbuôn brei đang djam kơ ih.

Ama H'Nga : Hlăm anók mbuôn anăn ya djam mtam ih srăng pla?

Amĩ H'Nga : Hlăm mbuôn káo pla djam mtam msẻ si : djam bei, êsủn hla, êsủn boh, trông
msắm, djam đả , kmủn gống bi hlăm anók chủh djah káo pla plei, giết, êyăn
gỏ,...

2. Grấp êpul nao ti anấp bi blủ

Kdrẻử 3

ČIH MĐAỎ - HRIẢM ČIH KLEI YẢL DLIÊ

I/ Čih mđảo (Hmử - Čih)

1. Klei čih: "Đang djam amĩ H'Nga"

2. Klei hriảm ngả

Duah boh hrả čih laẻ kơ djam mtam:

si tô hmô: djam bei,...

II/ Hriảm čih klei yảl dliê

Kỏ klei êmuh: Lỏ yảl dliê kơ sa hruê mdei mả bruả dök ti sang

Atắt klei ngả:

1. Kẻửm klei ngả :

Laẻ hruê, mmông, anók

2. Krah wah klei ngả :

- Yảl dliê kơ bruả ih ngả

- Hổng mnống ih mả bruả

3. Ruẻ klei čih :

Klei tử dủn hlăm hruê mdei anăn

* Yảl dliê kơ hruê káo mdei dök ti sang

Hlăm sa hruê kăm mào kjuh hruê, hruê năm leh anăn hruê kjuh kào mdei dôk ti sang. Mdei ti sang kao mã lu bruă msě si boh čhum ao, kih waih puk sang, mkra mjing war djam, rông ưn mnũ đa...

Djăp mta bruă kào mã hlăm dua hruê mdei, kào pioh mmông lu hĩn kơ bruă mkăn kyua bruă anei mỗ kào amào dui mã ôh.

Đang djam kào pla jing leh anăn dĩ hriê kơ prông msě si djam mtam. Hruế giết, hruế êyăn, hruế êdak dĩ leh pra mboh brũng, bi hruế plei, hruế kmũn êa drung ti lãn bi adiê leh. Snăn kyua klei kreh kriăng ksul mbũ phũn, kriăng krih êa aguah tlam đang djam mtam cắt jing mda djut.

Gỗ êsei kào amào kbah djam bống ôh, mỗ kào khăng brei kơ amai adei sang riêng gah, mbha kơ aduôn aê phung hdech bống djam đa.

Êgao ti anăn arăng nao blei ti sang đa mỗ kào ba chỉ sang cơ, mào prăk mỗ kào blei êa praĩ, êa msĩn, hra, kan krô,... tập năng lổ blei kbu mnei, kbu boh čhum ao.

Mống klei kriăng kreh boh gõ êsei kào amào kbah djam bống mnống yua, klei hdĩp hmei mjuk mjě jăk nanao hống mnuih buôn sang.

Kdrế 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta pã anăn mjing klei ksiêm kơ adũ hriăm)

RĂNG KRIÊ KLEI SUAIH PRAL

KLEI HRIĂM 32

AMỈ AMA H'NGA BA ANAK KỎ SANG ÊA DRAO

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Aê êa drao	: Bác sĩ	Klei ruă	: Bệnh
Êrũm tồ	: Kim tiêm, ống tiêm	Êa drao	: Thuốc
Đĩ hlơ	: lên cơn sốt, bị sốt	Êngoh	: ồm, sốt
Bi êwa	: thổ	Bur m'êa	: cháo lỏng
Anak	: con	Bỏk ksỏ	: Viêm (sưng) phổi
Sang êa drao	: Bệnh viện	Mdrao klei ruă	: Chữa bệnh
Mbha	: Phát, cấp, chia	Kjham	: Nặng, trầm trọng
Băng bhă điệt	: cửa sổ	Đih	: Nằm
Knõng bruă êa drao	: Sở Y tế		
Nai êa drao, pô mdrao	: Y tá, y sĩ		
Mnõng yua pioh mdrao	: Dụng cụ y tế		

2. Ênhiang blũ

Cụm chủ vị + kơ + bổ ngữ.

Si tô hmô : Dreĩ nao mkă dlăng klei ruă kơ aê êa drao.

(Chúng ta đi khám bệnh cho Bác sĩ.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Mlam mbruê, adiê ê-ăt, amỉ H'Nga amão yõng kdăl băng bhă điệt leh anăn kăn bi msăm abăn kơ anak nũ lei. Snăn aguah anei, H'Nga đồng mtũk leh anăn aseĩ mlei nũ đĩ hlơ, amão mào hłáp msẻ si yăng đar ôh. Truh kơ tlam, gỏ êngoh ktang hĩn, mtũk amão thào mdei. Truh krah mlam, nũ êngoh brũ ktang hĩn, bi êwa dleh dlan. Gỏ lui mam leh anăn ỏ.

Amỉ ama H'Nga hmăr nao ba anak đi nũ kơ sang êa drao. Leh ksiêm dlăng, aê êa drao laẻ anak đi nũ ruă ksỏ. Arăng tồ êa drao leh anăn breĩ gỏ bi êwa ôxy. Tơ dah dui biă, Aê êa drao laẻ : breĩ nũ mam amỉ, mnăm êa lu leh mnăm bõng bur m'êa. Brũ brũ gỏ jih êngoh leh anăn kăn lỏ mtũk lei. Tlào hruê êdei, gỏ hlao dui kbiă sang êa drao yoh.

Aê êa drao Y-Gũm mắ bi nik kơ amỉ ama gỏ: Klei ruă bỏk ksỏ jing klei ruă kjham khăng truh kơ phung hẻh tlào thũn ti gủ. Hẻh khăng mào klei ruă anei, tơ dah adiê ê-ăt amão hmao thào amão dah adiê bi mlih yan adiê.

Čiăng răng mgang klei ruă ksỏ kơ hẻh amỉ ama thào răng kriê kơ phung anak aneh, đăm duah lui đi nũ dỏk aseĩ lung, cứt h'ỏ bi mđao aseĩ mlei nanao.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. **Wỉt laẻ klei êmuh**: Dlăng klei hriăm dlăng ti dlông leh anăn wỉt laẻ dũm prưở êmuh ti gủ anei:

a. Ya ngã H'Nga êngoh?

b. Buh H'Nga êngoh ktang hĩn, mtũk amâo mdei, bi êwa dleh dlan, ya amĩ ama H'Nga ngã?

c. Leh ksiêm dlǎng, si aê êa drao lač kơ amĩ ama H'Nga?

d. Čiǎng rǎng mgang klei ruǎ ksǒ, si drei ngã?

2. Hriǎm mjuǎt pruě blǔ:

- Arǎng ba mnuih ruǎ kơ sang êa drao.
Arǎng ba mnuih ruǎ kơ aê êa drao dlǎng.
- Drei nao čuǎ dlǎng mnuih ruǎ.
Drei nao čuǎ dlǎng mnuih đih sang êa drao.

KLEI HRIǎM 33

Rǎng kriê klei bi mdoh ala buôn anôk drei hdĩp

I. BOH BLǔ - ÊNHIANG BLǔ

1. Boh blǔ

Hwiê	: Vút, mây (song)
Pliǎ plia	: Bừa bãi, bậy bạ
Jũm dar	: Xung quanh
Đĩ kyar	: Phát triển
Angĩn	: Gió, không khí
Djah djào	: Rác rưởi
Angĩn doh	: Không khí sạch
Êa doh, êa êngêh	: Nước sạch, nước trong
Anôk hlǎp mbul	: Nơi vui chơi
Êlan đổng prǒng	: Đường xá, xa lộ
M'ak mñai nanao	: Luôn hạnh phúc
Tuh djah hlǎm băng	: Đổ rác vào hố rác
Bi mdoh anôk lu mnuih kbĩn dōk: Vệ sinh công cộng	
Bi uếñ rǎng kriê kơ klei bi doh	: Quan tâm đến việc giữ gìn vệ sinh.

2. Ênhiang blǔ

* **Ôh:** Khǎng yua hlǎm pruě blǔ hngah boh hrǎ čih ti knhǎl tũč (thường sử dụng trong câu phủ định và đặt ở cuối câu)

Cụm chủ vị + ôh.

Sĩ tô hmô : Drei amâo dui duah hwiê djah pliǎ plia ôh.

(chúng ta không nên vút rác bừa bãi.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Êngao kơ klei rǎng kriê bi doh puk sang, adũ lam, mnǎng bǒng huǎ êa mnǎm, drei lõ bi mdoh mǎh ala buǎn anôk jih jang drei dǒk hđĩp. Êlan đǒng prǒng, đang mnga, anôk hłǎp mbul, anôk lu mnuih kbĩn dǒk bi rǎng kriê hẽ doh jǎk nanao. Djah djǎo, drei mkǎm leh anǎn tuh hẽ hlǎm bǎng djah amǎo dui duah hwiê pliǎ pliǎ ôh.

Tơ dah buǎn sang drei doh jǎk, đǎp mta mnǎng jũm dar drei doh s'ǎi, wǎt kơ angĩn drei bi êwa doh mǎh, snǎn kǒh mnuih buǎn sang drei srǎng suaih pral, klei hđĩp mda đĩ kyar, trei mđao m'ak mĩnai nanao.

Kyua anǎn, grǎp cǒ drei thǎo bi uẽĩ rǎng kriê klei doh jǎk buǎn sang pǒ leh anǎn anôk lu mnuih kbĩn dǒk.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. **Mjĩng prũ blũ hǒng boh blũ:** puk sang, mnǎng bǒng huǎ, aseĩ mlei, anôk jih jang; hluê si ênhiang blũ hriǎm ti đlǒng.

2. **Hriǎm bi blũ :**

- Êngao kơ bi doh puk sang, ya drei lõ bi doh?
+ Drei lõ bi doh mnǎng bǒng huǎ, êa mnǎm, bi doh aseĩ mlei.
- Drei bhiǎn mǒ duah hwiê djah djǎo hlǎm êlan đǒng?
+ Drei amǎo duah hwiê djah djǎo hlǎm êlan đǒng ôh.
- Ya ngǎ drei rǎng kriê bi doh anôk jih jang mnuih?
+ Čĩǎng kơ jih jang mnuih suaih pral s'ǎi.
- Tơ dah djǎp anôk doh jǎk s'ǎi, si ngǎ mnuih buǎn sang drei ?
+ Mnuih buǎn sang drei suaih pral nanao, hđĩp m'ak mĩnai.

KLEI HRIĂM 34

RĂNG KRIÊ BI DOH ANÔK PÍT ĐIH BỔNG HUẢ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Kdruǎ	: Nấp	Klǎp	: Xếp
Kbǎk	: Treo	Awak	: Cái muỗng
Hla knih	: Chổi	Sang pui	: Nhà bếp
Prǎp êmiêt	: Sắp xếp	Gǒ êsei	: Nồi cơm
Uǎ, rao	: Rũa	Čhiên jam	: Chén bát
Giê dũh	: cái đũa	Tũk bi ksǎ	: Nấu cho chín
Jhũng pĩt	: Giường	Kbũ	: xà bông
Añuê, abǎn	: Chăn, chiếu	Tũk bi ktǒng	: Nấu cho sôi

Hip mdõng : Tủ đứng Găm bi sir : Đậy cho kín
 Mnõng dhõng, dõ dõ : Đồ đạc
 Lui kria kria (ksăk ksăi) : Bỏ lộn xộn, vô trật tự

2. Ênhiang blũ

* **Bõng, Huả:** boh blũ mào klei pia msẽ (tủ đồng nghĩa).

+ **Bõng** (ăn) yua hlăm lu mta klei bõng:

Si tô hmô: - Kào dõk bõng boh kruẽ. (Tôi đang ăn trái cam)

- Anak kào dõk bõng bur. (Con tôi đang ăn cháo)

- Adei kào khăp bõng điõ. (Em tôi thích ăn sõi)

+ **Huả** (ăn) Knõng yua hlăm huả êsei:

Si tô hmô: Nũ huả leh. (nó ăn cơm rồi)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Hlăm puk sang, anõk drei pít ðih, bõng huả kih waih bi doh bhung nanao. Mnõng dhõng, dõ dõ piăt êmiêt hẽ bi jăk, đăm duah lui kria kria, ksăk ksăi ôh.

Sang pui, anõk knă êsei djam, chiêm jam, awak, giê dũh ... dăp pioh hẽ bi jăk ti dlõng pra.

Êsei djam leh huả bõng găm hẽ bi sir, êa tũk bi ktõng êlao kơ mnăm.

Adũ pít ðih, jhũng pít ðih kih waih, sut dhõng bi doh nanao. Añuê abăn klăp bi jăk, chum ao kbăk ti ktai amao dah dăp pioh hẽ hlăm hip mdõng.

Thao rãng kriê kơ anõk pít ðih, anõk huả bõng đru gáp đjuê drei suaih pral, m'ak mñai nanao.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lač klei êmuh: Dlăng bi nik klei hriăm dlăng ti dlõng leh anăn wít lač klei êmuh ti gũ anei:

- Si drei ngã čiăng kơ anõk pít ðih, bõng huả doh jăk nanao?
- Hõng drei yua pioh kih puk sang, sut jhũng mdõ?
- Si drei piăt êmiêt dõ dõ, mnõng dhõng hlăm sang?
- Hlăm sang pui, ti anõk drei dăp pioh chiêm jam, awak, giê dũh?
- Êlao kơ mnăm êa, si drei ngã?
- Bi añuê abăn, chum ao si drei dăp pioh.

2. Mblang hõng klei Êđê prũ blũ ti gũ anei:

- Tôi thích ăn bắp.
- Anh ta thích ăn cơm.
- Chị ấy không thích ăn xôi.
- Tôi không thích ăn xoài.

KLEI HRIĂM 35

KLEI ÊNGOH KTỮ

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Êngoh ktữ	: Sốt rét	- Ktữ	: Run
- Bruă mdrao mgũn	: Y tế	- Hwăt	: Ngát
- Hdrak	: Cảm, cúm	- Hlao	: Khỏi (bệnh)
- Kềc bloh	: Con muỗi	- Êa kdõng	: Hồ
- Ruă kớ	: Nhức đầu	- Êa ênao	: vũng nước
- Ruă hiêt	: Đau đòn	- Kềc kớ	: Muỗi đốt
- Hrổ	: Cạn	- Kềh	: Nổ (trứng)
- Amão thảo lõ hđơ	: Mê sảng	- Mũng	: Mừng

2. Ênhiang blũ

Tơ dah + cụm từ.....

Si tô hmô: Tơ dah êngoh , káo nao dẫng kớ aê êa drao.

(Nếu tôi ốm, tôi sẽ đến bác sĩ để khám bệnh)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Yan bhang, adiê hlớ hang híp, Amĩ H'Bi msăm lẫng abăn dua tláo blah biă dah kăn mđao lei. Nũ êngoh ktang êdimi, bớ mta ớng kñiu, asei mlei yớng bi kdjĩk. H'Bi anak khua nũ, nao iêo nai êa drao dẫng leh anăn mdrao brei. Nai êa drao lăc, amĩ H'Bi êngoh ktữ yớng. Nai êa drao brei êa drao êngoh kớ amĩ H'Bi mnăm bi duê hlăm tláo hruê. Klei êngoh gổ hrổ leh anăn dũi biă.

Mta phũn bi mào klei êngoh kyua nũ amão pít hlăm mũng, kềc bloh kớ ba kman êngoh kớ nũ.

Kềc bloh dồk hlăm djăp anôk, boh nik hlăm êa ênao, êa blũng, anôk êa kdõng, hlăm war êmô kbao. Čiăng rẫng mgang kớ klei êngoh anei, drei thảo bi rẫng kriê hẽ kớ klei bi doh pũk sang, wăl ala, dớ hẽ anôk blũng êa kdõng, tlahi mào anôk kềc bloh kềh mboh. Grăp čô drei thảo bi mnăm hẽ êa drao mgang kớ klei êngoh ktữ yớng.

III - KLEI HRIĂM NGĂ:

1) Mjing pruế blũ hluê si ênhiang blũ ti mrô 2: yua boh blũ btơ dahb (đồng mõng 3 – 5 pruế):

2) Hriăm bi blũ .

- Tơ dah êngoh ktữ si ih ngă ?

+ Tơ dah êngoh ktữ, káo nao dẫng kớ aê êa drao.

- Ya aê êa drao ngă?

+ Aê êa drao dẫng klei ruă leh anăn čih hră êa drao.

- Tơ dah ruă kjham, ya aê êa drao ngă?

- + Aê êa drao brei đih sang êa drao, mdrao klei ruă.
- Čiăng kơ rǎng ngang kơ klei êngoh ktũ, si ih ngǎ?
- + Kào rǎng kriê nanao kơ klei bi mdoh, bi mdoh aseı mlei, puk sang, wǎl tač puk sang leh anǎn mnǎm êa drao ngang klei ruă.

KLEI HRIĂM 36

Y- NAM NAO MKĂ DLĂNG KLEI RUĂ KƠ AÊ ÊA DRAO

I - BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Ha băng êgei	: Há miệng
Liǎl êlah	: Thè lưỡi
Ruǎ kǒng đǒk	: Đau họng, viêm họng
Lun êa bah: Nuốt nước bọt	
Mnǎm leh huǎ	: Uống sau bữa ăn
Rǎng kriê klei bi mdoh aseı mlei	: Giữ gìn vệ sinh thân thể
Dǒk đǒng bǒng huǎ doh jǎk	: Ăn ỏ sạch sẽ
Rǎng kriê bi mdoh bǒng huǎ	: Giữ gìn vệ sinh ăn uống
Bi êwa, ksur êwa	: Thở
Hrip êwa	: Hít vào
Ũ	: Nín, nhịn
Huǎ hnǒng bǒng mkă	: Ăn uống có điều độ.

2. Ênhiang blũ

* **Hổ!** (Nhé!): Boh blũ bi êdah ai tiê hmǎng hmuı. (Là một từ biểu cảm được sử dụng trong trường hợp: dận dò, nhấn gủi.)

Si tô hmô: Mnǎm jih lõ hriê dlǎng hổ! (Uống hết thuốc lại đến khám nhé!)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Y- Nam êngoh kjham snǎk. Amĩ ñu ba ñu nao kơ sang êa drao. Aê êa drao êmuh Y-Nam:

- Si ngǎ, ơ amuôn ya klei ruǎ ǒng?
- Kào êngoh.
- Si ngǎ, aseı mlei amuôn ê-ǎt mǒ?
- Ồ, ê-ǎt snǎk.
- Snǎn, amuôn ha lǎng băng êgei, liǎl êlah, kào dlǎng.

Y- Nam ha băng êgei leh anăn liăl êlah, ngă hluê si klei aê êa drao lač kơ ñu. Aê êa drao lỏ đồng êmuh:

- Amuôn ruă kổng đốk mỗ?
- Ruă snăk, lun êa bah ăt ruă mỗh.
- Amuôn bỗk kổng đốk leh anăn êngoh ktang snăk. Snăn aê êa drao čih hră êa drao brei kơ amĩ ñu. Amĩ ñu nao mã êa drao. Aê êa drao mẵ:

Grăp hruê mnăm tlô bliũ, grăp bliũ mnăm dua asăr hỏ. Hdỏr mnăm leh huă leh anăn mnăm hẻ êa lu. Jih tlô hruê, amuôn lỏ hriê đlăng kơ aê êa drao hỏ!

III – KLEI HRIĂM NGĂ

1. Hriăm mjuăt prưỡ blũ:

- Tơ dah nao hriăm, ih hriê jak káo hỏ!
- Tơ dah káo amáo tháo blũ klei Êđê, ih mtô brei káo hỏ!
- Găp káo nao čuă đlăng mnuih ruă.
- Amai káo nao mdrao ti sang êa drao.

2. Hriăm bi blũ:

- Tơ dah ruă, si ih ngă?
  - + Tơ dah ruă, káo mnăm êa drao.
- Hlei đlăng klei ruă ih?
  - + Aê êa drao đlăng klei ruă káo.
- Leh đlăng, ñu čih hră êa drao.
- Čiăng kơ hlao klei ruă, si ih ngă?
  - + Káo mnăm hẻ êa drao, tui si klei aê êa drao mẵ.

KLEI HRIĂM 37

LỎ WỈT HRIĂM

Kdrếč 1

MJUĂT YUA BOH BLŨ - PRưỡ BLŨ

I/ Boh blũ

Duah boh blũ lač kơ klei ruă duam anăk mnuih drei:

Sí tô hmô: ruă tian, êngoh ktũ,...

II/ Klei hriăm ngă

1. Mblang wỉt klei Êđê

- a. Ság nay Y Nam bi sốt nặng nên phải đi khám bệnh
- b. Vì Y Nam bị sưng phổi nên cháu ho liên tục
- c. Nên uống thuốc sau khi ăn và phải uống nhiều nước

- d. Ba ngày sau tái khán nhé!
2. Lỗ wít dấp boh blũ hlăm pruế ti gũ anei
- a. êngoh/nao/êa drao/kâu/tơ dah/aê/dlăng/kơ
- b. dlăng/leh anăn/êa drao/klei ruă/čih hră/aê
- c. klei ruă/aê/sang/brei/êa drao/đih/êa drao
- d. bi doh/puk sang/kâu/bi/asei/mlei/nanao/răng kriê/bi mdoh
- Kdrế 2*

HRIĂM MJUĂT BLŨ

1. Brei êpul dlăng klei čih yăł dliê ti gũ anei leh anăn trông čhai

Ti sang êa drao, aê êa drao dök dlăng klei ruă kơ Y Nam

Aê êa drao êmuh:

Ồ amuôn ti anôk ih ruă?

Y Nam : kâu ruă kơ leh anăn ruă dah da.

Aê êa drao : ih mtük mỗ amuôn?

Y Nam : Ồ awa ah! Mlam anei kâu mtük lu hlông amôo mào pít.

Aê êa drao : Amuôn ha lăng băng êgei kâu dlăng.

Amuôn ruă ksố, kống đök amuôn bök mớh.

Anei kâu čih hră êa drao leh anăn mã êa drao, brei ih mnăm hluê si hră čih anăn.

Y Nam : Lač jăk kơ aê êa drao.

Aê êa drao : tloh tlào hruê lố hriê dlăng hỏ ơ amuôn!

2. Grăp êpul nao ti anăp bi blũ

Kdrế 3

ČIH MĐAỎ - HRIĂM ČIH KLEI YĂŁ DLIÊ

I/ Čih mđảo (Hmữ - Čih)

Klei čih: "Y Nam dlăng kơ aê êa drao"

II/ Hriăm čih klei yăł dliê

1. **Kố klei êmuh** : čih hống klei Êđê kơ klei hiu hún mthào kơ mnuih buôn sang hlăm klei răng mgang klei hđíp, răng kriê klei suai pral.

2. **Atăt klei ngă** :

a. Kcủm klei ngă :

- Ti hruê, mmông ih nao

- Ya bruă ih ngă leh anăn ti anôk

b. Krah wah klei ngă :

- Yăł dliê klah cùn klei hđíp mnuih buôn sang ti anôk anăn

- Yăł dliê kơ bruă ih ngă

- Hống mnếch hđră ih hún mthào kơ mnuih buôn sang

c. Ruế klei čih :

Klei tú dún hlăm klei di ih hui hún mtháo anăn leh anăn si ngă klei tú drông mông mnuih buôn sang.

3. Nai mtô brei phung hriăm čih klei ngă ti adă

Kdrěč 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta êma anăn mjing klei ksiêm kô adă hriăm)

PHẦN MTA 6

KLEI KNHÂO LEH ANĂN MTÔ MJUẤT

KLEI HRIĂM 38

TLOH ÊNOH JING SA ANÔK PHŨN BRUĂ MTÔ MJUẤT

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blŭ

- Tloh ênoh : xứng đáng, tuyệt vời
- Gul hriăm prŏng : đại học
- Dhar bruă hriăm mtô mjuất : ngành Sư phạm
- Dhar bruă hriăm mdrao mgŭn : ngành Y tế
- Dhar bruă hriăm duah bŏng huă : ngành Kinh tế
- Dhar bruă hriăm kŏ kmrŏng dliê : ngành Lâm nghiệp
- Dhar bruă hriăm lŏ hma- ċiêm rŏng mnŏng: ngành Nông nghiệp
- Sang hră mtô bruă êdam êra djuê biă : trường đào tạo nghề thanh niên dân tộc
- Sang hră mtô mjuất mnuih mã bruă kŏ pui kmlă: Trường Công nhân Kỹ thuật cơ điện.
- Sang hră gul hriăm hnai mtô mjuất : trường Cao đẳng Sư phạm
- Sang hră gul man dŭn hriăm mdrao mgŭn: trường Trung học Y tế

2. Ênhiang blŭ:

Lưu ý: Khi sử dụng các từ: "**hriê**, **truh kŏ**" cho phù hợp, đúng cách nói của người Êđê.

* **Hriê:** đến, qua, sang, tới (đây). Vị trí trong câu tương tự như trong tiếng Việt.

Sĩ tô hmô : Sang hră mtô bruă pioh kŏ phung êdam êra djuê ana dŏk hđip ti lăp dap kngŭ **hriê** hriăm lu mta bruă.

(Trường dạy nghề để cho thanh niên các dân tộc đang sinh sống tại Tây Nguyên **đến** học nhiều nghề.)

* **Truh kŏ:** đến, tới (đó). Vị trí trong câu như trong tiếng Việt.

Sĩ tô hmô : Kăo truh kŏ sang leh (Tôi **đến** nhà rồi).

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Buôn Ama Thuôt jing buôn prŏng ti ăar Dak Lak. Ti anei mŏ lu mta sang hră msě si sang hră: gul hriăm prŏng, mtô mjuất mnuih mã bruă kŏ pui kmlă, gul hnai hriăm mtô mjuất, gul man dŭn hriăm mdrao mgŭn, mtô bruă êdam êra djuê biă leh anăn lu mta sang hră mtô bruă mkăn đă đă...

Hlăm sang hră gul hriăm prŏng lăp dap kngŭ mtô lu mta bruă hriăm: mtô mjuất, mdrao mgŭn, kmrŏng dliê, ngă lŏ hma- ċiêm rŏng mnŏng, klei duah bŏng huă leh anăn lu mta bruă mkăn. Ti djiêo sang hră gul hriăm prŏng anei lŏ mŏ sang hră mtô bruă pioh kŏ phung êdam êra djuê ana dŏk hđip ti lăp dap kngŭ hriê hriăm lu mta bruă msě si: kŏch ċhum ao, pŏk mŭam, pla kyăo mtăo, mkra mjing mã... ċiăng mã tŭ lu mta klei knhâo knhăk ba wŭt mkŏ mjing klei hđip mda leh anăn rŭ mdŏng buôn sang trei mđao, đĩ kyar...

Hồng lu mta gủl sang hră snăn, Buôn Ama Thuôt tloh ênoh jing sa anôk mtô mjuăt mnuih knhâo kô lăn dap kngư.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lăc pruế êmuh ti gủ anei:

a- Răk lăng dua tlăo mta sang hră măo ti Buôn Ama Thuôt?

b- Ya ngă arăng bi lăc: bBuôn Ama Thuôt yoh jing anôk mtô mjuăt mnuih knhâo kô lăn dap kngưb?

2. Mjing pruế blủ hống boh blủ: pők mñam, mnuih knhâo.

3. Dưm boh blủ guôp cỉăng jing pruế blủ:

Phung hđeh hriăm hră gủ kư hriăm hră cỉăng kô .....

KLEI HRIĂM 39

SANG HRĂ DJỎ HỐNG KLEI CỬĂN KNỦK KNA

I. BOH BLỦ - ÊNHIANG BLỦ

1. Boh blủ

Klei cửăn	: Tiêu chuẩn
Hyo hyuôt	: Duy nhất
Mđi yul	: Nâng cao
Sa hyo hyuôt	: Duy nhất
Dleh dlan	: Khó khăn
Kniă kniêt	: Chặt chẽ
Mtô mblang	: Giảng dạy
Phủn bruă mtô mjuăt	: Bộ Giáo dục – Đào tạo
Sang hră gủl hriăm điêt	: Trường tiểu học
Sang hră gủl hriăm man dủn	: Trường trung học

2. Ênhiang blủ:

* **Dạng cấu trúc câu như tiếng Việt.**

Sí tô hmô: **Ară anei**, Buôn prông Buôn Ama Thuôt măo lu sang hră gủl hriăm điêt leh anăn gủl hriăm man dủn djỏ hống klei cửăn knủk kna.

(Hiện nay, TP. BMT có nhiều trường tiểu học và cấp II đạt chuẩn Quốc gia.)

Lưu ý: Bài này bắt đầu xuất hiện những câu có trạng ngữ là những cụm từ dài. *Sí tô hmô:* **Hlăk mrăo mkỏ mjing**, sang hră tuôm găn leh lu klei dleh dlan.

(Mối đầu thành lập, trường đã vượt qua nhiều khó khăn)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Sang hră gul hriăm điệt Phan Bội Châu, sả Êa Drông, kdriêk Cũ Mgar mào 765 cồ hêh hriăm hră, hlăm anăn mào 40% hêh hriăm hră mnuih đjue biă. Hlăk mráo mkỏ mjing, sang hră tuôm găn leh lu klei dleh dlan msế si: sang hră bhit pum, adũ hriăm kniă kniêt, mnông yua kớ klei mtô mblang kbah, hnông mào hriăm phung nai ka mđor, snăn yoh klei tử dũn hlăm mtô mblang ka đĩ kyar ôh ...

Hlăm lu thũn leh êgao, kyua phung nai knuă nai mtô hũm nguôp sa ai, gĩr ktũn ngă kjăp hđră êlan bruă pioh mđĩ yul klei mtô mblang, rũ mđông sang hră jing sang hră gul hriăm điệt sa hyơ hyuôt hlăm kdriêk đjở hống klei chuăn knũk kna.

Hống klei mđing gai mống křing pô, sang hră mào leh klei bi ktũn gĩr, ba wĩt lu boh tử dũn. Ênoh hêh hriăm hră thào kdlũn giảm 50% , amào mào hêh hriăm hră êdu awăt ôh, lu nai mtô dui jing nai mtô knhào, hlăm 4 thũn mtam jing sang hră knhào kdlũn mào klei tử ư mống phũn bruă mtô mjuăt jing sang hră đjở hống klei chuăn knũk kna gul I. Hlăm hđră êlan ktũn gĩr rũ mđông klei chuăn gul II, sang hră lỏ mtrũt mjhar klei bi ktũn bruă mtô hriăm jăk, hluê đjở đjăp hđră êlan pioh mđĩ yul klei mtô mjuăt kdlũn hĩn, tloh ênoh jing sa anôk mngăc kớ dhar bruă mtô mjuăt gul hriăm điệt.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt laế pruế êmuh ti gũ anei:

a- Si anăn sang hră gul hriăm điệt đjở hnuăl klei chuăn knũk kna ti kdriêk Cũ Mgar?

b- Čiăng kớ đjở hống klei chuăn knũk kna si phung nai mã bruă?

2. Hriăm mjing pruế blũ hống boh blũ : klei chuăn, mđĩ yul, boh mngăc.

3. Čih mđaođ (hmũ - čih): Kdrěc knhal tuế hlăm klei hriăm dlăng kớ dlông.

KLEI HRIĂM 40

PRĂP ÊMIÊT DRÔNG THũN HRIĂM MRÁO

I. BOH BLũ - ÊNHIANG BLũ

1. Boh blũ

- Adũ bruă	: văn phòng	- Adũ dlăng hră	: thư viện
- Dõng truh	: sắp đến	- Thũn hriăm mráo	: năm học mới
- Prăp êmiêt	: chuẩn bị	- Hdruôm hră	: quyển sách
- Hdruôm m'ar	: quyển vở	- Kdô hră	: cặp sách
- Giê čih	: bút viết	- Giê kmrak	: bút chì
- Giê treh	: thuốc kẻ	- Ksu lăm	: cục tẩy
- Čũr kỏ	: phấn	- Nao hriăm hră	: đi học
- Giê tual wĩl	: com pa	- Blei mprăp	: mua sắm
- Rup čih ala lãn	: bản đồ		

2. Ênhiang blũ:

***Adũ** (lóp, phòng, cái ô), là từ đa nghĩa, với cách sử dụng như sau:

Sĩ tô hmô : - Anak khua káo hriãm adũ kjuh (Con đầu tôi học lớp 7)

- Knõng bruă káo mào lu adũ mã bruă

(Cơ quan tôi có nhiều phòng làm việc)

- Amai káo mào sa bẽ adũ (Chị tôi có một cái ô)

* **Mta**: loại, thứ . Vị trí trong câu như tiếng Việt. Ở bài học này, từ bmtab chỉ về các loại sách, thứ sách. Ở bài 50 sẽ được mở rộng thêm.

Sĩ tô hmô: Hlãm adũ dlăng mào lu mta hdruôm hră pioh dlăng.

(Trong thư viện có nhiều loại sách để đọc)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG:

Grăp thũn truh mlan 9, hdech hriãm hră leh anăn nai mtô đồng prăp êmiêt kkuh drông thũn hriãm mrâu. Amĩ ama hdech hriãm hră blei mprăp mnõng pioh yua hriãm hră msẽ si: kđô hră, hdruôm hră, hdruôm m'ar, giê cih, giê kmrak, giê treh, ksu lăm, cữr kổ... brei kơ anak cđo dĩ gổ nao hriãm hră.

Ti sang hră, phung nai atăt ba hdech hriãm hră jah rỏk, kih waih wăl sang hră, rao sut adũ bruă, adũ hriãm, adũ dlăng hră bi doh êbăt. Hlãm adũ pioh mnõng yua mtô mblang, phung hdech hriãm hră dăp đơ dĩp lu mta mnõng msẽ si: giê treh dlông, giê tual wỉl, rup cih ala lăn, leh anăn lu rup mkăn pioh kơ bruă mtô mblang...

Truh hruê 5 mlan 9 phung nai mtô leh anăn hdech hriãm hră hỏk kđỏk kkuh drông thũn mrâu, sui hruê dĩ gổ amào mtuôm bỗ mta, dĩ gổ m'ak mĩai êmuh kĩa, yăl dliê kơ hruê mdei leh êgao leh anăn mủt hriãm thũn mrâu.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wỉt lăc prũề êmuh ti gử anei:

a- Rắk lắng mnõng pioh yua hriãm hră?

b- Čiăng kơ mào wăl tač, adũ hriãm doh êbăt si ngă phung nai leh anăn phung hdech hriãm hră ngă?

2. Čih mdaỏ (hmữ - čih): Kdrẻc dua hlãm klei hriãm dlăng kơ dlông

3. Dũm boh blũ nguỏp čiăng jing prũề blũ:

Truh hruê 5 mlan 9 phung nai leh anăn phung hdech hriãm hră .....

KLEI HRIĂM 41

HRUÊ KBỈN AMỈ AMA HDEH HRIĂM HRĂ

I. BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ

1. Boh blũ

- Hưn mthào	: thông báo	- Êmuh kĩa	: hỏi han
- Klei hriãm hră	: việc học hành	- Bĩng gáp	: bạn bè
- Thào klă	: nắm rõ	- Kreh kriăng	: chăm chỉ, siêng năng
- Đru	: giúp đỡ	- Đĩ kyar	: tiến bộ
- Hmăng hmuí	: hy vọng		
- Amĩ ama hdech hriãm hră	: cha mẹ học sinh		
- Ênoh hdech hlăm adũ	: sĩ số của lớp		
- Klei dök đồng bống huă	: cách cư xử		
- Blũ mdah klei mĩn	: phát biểu ý kiến		

2. Ênhiang blũ:

* Từ bÊlão kơb: trước tiên, trước khi. Vị trí trong câu như trong tiếng Việt.

Sĩ tô hmô: Êlão kơ mtô nai iêô anăn hdech hriãm hră čiăng thào ênoh hdech nao sang hră (Trước tiên giáo viên điểm danh để biết sĩ số học sinh đi học)

II. KLEI HRIẨM DLĂNG

Hruê anei jing hruê kbĩn amĩ ama hdech knhal ruể thũn hriãm. Êlão kơ kbĩn, nai mtô alum kkuh êmuh kĩa jih jang amĩ ama hdech hlăm adũ hriãm. Kcũm mĩt hlăm klei bi kbĩn, nai mtô hưn mthào dũm bruă leh ngă mống phung hdech hlăm thũn hriãm êgao msế si: ênoh hdech hriãm hlăm adũ, klei hriãm hră m'ar, klei dök đồng bống huă hống phung nai, nai mtô leh anăn hdăng bĩng gáp hlăm adũ, hlăm sang hră. Êngao kơ anăn nai mtô lỏ hưn mthào mdhê mdhê gráp cô hdech, čiăng kơ amĩ ama phung hdech bi thào klă klei anak cồ pồ dök hlăm sang hră.

Hmũ nai mtô hưn phung hdech kriăng kreh hriãm hră, thào đru bĩng gáp, khấp mpũ kơ nai mtô, thào ktũn gĩr amĩ ama hdech m'ak ai tiê êdi. Dua tlào cồ amĩ ama hdech kgũ đồng blũ mdah klei mĩn pồ hlăm klei mtô mjuất anak cồ, di gổ knang kơ phung nai yoh mtô klei knhào, klei jăk kơ phung hdech. Knhal tuế mào sa cồ bi ala kơ amĩ ama hdech laế: bHmei mni m'uăn leh anăn hđor knga êdi kơ phung nai mtô, kyua mào nai yoh anak cồ hmei thào lu klei knhào, klei jăk. Hmei hmăng hmuí kơ klei mtô mjuất bữ hruê bữ đĩ kyar hĩn, mào lu hdech knhào knhăk, tũ dũn kơ lãn ăr leh anăn hểc hmuí kơ phung nai mtô suaih pral, jăk m'ak na nao.

III. KLEI HRIẨM NGĂ

1. Wĩt laế prue êmuh ti gũ anei:

a. Ya ngă bi mào hể klei kbĩn amĩ ama hdech?

b. Ya bruă phung nai leh anăn amĩ ama hdech ngă hlăm mmông kbĩn amĩ ama hdech?

2. Mjing prue blũ hống boh blũ: êlão kơ, kriăng kreh, hmăng hmuí.

3. Dũm boh blũ guốp čiăng jing prue blũ:

..... truh mmông kbĩn amĩ ama hdech, nai chũn mnăm êa hống phung amĩ ama hdech.

KLEI HRIĂM 42

KLEI ĐAỒ LEH ANĂN HLUÊ ĐAỒ LAĆ MĔT

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Klei đaồ	: tín ngưỡng	- Klei hluê đaồ	: tôn giáo
- Hdră êlan	: chính sách	- Đaồ aê diê	: đạo Tin Lành
- Truă rup	: đội lột	- Phung roh gah	: thế lực thù địch
- Amâo uếñ	: bắt chấp	- Amâo dah	: hoặc
- Mtrũt mếchur	: kích động	- Kah mbha	: chia rẽ
- Ngă rũng rãng	: gây rối	- Klei bhiăn	: pháp luật

2. Ênhiang blũ:

* **Kăm êdi yoh** (ng nghiêm cấm).

Chuí ngæi + kăm ãdi yăh.

Sĩ tô hmô: Drei kăm êdi yoh klei bi mjhua hống djuê ana, klei đaồ, hluê đaồ ngă soh hống hđră bhiăn knũk kna.

(Chúng ta nghiêm cấm lợi dụng các vấn đề dân tộc, tín ngưỡng, tôn giáo làm sai với pháp luật của Nhà nước)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Hlăm hđră mtrũn bi kbĩn tal kjuh mống Trung Ương Đảng gũl IX, Đảng drei bi kmlă leh: bKơ klei hluê đaồ, drei dlăng nanao kơ klei đaồ, klei hluê đaồ jing sa mta klei čiăng hlăm ai tiê mnuih buôn sang, hluê ngă hđră mtrũn rống mào klei dui tui hluê klei đaồ, mnuih buôn sang hluê amâo dah amâo hluê sa mta klei hluê đaồ, klei nao hluê đaồ bi đjở hế sĩ hđră bhiăn knũk kna, mào klei bi hũm nguôp plah wah mnuih buôn sang hluê lu klei đaồ mkăn leh anăn grăp mta klei hluê đaồ; bi hũm nguôp plah wah mnuih buôn sang hluê đaồ leh anăn mnuih buôn sang amâo mào hluê đaồ. Kyua kơ klei hũm nguôp đjăp djuê ana leh anăn đjăp klei đaồ, drei kăm êdi yoh klei bi mjhua hống djuê ana, klei đaồ, hluê đaồ ngă soh hống hđră bhiăn knũk kna, mtrũt mếchur kah mbha djuê ana, ngă rũng rãng kơ klei êđăp ênang ala čarb.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lać prũế êmuh ti gũ anei:

a. Sĩ ngă hđră Đảng mtrũn kơ klei hluê đaồ?

b. Răk lăng mta klei hluê đaồ ih thảo?

2. Mjing prũế blũ hống boh blũ: awăt ai, truă rup, amâo uếñ.

3. Dũm boh blũ guôp čiăng jing prũế blũ:

Mnuih buôn sang hluê đaồ ..... mnuih buôn sang amâo hluê ăt sa ai hluê nao hống Đảng.

KLEI HRIĂM 43

LỖ WÍT HRIĂM

Kdrẽc 1

MJUĂT YUA BOH BLŨ - PRUỄ BLŨ

1. Duah boh blũ:

- a. Laç kơ dhar bruă hlăm sang hră gul hriăm prồng mtô mjuăť?
- b. Laç kơ mnõng pioh yua hriăm hră?
2. Mjing pruễ blũ hõng boh blũ: mta, kcoh, djõ, jăk leh anăn mblang klei Yuăn.
3. Mblang klei Êđê pruễ blũ ti gũ anei:
  - a. Cháu nội tôi năm nay học lớp 12 tại trường phổ thông trung học dân tộc nội trú N'Trang Lõng.
  - b. Nếu nó chăm chỉ học hành, chắc chắn nó sẽ thi đậu vào trường đại học.
  - c. Với sự quan tâm của Đảng và nhà nước. Tất cả trẻ em dân tộc thiểu số đều được đến trường.
  - d. Trách nhiệm của mỗi phụ huynh phải nuôi dạy con cái được khoẻ mạnh, ngoài ra còn phải cho chúng ăn học đầy đủ ở các cấp học để thành người có ích cho gia đình và xã hội.
  - e. Nhà nước luôn quan tâm đến tự do tín ngưỡng của nhân dân nhưng phải thực hiện đúng với chính sách tôn giáo của pháp luật.
  - f. Hiện nay, có nhiều con em của người Êđê thi đậu vào các trường đại học.
  - i. Năm nay, tôi đang học năm thứ hai về ngành sư phạm tiểu học còn chị tôi thì học năm cuối ngành chăn nuôi –trồng trọt.

4. Lỗ wít dấp bi djõ boh blũ, gru (kuểc, kco, êmuh) hlăm grăp pruễ blũ ti gũ adei:

- a) Buôn/ mtô mjuăť/ mào/ prồng/ lu/ Buôn Ama Thuôt/ sang hră/ mta.
- b) boh/ sa/ kdriêk / mào/ Cũ Mgar/ sang hră điêt/ boh hră/ kdriêk/ Êđê/ jing/ hriăm
- c) mào/ anak/ ară / cõ/ anei/ lu/ Êđê/ phung/ adũ/ jih/ hriăm/ pluh dua
- d) hluê / đăo/ phung/ knũk kna/ bi/ hẽ/ mnuih buôn sang/ djõ/ HDRĂ/ si /bhiăn
- e) anak cõ/ ară anei/ s'aĩ/ mnuih buôn sang/ hriăm/ bi nao/ hră m'ar/Êđê
- f) thũn hriăm mrâu/ nai mtô/ êlao kơ/ leh anăn/ kkuh drông/bi/ sut đhông/ hdeh hriăm hră/ kih waih/adũ hriăm/ doh bhung/ sang hră

5. Mblang klei Êđê:

Có cơ chế và chính sách phát hiện, tuyển chọn, đào tạo, bồi dưỡng cán bộ, trọng dụng những người có đức, có tài. Đây vừa là dân chủ, công bằng, vừa là yêu cầu với sự lãnh đạo của Đảng. Lãnh đạo mà không tinh tường phát hiện ra những người có triển vọng phát triển thành cán bộ lãnh đạo quản lý, đào tạo họ bằng những phương thức thích hợp, sử dụng họ đúng mức, đúng chỗ đúng lúc.. sẽ là thiệt cho tổ chức, nếu không có cơ chế tuyển chọn khách quan, công khai, công tâm thì những người tốt có thể bị loại, những người hăng hái sẽ bị nhụt chí, còn những người cơ hội, đạo đức và năng lực kém có khi lọt vào bộ máy.

Cơ chế: bruă cũal

- Tinh tường: mgểc hmăr (klă)

Tuyển chọn: cũăn ruah

-Triển vọng: klei cang hmăng

Bồi dưỡng: bi mbỗ

- Phương thức: hđră

Dân chủ: mnuih buôn sang ngã phũn

Yêu cầu: hluê klei čiăng

- Công khai: bi mdah klă ală mta

Công bằng: mẵp mđor

- Khách quan: êngao klei čiăng

Nhặt chí: lữc ai

- Cơ hội: êjai bưh

Đạo đức: knhuah kpă

- Năng lực: klei thảo

Kdrể 2.

HRIĂM BI BLŨ

I. Hriăm bi blũ: Dua cô amĩ hđeh bi jak nao kbĩn kơ anak

Amĩ H'Nga : Aguah anei, ti ih nao?

Amĩ Y'Niêm: Aguah anei, kâo nao kbĩn amĩ ama hđeh lah.

Bi ih nao kbĩn mỗ hể?

Amĩ H'Nga : Ổ, kâo nao mớh.

Dũm mmông arăng kbĩn?

Amĩ Y'Niêm: Tui hluê hlăm m'ar, nai čih kjuh mmông mkrah.

Amĩ H'Nga : Snăn, ih nao ka?

Amĩ Y'Niêm: Ổ, kâo đổng nao yoh anei.

Amĩ H'Nga : Ih guôn kâo đa hỡ!

Amĩ Y'Niêm: Djăl yoh, đổng truh mmông leh.

Amĩ H'Nga : Ổ, kâo leh yoh anei. Bỏ drei nao.

II. Klei hriăm ngã:

* Wĩt lăc klei êmuh leh anăn hriăm bi blũ:

1. Ya sang hră mtô mjuăt mào ti Buôn Ma Thuôt ?

2. Sang hră gủl hriăm prổng Lăn đap kngư, ya dhar bruă mtô mjuăt mào?

3. Ti čar Dak Lak ya sang hră mào pioh hjăn kơ hđeh hriăm hră đjuê ana biă? Ih răk lăng?

4. Ya hruê mlan arăng mủt thũn hriăm mrâu?

5. Truh thũn hriăm mrâu, ya mnỗng amĩ ama mprăp kơ anak aneh di ãu?

6. Ti ala čar drei ară anei, ya mta klei đăo mào?

7. Si knũk kna mtrũn kơ klei hluê đăo?

Kdrể 3

ČIH MĐAỎ - HRIĂM ČIH KLEI YĂL DLIÊ

I. Čih mđăo (*hmữ - čih*)

* **Klei čih:**

Kâo jing hđeh hriăm hră gủl prổng ti sang hră gủl hriăm prổng Lăn đap kngư. Ară anei, kâo đok hriăm thũn tal tlăo dhar bruă mtô mjuăt gủl điêt. Anei jing sa dhar bruă kâo čiăng ruah leh.

Dồng kểum mủt thũn hriăm mrâu, gổ êsei kâu blei nprăp ênũm ênap mnỡng pioh yua hriăm hră msě si: hđruôm hră, hđruôm m'ar, kđô hră, giê cih, giê treh ... Êngao kơ ană, lổ kchơ chum ao, blei jep, đưôn...

Hlăm klei ep hriăm kâu gữ ktũn nanao cỉăng kơ mâu lu puăng. Kyua snă, ruể thũn hriăm, sang hră hũn mthâu kâu dui hriăm thâu kđlũn hũn kơ jih jang bĩng gắp hlăm adũ. Kâu bở ai tiê hỏk m'ak kyua dah ba klei hỏk m'ak kơ gắp djuê pô.

II/ Hriăm cih klei yăl dliê:

Kổ klei ngă: Ih cih hỡng klei Êđê yăl dliê kơ sa cở hdech bũn knap hriăm hră mâu klei gữ ktir hlăm klei hriăm hră m'ar.

Atăt klei ngă:

1/ Kểum mủt klei ngă:

Hruê mlan, ti anôk, pô hdech ană.

2/ Krah wah klei cih:

- Yăl dliê cểc kdrểc dũm mta klei mâu:

+ Si ai tiê gữ ktũn hriăm, klei knap mñai gổ.

+ Mỡng gổ mâu ai tiê gữ ktũn ană?

- Boh tử jing mâu mỡng klei gữ ktũn ană.

3/ Ruể klei ngă:

Lač ai tiê klei mĩn pô kơ sa gru klei mngăc ană

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta năp ană mjing klei ksiêm kơ adũ hriăm)

LĂN ALA, ANAK MNUIH

KLEI HRIĂM 44

ALA ỚAR VIỆT NAM KHẮP H'ÊNG

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Plao êa	: đảo	- Khế	: Trung Quốc
- Krah plao êa	: bán đảo	- Kũ	: Campuchia, Miên
- Êa juôr	: sông ngòi	- Đổng đư	: gặp ghềnh
- Knông	: ranh giới, giáp ranh	- Bồng blut	: nháp nhô
- Ping cũ	: sườn núi	- Cống cũ	: đỉnh núi
- Kcũn	: eo (núi, biển), vịnh	- Cũ drông	: dãy núi
- Anôk dliê m'ak	: danh lam, thắng cảnh	- Knông lãn	: biên giới
- Bi đơ đip	: trùng điệp	- Ksĩng	: giáp giới
- Kwar krah	: miền Trung	- Bi kĩng	: giáp, sát, liền (với)
- Kcũm	: trải dài, xuất phát	- Boh bai	: diện tích
- Dăng cũ	: dãy núi	- Knhal dhũng	: tận cực nam
- Kjhôc	: mũi (đất)	- Msei	: sắt
- Mah	: vàng	- Ksuêh	: nhôm
- Kwăt	: kẽm	- Kmrah	: chì
- Hdăng	: than	- Mkrah	: một nửa

2. Ênhiang blũ:

Boh blũ Êđê mào lu klei pia Yuăn (Từ đồng nghĩa):

* **Kjhôc**: mũi (đất)

Sĩ tô hmô: Mống Nam Quan truh kơ **kjhôc** Ca Mau: (từ Nam Quan đến mũi Cà mau.)

* **Êđũk**: mũi (dao, kim)

Sĩ tô hmô: Êđũk dhõng anei knur êđi: (mũi dao này nhọn.)

* **Adũng**: mũi (ngươi, động vật)

Sĩ tô hmô: Kào ruă **adũng**: tôi đau mũi.

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Ala ớar Việt Nam đok hlăm mkrah plao êa Đông Dương boh kbuĩ mống Nam Quan truh kơ kjhôc Ca Mau êbeh kơ 2.000 km. Tĩng Dũr bi kĩng hõng ala ớar Khế, tĩng yũ hõng Kũ, Lao. Tĩng ngỗ bi kĩng hõng êa k sĩ ngỗ, tĩng Dhũng bi knông hõng êa k sĩ Nam Hải. Boh bai ớar Việt Nam êbeh kơ 330 êbảo km².

Ớar kwar drei cũ ớiăng bi đơ đip. Ti Dũr mào cũ đlong Hoang Liên Sơn. Ti anei mào cõng cũ Phan Xi Păng đlong 3.142 met. Ti kwar krah mào cũ Trương Sơn, kcũm mống không

Sông Đa truh kơ knhal dhững kwar krah jing Tây Ninh. Hlăm cữ drông Trương Sơn ắt mào lu mớh cớng cữ dlông êgao kơ 2.000 met.

Čar kwar drei mào lu snăk mnông tũ dũn ti gũ lăn, msě si hdăng ti Quang Ninh, mseĩ ti Thai Nguyên, ksuêh ti Cao Bằng, mah ti Nghệ An leh anăn lu mnông mkăn đa đa msě si kmrak, kwăt...

Ti ala čar drei mào lu mớh êa juôr, msě si êa krông Hồng, krông Đà, Krông Mê Kông, Krông Đông Nai... leh anăn lỏ mào lu anôk dliê m'ak jăk siam msě si kćũn êa ksĩ Hạ Long, băng ê – ung Phong Nha, êa ênao Hô Ba Bê...

III. KLEI HRIĂM NGĂ:

1. Wĩt lač pruế êmuh ti gũ anei

- Ti anôk ala čar Việt Nam drei dơk?
- Jũm gah găn ala čar Việt Nam drei hõng bi ksĩng?
- Dũm boh bai ala čar Việt Nam drei?
- Si ngă cữ čhiăng ti čar Kwar drei? Răk lăng dũm boh cữ anăn?
- Ya mnông tũ dũn mào hlăm čar kwar drei? Răk lăng?

2. Dịch các câu sau sang tiếng Êđê :

- Đất nước Việt Nam liền một dải thành hình chữ S.
- Trời nắng trẻ con hay bị sổ mũi.

KLEI HRIĂM 45

VIỆT NAM MÃO JIH JANG 54 DJUÊ ANA

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Jih jang mnuih	: tất cả mọi người, cộng đồng
- Čũ kbuôn tring ahing	: núi non trùng điệp
- Puh yă	: sóng vỗ
- Čõng	: đỉnh, chỏm
- Plao ksĩ	: hải đảo
- Alũ plao ksĩ	: quần đảo
- Põk phai	: mở mang
- Sui ênuk	: lâu đời
- Knhuah jăk	: truyền thống
- Kdõng mblah	: chinh phục, đấu tranh
- Lăn adiê	: thiên nhiên
- Dhững	: Nam

- Dư : Bắc
- Yũ : Tây
- Ngổ : Đông
- Liã lia : mênh mông, bát ngát.

2. Ênhiang blũ :

* Khi muốn diễn đạt về ý phải cùng nhau làm gì đó, có cấu trúc như sau:

Chuí ngæi + bi + cuôm âäüng tæi

Sĩ tô hmô: Jih jang drei bi pők phai rũ mdõng lãn ala mbĩt.

(Tất các chúng ta **phải cùng nhau** xây dựng đất nước).

II. KLEI HRIÃM DLÃNG

Việt Nam- ɕar kwar êngũm djuê ana. Djăp djuê ana jing anak ɕô Lac Long Quân- Âu Cơ, kɕeh sa êtuh asăr boh jing sa êtuh ɕô anak mnuih, mkrah hluê amĩ dĩ dõk hlãm ɕũ, mkrah hluê ama trũn ksĩ, jih jang bi pők phai rũ mdõng lãn êa mbĩt.

Hõng ɕũ kbuôn tring ahing, lãn dap prõng liã lia leh anăn êa ksĩ Ngổ pã yan puh yă, kdriêl hang lãn bi lir sa đrõng đõng mõng ɕõng kổ Lung Cu (Dư) truh ti buôn Rạch Tàu (Đhũng), đõng mõng ɕõng Trườg Sõn (Yũ) truh ti plao Trườg Sa (Ngổ).

Bi dõk hđĩp sui ênuk ti dlõng sa rõng lãn êa, djăp djuê ana mào knhuah jăk khăp kổ lãn êa, hũm nguôp mbĩt hlãm klei bi kdõng mblah hõng lãn adiê leh anăn bi kdõng kổ kluôm yang buôn, rãng kriê leh anăn rũ mdõng ala ɕar brũ hruê brũ dĩ kyar.

III. KLEI HRIÃM NGÃ

1. Wĩt laɕ pruê êmuh ti gũ anei:

a) Mõng kbiã hriê mào 54 djuê ana mnuih drei?

b) Anak ɕô Lac Long Quân- Âu Cơ, mkrah hluê amĩ ti anõk nao? Bi mkrah hluê ama ti anõk nao?

2. Duah pruê blũ hlãm klei hriãm anei ɕiãng laɕ kổ djuê ana drei thào khăp lãn êa, hũm nguôp rũ mdõng lãn ala, rãng kriê lãn êa pô?

3. Mjing pruê blũ hõng dũm boh blũ ti gũ anei: Puh yă, plao ksĩ, ɕõng ɕũ, knhuah jăk, pők phai.

KLEI HRIÃM 46

ÊA KSĨ VIỆT NAM

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ:

1. Boh blũ

Hang êa ksĩ	: bờ biển	Tăc hang ksĩ	: bãi biển
Kdrẽc kũn kũe	: đoạn khúc khuỷu	Anõk mjuh mran	: cảng

Grăp	: mỗi, hàng	Krua êa ksĩ	: đôi mỗi
Mă bruă	: làm việc, phục vụ	Amăo djở knống	: chẳng những
Bruă knuă mjing mnống	: công nghiệp	Mnống hlăm êa ksĩ:	hải sản
Boh dlông	: chiều dài		

2. Ênhiang blũ:

* Khi muốn diễn đạt ý b không chỉ... mà cònb hoặc b không những... mà cònb.

Có cấu trúc câu như sau:

1. Amáo djo\ kno\ng + chuí ngæi + âäüng tæi, [ia\ dah + àt jing + ...
2. Chuí ngæi + amáo djo\ kno\ng + âäüng tæi, [ia\ dah + àt

Sĩ tô hmô 1: Amáo djở knống (ñũ) hriămh hĩa thảo, *biă dah* ñũ *ăt jing* sa cô anak thảo gút asăp. (Không chỉ (nó) học giỏi, mà (nhưng) nó còn là một đứa con biết vâng lời)

Sĩ tô hmô 2: Ñũ amáo djở knống hriămh hĩa thảo, *biă dah* ñũ *ăt jing* sa cô anak thảo gút asăp. (Nó không chỉ học giỏi, mà (nhưng) nó còn là một đứa con biết vâng lời)

3. Amáo djo\ + chuí ngæi + âäüng tæi + kno\ng ..... + äh ,
[ia\ dah + chuí ngæi + lo\ ....

Sĩ tô hmô 3: Amáo djở drei mao mã *knống* mnống hlăm êa ksĩ anăh *ôh*, *biă dah* drei *lở* mao mã mớh hra pioh yua kơ klei hđip mda.

(Không chỉ chúng ta lấy hải sản trong biển, mà (nhưng) chúng ta còn lấy được muối để dùng trong cuộc sống).

* Êbeh kơ: hơn (so sánh hơn về số lượng)

4. Chuí ngæi + âäüng tæi (cuôm âäüng tæi) +

Sĩ tô hmô 4: Drei trah yao mao mã êbeh kơ êtuh êbăo tôn kan.

(Chúng ta đánh bắt được hơn trăm ngàn tấn cá)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Hang êa ksĩ Việt Nam dlông êbeh kơ 3.000 kilômet đồng mống Móng Cái truh kơ Ha Tiên. Hang ksĩ mao lu kdrẻ kửn kcuê msẻ si mống Móng Cái truh kơ Đồ Sơn, mống Quy Nhơn truh kơ kịhỏc Dinh. Kdrẻ kửn kcuê anăh mao lu kửn ksĩ msẻ si kửn Hạ Long, kửn Cam Ranh, kửn Vũng Tàu.

Hlăm krah êa ksĩ mao lu plao ksĩ, alũ plao ksĩ, si tô hmô plao ksĩ Phú Quốc, Côn Đảo, Cồn Cỏ, alũ plao ksĩ Hoàng Sa, Trường Sa...

Êa ksĩ drei mao lu kan, lu hdang. Grăp thũn drei trah yao mao mã êbeh kơ êtuh êbăo tôn kan. Hlăm êa ksĩ mao lu mnống yuôm bắh: Hdang, kan mữk, krua êa ksĩ... Amáo djở drei mao mã knống mnống hlăm êa anăh ôh, biă dah drei lỏ mao mã mớh hra pioh yua kơ klei hđip mda leh anăh yua hlăm bruă knuă mjing mnống.

III - KLEI HRIĂM NGĂ:

1/ Wít lač pruě êmuh ti gũ anei:

- a- Dũm boh dlông hang êa ksĩ Việt Nam?
- b- Hlăm krah êa ksĩ ya nũng mào?
- c- Êngao kơ mnũng hlăm êa ksĩ, ya dõ drei lữ dui mã mnũng mkăn?

2/ Mblang klei Êđê pruě blũ ti gũ anei:

- a. Ngoài biển không chỉ có nhiều hòn đảo mà còn có quần đảo.
- b. Bờ biển Việt Nam không những dài mà còn rất đẹp.
- c. Tôi không chỉ thích ăn cá biển mà còn rất thích ăn cá sông.
- d. Ở tỉnh Dak Lak hiện nay có hơn 40 dân tộc.

KLEI HRIĂM 47

LĂN DAP KNGU

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Lăn dap kngu kwar krah	: Tây Nguyên, Tây Nguyên miền trung
Leh bi mtlaih	: sau giải phóng
Bi nguôp mbít	: được gộp lại, được sát nhập
Lăn dap kngu	: cao nguyên
Lăn dap	: vùng đất bằng phẳng, đồng bằng
Lăn mnga êa m'ak	: vùng đất giàu đẹp
Êđăp đrũm	: mát mẻ
Tuê hui chũn	: du khách, khách du lịch
Năng ai	: có lẽ, có thể, khoảng chừng
Măng ai	: mặc kệ, không sao
Hũn phong	: khoe khoang
Bliũ	: lật, lật ngửa, lằn
Klei bliũ	: sự tráo trở, lật lọng, bội ước
Sĩ tô hmô	: chẳng hạn, ví dụ
Tăp năng	: đôi khi, thỉnh thoảng
Hỗk m'ak	: vui vẻ
Anôk siam m'ak	: danh lam thắng cảnh

2. Ênhiang blũ:

* Yoh : Ý nhấn mạnh bchínhb.

... yăh jing + cuôm tæi

Sí tô hmô : Anăn **yôh jing** anôk jih lăn ala hmữ hing.

(Đó chính là vùng đất cả thế giới biết đến)

* **Yôh** : Có ý hối thúc như bđib.

.....
yăh !

Sí tô hmô : + Ih nao **yôh** !

(Bạn đi đi)

+ Huă **yôh** !

(Ăn đi !)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Lăn dap kngư jing sa anôk lăn mnga êa m'ak ala ăar Việt Nam. Anăn yôh jing anôk jih ala lăn hmữ hing.

Ênuk êlăo adih, ênuk Mi, nguy, lăn dap kngư kwar krah mào 6 boh ăar. Leh bi mtlaih kluôm kwar dhũng, phung ăar anăn bi mguôp mbăt jing ăar: Kontum, Gia lai, Dak Lak leh anăn Lâm Đồng. Ară anei lỏ ktlah mào 5 boh ăar: Kontum, Gia lai, Dak Lak, Dak Nông leh anăn Lâm Đồng.

Anei yôh jing lăn dap kngư, boh dlông tĩng man đũn mống 400 truh kớ 1000 met. Anôk anei mào lu cũ ăiăăng dlông biă dah ăt mào mớh anôk lăn dap kngư Dak Lak, Dak Nông, Lâm Đồng anôk anei adiê êđăp đrũm, mào lu anôk siam m'ak msế si Draí Cam Ly, Draí Pren, kmrống Ái Ân, Ênao Xuân Hướng, Ênao Than Thơ ti Lâm Đồng; Dak Lak mào Ênao Lak, Draí H'Ling. Ti Dăk Nông mào Draí Săp, Draí Trinh Nũ. Ti Gia Lai mào Cũ Ham Rông (Cũ H'Drung), Ênao Êa Nueng....ti anei phung tuê hieu ăhun hỏk m'ak êdimi bũh lăn mnga êa m'ak Lăn dap Kngư.

III- KLEI HRIĂM NGĂ:

1/ **Wĩt laă pruế êmuh ti gũ anei:**

a- Si jing lăn dap kngư?

b- Ênuk Mi, Nguy lăn dap kngư mào dũm boh ăar?

c- Leh bi mtlaih kluôm kwar dhũng, phung ăar anăn bi mguôp dũm boh ăar?

d- Ară anei lăn dap kngư mào dũm boh ăar? Laă lăng dũm boh ăar anăn?

e- Ih răk lăng anôk dliê m'ak m'ur mào ti : Gia Lai- Dak Lak - Lâm Đồng?

2/Mblang klei Êđê pruế blũ ti gũ anei:

a) Chủ nhân của vùng đất Tây nguyên chính là các dân tộc anh em đang sinh sống trên vùng đất đó.

b) Vùng đất Tây Nguyên được giàu đẹp như ngày nay, đó chính là nhờ sự đóng góp công sức của các dân tộc anh em.

3/Mblang klei Yuăn pruế blũ ti gũ anei :

- a) Lăn dap kngư jing lă ala mnga êa m'ak.
 b) Amăo dah nao sang hră, amăo dah dôk ti sang.
 c) Năng ai nư nao mōh.

KLEI HRIĂM 48

DJUÊ ANA ÊĐÊ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Djuê lar	: dân tộc đông người	- Krĩng	: khu vực
- Anôk dôk	: cư trú	- Êpul	: nhóm
- Lu mnuih hĩn	: đông người hơn	- Boh klă nĩk	: chủ yếu
- Djuê ana mnuih: tộc người		- Bi lir	: tiếp giáp
- Rah mbha	: phân bố	- Djuê ana biă	: dân tộc thiểu số
- Krĩng pô	: địa phương		

2. Ênhiang blũ

* Tal: thú, tầng

Sĩ tô hmô: - Phung Adham lu tal dua êdei kơ phung Kpă.

(Nhóm Adham nhiều hơn thú hai sau nhóm kpă)

- Buôn prông Buôn Ama Thuôt mào lu sang lu tal.

(Thành phố Buôn Ma Thuôt có nhiều nhà cao tầng.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Phung Êđê hōng ênoh mnuih êbeh kơ tlăo êtuh êbăo cô jing djuê biă lar tal dua ti lăn dap kngư, hđĩp mda bōng huă ti ăar Dak Lak. Êngao kơ ană, lă mào mōh phung Êđê dôk ti ăar Gia Lai, Phú Yên, Khánh Hòa, Sông Bé. Ti Dak Lak mōng druêh gru hđĩp mda lu êbăo ênuk, snă djăp djuê ana biă mnuih bi triêk leh kdriêk lăn mdhê bi êpul êya mdhê mdhê.

Phung Êđê dôk pla phũn ti buôn prông Buôn Ama Thuôt leh ană hłăm djăp kdriêk tĩng Dư, tĩng ngổ Dư ăar Dak Lak jing sa djuê ana phũn hđĩp mda sui ênuk ti ăar Dak Lak, êlăo adih (êlăo kơ thũn 1975) khăng dôk hluê krĩng sĩ tô hmô: Êđê Kpă - lu mnuih hĩn hłăm djuê ana Êđê hđĩp ti Buôn Ama Thuôt hłōng truh kơ djăp kdriêk ăă Mgar, Krông Bũk... Phung Adham lu tal dua êdei kơ phung Kpă dôk ti Krông Bũk, đa ti Krông H'Nang, Êa H'Leo. Phung Ktũl dôk ti kdriêk Krông Paă leh ană Krông Bōng. Phung Mdhũr dôk ti kdriêk Êa Kar leh ană Mdrak. Phung Bih dôk ti kdriêk Krông Ana. Bi djuê mnuih biă hĩn msă sĩ Kdrao, Blô, Êpan, Êning, Hwing ăt dôk ti Mdrak leh ană Êa Kar mōh. Boh klă hĩn djăp djuê Êđê biă mnuih hĩn amăo dôk mbĩt hōng phung Êđê lu ôh.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lăc prũê êmuh ti gũ anei:

- a. Ti anôk phung Êđê dôk hdịp?
- b. Răk lăng dùm djuê êpul Êđê mào hlăm ăar Dak Lak leh anăn ti krǐng di gô dôk hdịp?
- 3. Mjing pruế blũ hǒng boh blũ:
  - Djuê ana mnuih.
  - Lu mnuih hǐn.
  - Bi lir.

KLEI HRIĂM 49

ÊLAN TLAH NĂM BUÔN AMA THUÔT

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Ênhă lăn : địa thế
- Êlan bi kkuh : giao lộ
- Ênuk thũn : thế kỷ
- Êrô êbat : đi lại
- Mào tũ dũn : làm nên
- Klei yáo m'ak : điều kỳ diệu
- Gǒng rup bi hđór : đài tưởng niệm
- Mkǒ mjing klei hdịp mda: sinh cơ lập nghiệp
- Bi kkuh mduê : nơi giao nhau
- Êlan tlah năm : ngã sáu
- Mráo mrang : mới mẻ
- Sang juh kơ tuê hiu ăhun : khách sạn
- Sang mđung asăp mđung rup : Đài phát thanh truyền hình.
- Sang aê diê : nhà thờ
- Bǒ jar : bộ mặt
- Klei duê : lời nói vắn, bài thơ
- Klei kut mmuǎn : lời hát, lời ca
- Pô khua, pô : chủ nhân
- Sang dăng kông : bưu điện
- Sang mdah kdrăp đum : Bảo tàng
- Sang dhar kreh : nhà văn hoá

2. Ênhiang blũ:

* bhiào đưế: chút xíu thôi, chốc lát thôi.

Cụm từ bhiào đưếb được dùng có ý nói trong thời gian ngắn thôi mà làm nên sự kì diệu. Mục đích nhấn mạnh sự thay đổi nhanh chóng của sự vật, hiện tượng. Bình thường có thể dùng cụm từ

(bBiả thũn mlan đưc: ít năm tháng thoi; bBiả hruê mmông đưc: ít thời gian thoi). Có một số từ tương đương như:

- bhiào êriào rit đưc
- Biả rit đưc

Kno\ng bhiáo âu] (traûng tæi) + cuûm chui
--

Si tô hmô:

Knông bhiào đưc Êlan tlah năm Buôn Ama Thuôt leh mào bở jar kduh buôn prông mrào mrang. (Chỉ trong thời gian ngắn Ngã sáu Buôn Ma Thuôt bộ mặt của một thành phố trẻ)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Êlan tlah năm Buôn Ama Thuôt bi anăn bÊlan tlah năm bBan Mêb tloh ênoh m'ak hlăm klei duê, klei kút mmuñ mlih nanao grăp hruê mmông. Mnuih Buôn Ama Thuôt kô ênuk thũn dua pluh (XX) ruah leh ênhă lăp đăp jăk pioh kơ klei pők mkra duah bống huă. Êlan tlah năm Buôn Ama Thuôt jing anôk bi kkuh mduê hống lu êlan êrô êbat plah wah anôk dök buôn sang Yuăn hống buôn sang Êđê leh anăn nao hlăm tar krĩng lăp đăp kgu.

Dũm thũn êgao, dui mào klei tử dũn lu mta yáo m'ak. Leh hruê mtlaih lăp ala thũn 1975, knông bhiào đưc Êlan tlah năm Buôn Ama Thuôt leh mào bở jar kduh buôn prông mrào mrang, hống klei rũ mdống, mkô mjing lu mta msẻ si gống rup bi hđơ, sang juh kơ tuê hui chũn, sang dhar kreh, sang mdung asăp mdung rup ăar ... Pô khu Buôn Ama Thuôt, jing đăp mnuih dök hđip mống êlao leh anăn dũm mnuih dök mkô mjing klei hđip mda ti kwar cũ chiăng bi nguop leh ai mkra mđi bi mlih bở jar buôn prông dũm adih leh anăn buôn prông cũ chiăng ară anei.

III. HRIĂM KLEI NGĂ:

1.- Wít lăc pruẻ êmuh ti gủ anei:

- a) Si ngă ênhă lăp Buôn Ama Thuôt?
- b) Jũm dar êlan tlah năm Buôn Ama Thuôt ya mnống mào?
- c) Hlei pô khu Buôn Ama Thuôt?

2. Čih mdao (hmữ - čih): Kdrẻ 2 hlăm klei hriăm dlăng kơ dlông.

3. Mjing pruẻ blũ hống dũm boh blũ ti gủ anei:

- Êlan kkuh.
- Mtlaih lăp ala.
- Êrô êbat.

KLEI HRIĂM 50

WAR KMRÔNG DLIÊ KNŨK KNA YOKĐÔN

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Kyáo sần : gổ hương - Hing ang : nổi tiếng

- Kyôo kê	: gỗ ka te	- Boh bai	: diện tích
- Kyôo hneñ	: gỗ cấm xe	- Truh	: lên tới
- Klei hơr đưôm	: ấn tượng	- Kyôo mtao rồk tồk:	thực vật
- Wơr bít	: quên	- Kyôo yuôm	: gỗ quý
- Jing	: là, thành	- Cầm chấp	: loài chim
- Yuôm hin	: quý hiếm	- Yuôm bắh	: quý giá
- Hlô mnông	: loài thú, thú rừng		
- Tluh ală mta	: hấp dẫn		
- Hek tar	: ha (đơn vị diện tích đất đai)		

2. Ênhiang blũ:

* Mta: loài (loài động thực vật), lưỡi (lưỡi dao, cuốc), mắt mằm (cây),

Sĩ tô hmô : - Máo 464 mta kyôo mtao (có 464 loài thực vật).

- Máo 38 mta hlô mnông yuôm (có 38 loài động vật quý).

- Đăm đưm mđang mta đhông snăh ôh.(đùng để ngừa lưỡi dao như vậy).

- Êtak chăh mta leh (đậu nảy mầm rồi).

- Mdiê cắt mta leh (lúa đã mọc mầm)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Grăp bliũ truh ti Dak Lak, lu tuê hiu chũn bũh yoh sa anôk lăh dliê hing ang, anôk ănăh jing war dliê knũk kna Yok Đôn. Jing war dliê prông hĩn hăm đũm boh war dliê knũk kna hăm ala čar. War dliê mao boh bai truh 58.200 hek tar. War dliê knũk kna Yok Đôn jing anôk mao lu mta mnông đhông, bô hông klei yao m'ak, tluh ală mta.

Kdrăn dliê liă lia jing dliê kyôo mtao křing Lăh dap kngũ đjút msě dliê nhiệt đới Đông Nam Á. War dliê mao 464 mta kyôo mtao rồk tồk, hăm kmrông mao lu mta kyôo yuôm msě si: săh, kê, hneñ... kyua mao lu mta mnông tũ yuôm hăm dliê snăh yoh war dliê Yok Đôn jing sa boh křing dliê tloh ênoh yuôm bắh êdimi.

Amáo mao anôk ôh ti ala čar Việt Nam ară anei adôk lu mta cầm chấp, hlô mnông yuôm hin msě si war dliê Yok Đôn, hăm anei mao 62 đjue hlô mnông, 196 đjue cầm chấp, 46 đjue rui hnar, 15 đjue kan êa hnoh leh ănăh đũm êbáo mnông đhông hđip hăm kmrông dliê. Hăm ênoh 56 mta đjue hlô mnông yuôm hin ănăh mông Đông Dương, war dliê Yok Đôn mao truh 38 mta hlô mnông yuôm hăm đjue ănăh leh ănăh mao 17 mta đjue dui čih hăm hduôm hră hrah kluôm tar ala lăh.

Truh hông war dliê knũk kna Yok Đôn di ih sřang mao mmông dui thăo bũh lu mta mnông đhông m'ak hlak leh ănăh sřang đjă pioph nanao lu klei hơr đưôm amáo dui wơr bít ôh.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lăch prũe êmuh ti gũ anei:

a- Sĩ war dliê knũk kna Yok Đôn?

- b- Ya mnǝng mǎo hlǎm war dliê?
 c- Ya mnǝng mǎo yuôm hin?
 d- Truh ti war dliê knǝk kna Yok Đôn si ih mǎo klei mǎn?

2. Mjing prue blǝ hǝng dǝm boh blǝ ti gǝ anei:

- Tuê hiu chǝn.
- Hlǝ mnǝng.
- Čǝm čap.
- Yuôm hin.

KLEI HRIĂM 51

ČŮ PRAO - GRU MNGAČ BUÔN SANG

I. BOH BLŮ - ÊNHIANG BLŮ

1. Boh blǝ

- Dliê myang, êa ruǎ	: rừng thiêng, nước độc	- Anôk mngač	: điểm sáng
- Dleh dlan	: khó khăn	- Kbuôn kla	: đòi trợc
- Đum adih	: trước kia, xưa kia	- Kpǎ ênuah	: chất phác
- Čang hmang	: hứa hẹn	- Hǝk kdǝk	: vui vẻ
- Ngǎn drǎp	: tài sản, gia tài	- Dliê mang	: rừng hoang
- Bhǝt tǝt	: rậm rạp, um tùm	- Dui bi mǎn	: có thể hình dung

2. Ênhiang blǝ

Amáo mǎo sui . . . . äh + cuôm chuí vǝ
 Amáo lo\ . . . . äh + cuôm
 chuí vǝ

Si tô hmô : Amáo mǎo sui thǝn ôh ČŮ PRAO sǎng dĩ hriê kǝ mdrǝng buh klǎ mtam.

(Chǎng mấy năm ČŮ PRAO sẽ khá lên trông thấy)

* **Amáo tuôm**: không bao giờ, không gặp

Si tô hmô :- Lǎn **amáo tuôm** dǝk mang ôh (Đất không bao giờ bỏ hoang)

- Kǎo **amáo tuôm** ñu ôh (Tôi không gặp nó)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

ČŮ PRAO jǝng sǎ krǝng 3 adǝk dleh dlan ti kdriêk Mdrak, hǝng ênoh mnuih buôn sang giǎm 4.000 čǝ hlǎm 6 djuê ana ayǝng adei bi dǝk mbǝt: Tay, Mưǝng, Nung, Êđê, Khơ Me...

Truh ti ČŮ PRAO arǎ anei, biǎ mnuih dui bi mǎn anôk anei đum adih jǝng bdliê myang, êa ruǎb dliê mang, kyua arǎ anei jǝng krǝng lǎn ba hriê lu klei čang hmang kǝ mnuih hlǎm klei hđĩp trei mđao, m'ak mǎi.

ČŮ PRAO arǎ anei kluôm dhuôm lǎn mđa, êa êngêh bǝ klei hđĩp mđa leh.

Dũm boh kbuôn kla, agha hlang, rök tők bhit tít, ară anei leh jing kdrăn ktör, mdiê, êngu, kbâu... truh ti djăp anök, chuă dlăng djăp găp djuê, phung drei ăt tuôm s'ai hōng phung mnuih mả bruă lỏ hma kpă ênuah, kreh kruñ snăk.

Ti Cũ Pao, lăn amăo tuôm dōk mang ôh. Hōng kiê kngan mnuih buôn sang kriăng mả bruă, lỏ thăo yua mněch knhăo mrăo hlăm klei bruă duh bōng kyua ănăn găp thũn ăt măo nanao mnōng bōng huă. Snăn yoh dui măo klei boh mnga jăk, klei hđip mnuih buôn sang dui đĩ nanao. Thũn 2003 kluôm sả măo 393 boh gổ êsei bun knap, ară anei hrổ leh adôk 84 boh gổ êsei đưc.

Khua sang cũ êa sả Cũ Pao Nguyễn Minh Khang lăc bDũm thũn mrăo anei Cũ Pao dui măo boh mnga mnōng bōng huă nanao, lu găp djuê măo leh ngăn đrăp êtuh êklai prăk.

Tổ dah hnōng anei, amăo măo sui thũn ôh Cũ Pao sřăng mdrōng buh klă êdib.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lăc prűê êmuh ti gũ anei:

a- Si jing krĩng sả Cũ Pao?

b- Si ngă krĩng lăn dliê Cũ Pao đưm adih leh ănăn ară anei?

c- Ya ngă klei hđip mnuih buôn sang ti anei bữ thũn bữ đĩ nanao kơ mdrōng sah?

2. Mjing prűê blũ hōng boh blũ: Amăo măo sui; Amăo lỏ; Amăo tuôm , hluê si klei pők mblang hlăm ênhiăng blũ.

KLEI HRIĂM 52

SANG HRĂ MTÔ MJUĂT BRUĂ KƠ HĐEH ÊDAM ÊRA DJUÊ ANA BIẢ ỚAR DAK LAK

I. BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ

1. Boh blũ

- Pioh mdhê	: dành riêng	- Gũl hriăm hnai	: hệ cao đẳng
- Mtô mjuăt bruă	: đào tạo nghề	- Gũl hriăm prōng	: hệ đại học
- Phung hlăk ai	: thanh niên	- Bruă lu yua	: nghề phổ thông
- Mguôp	: hợp tác	- Ớar tač êngao	: nước ngoài
- Gũl man đưn	: hệ trung cấp	- Ớih pioh	: ghi nhớ
- Mni m'uăn	: khen ngợi	- Hgũm hōng	: hợp tác
- Thăo bruă	: lãnh nghề	- Kōng nĩnĩ	: công nhân

2. Ênhiang blũ:

* **Kơ**: cho, thuộc, của. Với nghĩa bthuộc, củab được sử dụng rất ít.

Si tô hmô : - Sang hră mtô bruă kơ phung hlăk ai djuê ana biả ớar Dak Lak

(Trường dạy nghề cho thanh niên dân tộc thiểu số tỉnh Dak lak)

- Sang hră măo 1.486 cồ hđeh hriăm hră kơ 25 djuê ana.

(Trường có 1.486 học sinh thuộc (của) 25 dân tộc)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Dak Lak jing sa boh ɕar ti Lăn dap kngu mào sa boh sang hră mtô bruă kơ hdech hriăm hră djuê ana biă, anăn jing sang hră mtô bruă kơ phung hdech êdam êra djuê ana biă ɕar Dak Lak.

Sang hră mtô bruă kơ phung hdech êdam êra djuê ana biă ɕar Dak Lak. Sang hră anei, êlao adih jing sang hră Trung hoc Thủy Lợi Lăn dap kngu mkô mjing thũn 1978. Êbeh dua pluh êma thũn êgao sang hră mtô mjuăt leh bruă knuă kơ 7.500 ɕô êdam êra hlăm 25 djuê ana biă dök ti Lăn dap kngu. Ară anei sang hră mào 1.486 ɕô hdech hriăm hră kơ 25 djuê ana gul hriăm sui thũn leh anăn 458 ɕô hdech djuê ana biă hriăm bruă biă mlan pök mtô kơ lu boh buôn sang, hlăm anök mã bruă sang hră lă nguôp hõng anök mkăn pioh mtô mjuăt kơ 190 ɕô hdech gul hriăm man dũn, gul hriăm hnai, gul hriăm prõng.

Dua pluh êma thũn êgao mào leh giảm 13.000 ɕô hriăm mõng sang hră mtô bruă lu yua, 6.500 ɕô mnuih thào bruă leh anăn kông ñõn mã bruă hũm hõng ɕar taɕ êgao.

Boh mnga tũ jing sang hră anei leh dui ɕih pioh hõng hră mni m'uăn yuôm kdlũn. Anăn jing hră mni yuôm kdlũn bruă knuă tal tlao mõng khua lãn ala ɕar CHXHCN Việt Nam jao brei hlăm thũn 2002.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt laɕ pruě êmuh ti gũ anei:

a. Ya bruă arăng mtô hlăm sang hră mtô mjuăt bruă ti ɕar Dak Lak?

b. Sang hră anei leh mtô bruă kơ dũm ɕô hdech hlăk ai djuê ana biă?

c. Dũm ɕô hdech leh mtô mjuăt bruă hlăm sang hră anei?

d. Ya hră mni m'uăn kơ sang hră anei sang hră anei mào? Ya ngă?

2. Mjing pruě blũ hõng boh blũ: mtô mjuăt bruă- mnuih knhào mbruă.

3. ɕih ɕao (hmũ - ɕih): Kdrěɕ 2 hlăm klei hriăm dlăng kơ dlõng (mõng: Sang hră mtô bruă kơ... gul hriăm prõng).

KLEI HRIĂM 53

KHUA GÕNG KNÕNG BUÔN-

PUI KBÕNG MTRANG MNGAɕ BUÔN SANG

I. BOH BLũ - ÊNHIANG BLũ

1. Boh blũ

- Jẽ suôr	: gãn bó	- Thào raih	: biết thạo, thạo việc
- Djuê ana biă	: dân tộc thiểu số	- Sui thũn	: nhiều năm
- Khăp mpũ	: suy tôn	- Suôt	: đuổi
- Tũ ư	: công nhận	- Dök kjąp	: ổn định
- Thào săng	: am hiểu	- Bi mjhua	: lợi dụng
- Ɖao	: đạo	- Kah mbha	: chia rẽ

- Mblah bi rai : chống phá
- Phung bai māk : các thể lực
- Klei bhiān : phong tục tập quán
- Kdōng mblah roh : cuộc kháng chiến
- Khua gōng knōng buōn: già làng
- Klei dōk dōng bōng huā : ý nói cách ăn ở, cư xử
- Sa ai mguōp : đồng tâm hiệp lực
- Hiu mdah mblang: vận động
- Kban : cây cầu
- Knuih khūm : hình ảnh

2. Ênhiang blū:

* **Phung:** "Các, nhữngb. Tù bphungb có chức năng là lượng tử, thường dùng chỉ số nhiều không xác định.

Sĩ tô hmô: Phung khua gōng knōng buōn mđĩ ai knhuah jāk pô nanao hlām buōn sang.

(Các già làng luôn phát huy được truyền thống của mình trong buôn làng)

II. KLEI HRIĀM DLĀNG

Dūm ênuk hđĩp knuih khūm khua gōng knōng buōn ăt jě suōr nanao hōng mnuih buōn sang dūm djuē ana biā lān dap kngư.

Mnuih dui tử ư jing khua gōng knōng buōn jing pô khua thūn mao mlan thūn hđĩp sui hlām buōn sang, thāo sǎng klei bhiān dōk dōng bōng huā leh anān mao knuih jāk hlām klei hđĩp mda hōng buōn sang, dui mao mnuih buōn sang khǎp cǎng tử ư leh anān khǎp mpủ.

Hlām dua ênuk kdōng mblah roh sui thūn, phung khua gōng knōng buōn mđĩ ai knhuah jāk pô hlām buōn sang, jak buōn sang bi hǔm mguōp, sa ai mguōp mblah Prǎng, suōt Mi.

Arā anei bruā mǎ, knuih khūm khua yang buōn ăt tử dūn snāk. Phung khua gōng knōng buōn, di gō msě si kban bi lir plah wah Đǎng, lān ala, hōng mnuih buōn sang. Khua gōng knōng buōn rǐng jak anak cō dōk kjǎp hlām klei hđĩp hōng buōn sang, dōk sa anōk, bruā bōng huā sa anōk hiu mdah mblang dūm klei mtrūn, êlan hđrǎ Đǎng, hđrǎ bhiān knūk kna.

Hlām ênuk arā anei, tō dah mao phung bai māk, phung lhiār kdē dōk ǎr êngao hlāk hlē duah lu mněc pioh mblah bi rai, bi mjhua djuē ana, klei đāo cǎng ngǎ bi lǔc klei hǔm mguōp prōng yang buōn, bi bruā khua gōng knōng buōn ăt bi mđĩ ai hĩn mōh. Khua gōng knōng buōn amāo djō knōng dui blū ôh biā dah ăt dui ngǎ mōh.

III. KLEI HRIĀM NGǎ

1. Wĩt lǎc prũ êmuh ti gũ anei:

a- Sĩ ngǎ mnuih arǎng dui tử ư mđưm jing khua gōng knōng buōn?

b- Hlām dua ênuk kdōng mblah roh sui thūn, ya bruā phung khua gōng knōng buōn ngǎ?

c- Bi arā anei bruā mǎ hōng knuih khūm phung khua gōng knōng buōn tử dūn mō? Ya bruā di gō?

2. Cǐh mđāo (hmũ - cǐh): Mōng bMnuih tử ư ..... suōt Mib.

3. Dūm boh blū hlām anōk hōng ti gũ anei cǎng bi djō prũ blū:

Phung roh mắk bai lhiărl hlăk hlê duah mněč ..... bi ..... djuê ana, klei ..... čiang bi lűč klei hgũm mguôp djuê ana drei.

KLEI HRIĂM 54

Y - JUT HWING - PÔ NAI MTÔ HDĪP NANAŌ

I. BOH BLŮ - ÊNHIANG BLŮ

1. Boh blů

- Đuôm ai kơ roh	: cắm thù giặc	- Bi kđổng	: đấu tranh
- Klei hmắng hmuĩ	: hoài bắo	- Prắng	: Phắp
- Tũ jing	: thành công	- Amáo tháo hrắ	: mù chũ
- Tui duah	: mắy mò	- Ksiêm mắn	: nghiênl cắu
- Gĩt gai	: lắnh đạo	- Hbuê ênuk	: lịch sử
- Knhur knhar ktũn ai	: quyếť chí, quyếť tâm		
- Boh mngắc kreh dhar:	ánh sáng văn hoá		
- Knháo knhắk	: tài giớĩ	- Kdruk k'ang	: huy hoàng
- Jhổng ktang	: anh hùng	- Tal êláo hĩn	: lần đầu tiên
- Mtô knổng	: dạy chuyên		

2. Ênhiang blů:

* Từ **bkơb**, ngoài nghĩa **bcho**, của, thuộcb còn có chức năng như một giới từ nối giữa động từ ngoại động với danh từ chỉ nơi mà động từ hướng tới.

Sĩ tô hmô: - Nai Y- Jut Hwing máo ai tiê **khắp kơ lắn êa**, đưôm **ai kơ roh**.

(Thầy Y-Jut Hwing có lòng yêu đất nước, cắm thù giặc)

- Amĩ káo **nao kơ hma** (mẹ tôi đi ra rắy)

- Ayổng káo **truh kơ sang** leh (anh tôi tới nhà rồi)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Y -Jut Hwing kkiêng thũn 1885 ti buôn Dur Kmắn, sắ Êa Tiêul, kdriêk Krông Ana, čar Dak Lak. Đổng mống điêť Y- Jut Hwing máo leh ai tiê **khắp kơ lắn êa**, đưôm ai kơ roh. Y - Jut Hwing máo klei knhur knhar ktũn ai hriắm hrắ čiang kơ êdei adih máo klei mngắc kreh dhar lỏ wĩť mắ bruắ kơ buôn sang.

Thũn 1916 leh ruế gũl hriắm man đũn, Y - Jut Hwing mống knổng mắ bruắ mđũm ngắ nai mtô hrắ sang Franco Rhắđê, Buôn Ama Thuôt, kyua klei knháo knhắk pô snắn, amáo sui ôh, ñũ dũĩ máo klei mpũ mđĩ jing nai mtô gũl 5, mtô knổng dũm boh adũ knhal tuč hổng klei Prắng. Dũm thũn êláo hlắm bruắ mtô hriắm hrắ, Y - Jut Hwing máo leh klei hmắng hmuĩ mtlaih anak Êđê mống klei amáo tháo hrắ m'ar. Dũm thũn êdei tui duah, ksiêm mắn, mbĩť hổng bĩng gắp mắ bruắ mbĩť Y - Ut Niê Buôn Rĩť, Y - Jut Hwing máo leh klei tũ jing hlắm bruắ čih mkra boh hrắ

Êđê hluê Latinh dui yua truh kơ ară anei. Mlan 10 thŭn 1925 gŭt gai klei bi kdŏng kđi ăar tal êlao hŭn kơ phung nai kai djuê ana biă ti Viêt Nam kdŏng hŏng Prăng.

Y - Jut Hwing luă thŭn 1934, hđp 49 thŭn. Arăng leh ăih pioh ană, thŭn kkiêng leh ană klei jhŏng ktang kdruh k'ang nai ăt dui ăih pioh ti sang kdrăp đưm djuê ana, hăm sang hră m'ar, ti êlan buŏn prŏng Buŏn Ama Thuôt. Nŭ jing pŏ nai mtô hđp lă lar hŏng kmrŏng dliê lăn dap kngư leh ană hŏng đăp ênuk phung nai mtô hăm lăn ala.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wŭt lăc pruê êmuh ti gŭ anei:

a- Ya thŭn, ti anôk kkiêng kơ nai Y-Jut Hwing?

b- Si nai Y - Jut Hwing ngă ăiăng ba klei mngăc kreh dhar lŏ wŭt mă bruă kơ buŏn sang?

c- Hlei pŏ ăih mkra boh hră Êđê?

d - Si arăng ăih pioh ană, thŭn kkiêng leh ană klei knhăo mbruă, nai Y- Jut ară anei?

2. Mjing 3 pruê blŭ hŏng boh blŭ:b kơ b, msă si klei mblang hăm ênhiang blŭ kơ dlŏng.

3. ăih mđăo (hmŭ - ăih): Kdrêc 1 hăm klei hriăm đlăng kơ dlŏng (ăih mŏng : Y -Jut Hwing kkiêng ...mă bruă kơ buŏn sang).

KLEI HRIĂM 55

Y - TUĂT NIÊ- KIÊ KNGAN MANG DUI MJING BRUĂ KNUĂ TŨ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blŭ

- Ai ăiăng	: ý chí	- Mnuih ngă lŏ hma	: nông dân
- Mhriăm mjuăt	: hun đúc	- Kbiă kahan	: xuất ngũ
- Kreh kruă	: cần cù	- Klei găn gao	: sự vượt lên
- Dleh đlan	: khó khăn	- Knhăo mbruă	: khéo léo
- Kriăng kreh	: chăm chỉ, cần cù	- Blŭng êa	: ao
- Ũn kđeh	: heo thịt	- Gŭr ktŭn	: cố gắng
- Boh mnga	: kết quả	- Buh pla	: trồng trọt
- Rŏng mnŏng	: chăn nuôi	- Hruì ba wŭt	: thu hoạch, thu về
- Mđi klei thăo	: nâng cao kiên thức		
- Knhuah kriăng	: bản chất chăm chỉ		

2. Ênhiang blŭ :

* Tŭ b~~kh~~h nghĩa là b~~m~~oib trong câu ý nói là có xuất phát tốt **m**oi có kết quả tốt.

Kno\ng máo + cuôm tæi + kăh +

Si tô hmô : **Knŏng mao** klei gŭr ktŭn mă bruă **kôh** dui jing tŭ đưn.

(Chỉ có cố gắng **m**oi đạt được thành công)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Pô mào klei mni m'uăn jing mnuih mbruă lõ hma, anăn gồ Y - Tuất Niê dök ti kdriêk Krông H'Nang.

Thũn 1980, leh kbiă kahan wĩt kơ buôn sang, Y- Tuất Niê lõ nao hriămh hĩa m'ar cĩăng mđĩ klei thảo lu kơ pô. Hống ai cĩăng dui mào leh klei mhriămh mjuăt hĩa klei hđĩp lĩng kahan, hống knhuah kriăng, kreh kruñ, găn gao lu klei dleh dlan hĩa gáp djuê, ung mỗ gồ hống dua bẽ kiê kngan knhào mbruă, kriăng kreh bruă. Ară anei ung mỗ Y- Tuất Niê mào leh hĩa kiê kngan lu mnống mnuă ngăn dõ hống 3 hektar kphê, 4 sao mđiê lõ, blũng êa rông kan 500m², ất lõ mào war rông ũn... Grăp thũn gồ êsei ñũ dui hui ba wĩt 10 ton kphê asă, 6 ton mđiê, dũm êtuh kilô kan, 30 drei ũn kđeh mđĩ hống hui ba wĩt truh 129 êklăk prăk grăp thũn.

Bi klei mněch kiê kngan mang mã bruă dui jing bruă knuă tũ, ñũ lač: bKnống mào klei gĩr ktũn mã bruă kơh dui jing tũ dũn, ya mta bruă mã bi mào hẽ klei prăp êmiêt jăk, snăn koh sẵng dui mào hui ba wĩt boh mnga jăk. Kào nao hriămh leh dũm adũ mtô mblang klei mã bruă lõ hma cĩăng thảo sẵng lu mněch yua hĩa klei buh pla leh anăn rông mnống. Kào lõ dlăng lu mta hĩa m'ar yua kơ mnuih lõ hma cĩăng mào klei kdlũn hĩn kơ aseĩ mlei pồb.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač prũe êmuh ti gũ anei:

a- Si mnuih mã bruă lõ hma Y- Tuất Niê jing?

b- Thũn 1985 leh kbiă mống lĩng kahan ya bruă Y- Tuất Niê ngă?

c- Grăp thũn, ya mnống gồ êsei di ñũ mào hui ba wĩt?

d- Bi mněch kiê kngan mang cĩăng dui jing bruă knuă tũ, si ñũ lač?

2. Mjing prũe blũ hống dũm boh blũ ti gũ anei:

- Bruă knuă tũ.

- Kbiă kahan.

- Mđĩ klei thảo.

- Blũng êa rông kan.

- Buh pla.

KLEI HRIĂM 56

LỖ WĨT HRIĂM

Kdrěch 1

MJUĂT BOH BLŨ - PRUỄ BLŨ

1. Mjuăt boh blũ:

a. Wĩt êlők boh blũ mống klei hriămh 44 truh kơ klei hriămh 48. Duah dũm boh blũ lač kơ cũ êa, anak mnuih Việt Nam leh anăn đăp mĩt hĩa dũm gống ti gũ anei:

Danh từ	Động từ	Tính từ
Hmô: plao êa	kdống mblah	Hốk m'ak

.....	....	....
-------	------	------

b. Wít êlők boh blũ mông klei hriăm 49 truh kơ klei hriăm 52 leh anăn mduê dũm boh blũ ti gống A hống dũm boh blũ pioh anăn djở guốp ti gống B

A	B
Sang juh kơ tuê hui chũn Kyào sắn Sang mđung asăp mđung rup Sang hră mtô bruă Sang adiê prống Kyào ktê Sang hră gul man dũn Kyào hnễn Sang hră hriăm hnai Gống rup bi hđơ Sang dhar kreh Sang hră gul hriăm prống	Anăn ana kyào yuôm. Anăn dũm anôk sang rũ mđong jũm dar êlan tlah năm Buôn Ma Thuật. Anăn sang hră.

c. Wít êlők boh blũ klei hriăm 53,54 leh anăn treh ti gũ dũm boh blũ mdhê mta hlăm djăp êpul blũ ti gũ anei:

Sí tô hmô: Khua, hlăk ai, sui thũn

- Kah mbhah, jẻ suôr, hgũm nguốp
- Tui duah, kban, ksiêm măn
- Klei hmăng hmuỉ, knhur knhar ktũn ai, bi mjhua
- Tháo sắng, knuih khũm, tháo raih
- Đuôm ai kơ roh, bi kdống, đăđ.
- Mblah bi rai, djuê ana biă, klei bhiăn hđíp

2. Mjing prũe blũ hống boh blũ: kjôc, êđuk, adũng, bi ksing, kũm leh anăn mblang klei yuăn .

3. Mblang klei Êđê prũe blũ ti gũ anei:

- a. Nước ta có rất nhiều khoáng sản quý.
- b. Các dân tộc Việt Nam đều là con cháu của Lạc Long Quân và mẹ Âu Cơ.
- c. Hầu hết các khách du lịch đến tỉnh Đắk Lắk đều đến thăm vườn quốc gia Yok Đôn.
- d. Người được công nhận là già làng phải là người có thời gian sống lâu ở buôn làng, am hiểu luật tục, phong tục tập quán, luôn quan tâm và giúp đỡ bà con trong mọi công việc.

4. Lở đăp bi djở prũe blũ

- a. Việt Nam/ dơk / Ala čar/ plao êa /Đông Dương/hlăm .
- b. truh kơ /kũm/Trường Sơn /mống /Čũ/ krông Đa/ kwar krah/knhal dhũng c. tal dua/čô/ êbeh kơ / Êđê/ phung/hống/ jing /ênoh mnuih/ lar /tláo êtuh êbáo/ biă/lăn đăp kngu/djuê ana/ti.

d. klei min/ biă dah /moh/kriăng kreh /čięng kơ /ăt/mă bruă/, /amăo djở knông/bi mào /đỉ kyar/ôh

Kdrểc 2

HRIĂM BI BLŨ

1. Hriăm bi blũ

Amĩ Âu cơ: O! Phung anak khắp h'iêng!

Phung anak: Ổ amĩ, Ya klei ih čiăng lăc ?

Amĩ Âu cơ: Di ih thảo mỗ ti anôk amĩ ama kkiêng ?

Phung anak : Hmei amăo thảo ôh, hmei knông thảo amĩ ama kkiêng leh dũm cồ anak mnuih Việt Nam tal êlăo.

Amĩ Âu cơ: Kăo kkiêng mông cữ biă dah ama Lạc Long Quân kkiêng mông êa k sĩ.

Phung anak: Buih! Mdhê gắk gô êdi!

Amĩ Âu cơ: Ară anei di ih leh truh thũn êdam êra, jông ktang ênũm čiăng kơ đi cữ, kngan jhông ênũm čiăng kơ waih mran. Di ih sẵng bi kah mbha. Mkrah hluê amĩ đi cữ, mkrah hluê ama trũn êa k sĩ.

Phung anak: Ổ ôh, amĩ! Hmei knông čiăng gắp djuê drei kuh kũm na nao.

Amĩ Âu cơ: Ala čar việt Nam mào cữ kbuôn tring ahing leh anăn êa k sĩ prông liă lia. Di ih bi mbĩt kdông mblah, pốk phai, mkổ mjing lăn čar.

Phung anak: Hmei thảo sẵng leh, Hmei sẵng gút asăp amĩ, Ya klei ih mtă mtăn kơ hmei?

Amĩ Âu cơ: Jih jang đi ih kkiêng mông hruh boh kăo s'ăi, snăn yôh jih jang jing ayông adei sa tian prồc s'ăi, bi khắp h'iêng leh anăn bi dru!

2. Mjuăt blũ hlăm êpul .

3. Phung êpul blũ ti anăp jih jang adũ.

Kdrểc 3

ČIH MĐAO - HRIĂM ČIH KLEI BLŨ YĂL

I. Čih mđăo:(Hmũ - čih)

Klei čih: Êlan tlah năm Buôn Ma Thuật.

Mông phũn truh kơ bkřing lăn dap kngủ;

II. Hriăm čih klei yăl dliê

* Atăt ktrăo klei čih

Kổ klei ngă: Yăl dliê kơ sa cồ khua gống knông buôn ih bi tuôm leh.

1. Kcũm mũt klei ngă

- Hbĩl ih tuôm khua gống knông buôn?

- Si aê dih hnei gở? Ti buôn gở?

2. Krah wah klei ngă:

- Yăl dliê kơ khun knuih gở...

- Klei blũ tlaô, klei dồk đổng bống huă hống mnuih buôn sang

- Ya mta bruă gõ đru kơ mnuih buồn sang.

3. Ruế klei ngă:

Lač ai tiê klei mĩn pơ kơ khua gồng knõng buồn ană.

* Ngă klei cĩh ti adũ

Kdrẽ 4:

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta kjuh ană mjing klei ksiêm kơ adũ hriă)

PHŨN MTA 8

ĐẢNG LEH ANĂN AWA HỒ

KLEI HRIĂM 57

KJĂP SỈT SA AI HLUÊ ĐẢNG

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ:

- Kjăp sít : sắ son
- Mkỗ mdõng : đầu tư
- Mlih mrâu : đổi mới

- Hdră êlan : chính sách
- Boh tử đưn : thành quả
- Hdră mtrũn : chủ trương

- Phũn bruă kđi ăar: Bộ chính trị

- Knõng bruă Đảng ăar : Đảng bộ tỉnh

- Dhar bruă Đảng kdriêk : Đảng bộ huyện

- Êpul bruă druh Đảng : Ban cán sự Đảng

- Êpul bruă Đảng : chi bộ Đảng

- Êpul bruă Đảng sắ : Đảng uỷ xã

2. Ênhiang blũ :

KLEI HRIĂM 58

AWA HÔ HÔNG MNUIH BUÔN SANG LĂN DAP KNGU

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ:

- Ai tiê	: tấm lòng	- Lhuih	: mơn
- Khuôt	: cặn	- Mă măn	: dặn dò
- Klei sít nik	: sự thật, chân lý	- Plah miă	: xâm lược
- Kwar	: miền	- Suôr knuôr	: tha thiết
- Ksôk ksún	: xúc động	- Sít suôr	: thân thiết
- Tháo mmač	: quan tâm	- Lĩng khan	: quân đội

2. Ênhiang blũ:

Cuôm tæi + la] mb[^]t , cuôm tæi + la] hjàn

Sí tô hmô: Lăn dap Kngu lač mbít, čar Dak Lak lač hjăn.

(Tây nguyên nói chung, tỉnh Dak Lak nói riêng)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Hông Kwar Dũng, ai tiê Awa tháo čiang, suôr knuôr, bi hông lăn dap Kngu lač mbít, čar Dak Lak lač hjăn, Awa Hô mđing yoh. Kyua anăn, đổng mống Prăng juă jống plah sua Kwar Dũng tal dua, Awa Hô ăt dlăng ba leh anăn m'ít leh hră kơ anôk kbĩn prống dũm djuê ana biă Kwar Dũng kbĩn ti Gia Lai. Hlăm hră m'ít, Awa mă măn: bMnuih buôn sang Yuăn amô dah Thô... Sê Dang amô dah Mnông leh anăn dũm djuê ana mkăn ăt jing anak cô Việt Nam s'aĩ, ăt jing ayống adei sa tian prôč s'aĩ, phung drei hdĩp djiê mbít, êa krông dui hrô khuôt, cũ dui lhuih biă dah ai tiê drei amô dui hrô êdu ôh.

Awa Hô hông mnuih buôn sang djuê ana biă jě giảm êdi, Awa jing pô ama kơ djuê ana, Awa gít gai djăp êpul lĩng kahan... Awa Hô hlăm ai tiê mnuih buôn sang djăp djuê ana prống êdi leh anăn sít suôr êdi.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lač pruế êmuh ti gũ anei:

a) Si ngă ai tiê Awa Hô hông Kwar Dũng, Lăn dap Kngu Dak Lak drei?

b) Si Awa mă măn hlăm hră m'ít kơ dũm djuê ana biă Kwar Dũng hlăm hruê kbĩn ti Gia Lai?

2. Mblang klei Êđê pruế blũ ti gũ anei:

a) Mọi người nói chung và cán bộ nói riêng đều phải học tập tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh.

b) Các tỉnh Tây nguyên nói chung và Dak Lak nói riêng đều có nhiều rừng.

3. Čih mđao (hmũ- čih): Đổng čĩ Y - Bih Aliô hlăm hruê tuôm hông Awa lỏ yă dliê: Awa ksôk ksún êmuh kô bŎ amuôn, mnuih buôn sang lăn dap Kngu drei hlăm adih suaih pral aseĩ mlei

mở? Huả bông djăp mở, cắt h'ô mđao mở?b Truh dũm mnít mmông knhal tuế hlăm klei hđip Awa, Awa êmăn snăk biă dah amăo wôr bít ôh êmuh kĩa kơ klei suaih pral leh anăn klei hđip mnuih buôn sang lăp dap kngư.

KLEI HRIĂM 59

MĐI KNHUAH JĂK bLĨNG KAHAN AWA HÔb

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ:

- Bruă knuă	: sự nghiệp	- Dôk suôr	: gấn bó, bám sát, gấn liền
- Kdrũh k'ang	: vẻ vang	- Bruă jao	: nhiệm vụ
- Kpă ênuah	: trung thành	- Bi leh	: hoàn thành
- Kđi čar	: chính trị	- Năng	: xứng đáng
- Kđông	: đồn	- Găp êgao	: vượt qua
- Kluôm dhuôm	: toàn diện	- Mgang không lăp	: biên phòng
- Lỗ bi kjąp	: củng cố	- Rông ai	: sẵn sàng
- Săn aseı mlei	: hy sinh	- Lĩng kahan mgang không lăp	: bộ đội biên phòng

2. Ênhiang blũ:

* Nanao: luôn luôn, luôn.

Chuí ngăi + âăüng tăi + nanao +
mưm tăi

Si tô hmô: Lĩng kahan mgang không lăp kpă ênuah **nanao** hống ala čar.

(Bộ đội biên phòng luôn luôn trung thành với Tổ quốc).

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Mđi lar knhuah jăk kdrũh k'ang phung lĩng kahan buôn sang. Lĩng kahan mgang không lăp kpă ênuah nanao hống ala čar, sít suôr hống mnuih buôn sang, rông ai dui săn aseı mlei kyua bruă knuă Đang, djuê ana, dôk suôr hống mnuih buôn sang, mgang không lăp, bi leh jăk djăp mta bruă.

Hống ai tiê bKđông jing sang, không lăp jing buôn sang, mnuih buôn sang djuê biă jing ayông adei sa tian prôčb, dũm không êpul mgang không lăp gấn gao lu klei dleh dlan, dôk suôr hống krĩng buôn, gĩr ktũn bi mkô mjing, lỗ bi kjąp không kđi čar, msir ữ êpa mhrô bun knap, mđi kyar bruă duah bông huă - yang buôn, răng kriê kjąp klei êđăp ênang ala čar, mguôp đru mlih mkra klei hđip mnuih, mđi klei thăo hră m'ar, răng kriê klei hğũm mguôp djuê ana hlăm không lăp.

Phung lĩng kahan mgang không lãn dõk suõr nanao hõng grăp kgam lãn ti không lãn leh anăn hlãm tiê boh la grăp cõ mnuih buõn sang krĩng không lãn. Năng hõng ai tiê knang Đăng leh anăn mnuih buõn sang ară anei. Lĩng kahan mgang không lãn mđĩ lar nanao knhuah jăk bLĩng kahan Awa Hõb mđĩ ai mkõ mjing không bruă kjăp ktang kluôm dhuôm, hriăm mjuăt knhuah dõk dõng kpă ênuah krũ kdõng, bi mđĩ klei thào rõng dui klei mblah, mđĩ ktang klei hgũm nguõp kluôm buõn sang, mkõ mjing, lõ bi kjăp không lãn kjăp ktang hĩn.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač prũê êmuh ti gũ anei:

- Si ngă knhuah jăk phung lĩng kahan mgang không lãn?
- Ti không lãn, ya bruă phung lĩng kahan mgang không lãn ngă?

2. Čih mđao (hmũ - čih): Mõng: bLĩng kahan mgang không lãn mđĩ lar ... không lãn kjăp ktang hĩnb(hlãm klei hriăm dlăng ti dlõng).

3. Dăp bi djõ rơ riêm boh blũ hlãm grăp prũê blũ ti gũ:

- kơ/kriê mgang/lĩng kahan mgang không lãn/mnuih buõn sang/nanao
- jing /buõn sang/ mđĩ / klei /pô/kluôm/hgũm nguõp/ nanao/nai druh

KLEI HRIĂM 60

LỖ WĨT HRIĂM

Kdrẽc 1

MJUĂT BOH BLŨ - PRUỄ BLŨ

I. Duah boh blũ anăn, Boh blũ kpũ hlũ, Boh blũ jing, mào hlãm phũn mta leh hriăm (Đăng leh anăn Awa Hõ)

Boh blũ anăn	Boh blũ kpũ hlũ	Boh blũ jing
Awa Hõ	Thào mmač	Prõng .....

II. Mblang klei Êđê prũê blũ ti gũ:

- Bác Hõ là người sáng lập Đảng Cộng sản Việt Nam.
- Đảng và nhà nước luôn luôn quan tâm đến đời sống của đồng bào các dân tộc thiểu số nói chung và Dak Lak nói riêng.

III. Lỗ wĩt dăp bi djõ rơ riêm boh blũ hlãm grăp prũê blũ ti gũ:

- kơ/ êđi/mnuih/ buõn/ khăp/ sang/hmei
- răng kriê/cõ /kahan không lãn/sa/ êđăp ênang/ kào/ jing/mnuih buõn sang/ klei/ kơ
- kơ /đru/ nai druh /mnuih buõn sang /phung/ nao / mã bruă

4. Đẳng/mjing/mkõ/jing/Awa Hô/Đẳng/ leh anăn/ gĩt gai/ pô

IV. Mblang klei Êđê dua kdrẽc ̣ih ti gũ:

1. b Đi theo tiếng gọi của Đẳng, đứng lên giải phóng quê hương, đất nước, những người con ưu tú của các dân tộc Tây Nguyên đã giác ngộ, trực tiếp được các chiến sĩ cách mạng và Bác Hồ kính yêu giáo dục, rèn luyện, vững tin ở chính nghĩa, một lòng theo Bác, theo Đẳng đến ngày giành được độc lập tự do cho non sông đất nước, cho buôn làng mình. Trở thành những tấm gương sáng chói lọi trong tâm trí đồng bào các dân tộc thiểu số trên dãy Trường Sơn – Tây Nguyênb.

(Trích: Người Tây Nguyên theo Đẳng theo Bác Hồ)

2. b Bác Hồ, một tấm gương chói lọi về tinh thần Cách mạng triệt để, về ý chí đấu tranh kiên cường bất khuất, toàn tâm, toàn ý phục vụ Tổ quốc, phục vụ nhân dân, phục vụ cách mạng, tận tụy hy sinh suốt đời vì sự nghiệp giải phóng giai cấp, giải phóng dân tộc, giải phóng loài người...

Cuộc đời của Bác thật vô cùng vĩ đại và hết sức phong phú. Bác Hồ là một chiến sĩ cộng sản chân chính mẫu mực. Mỗi lời nói, bài viết hay mẫu đời hoạt động của Bác Hồ là những bài học sâu sắc, là những tấm gương trong sáng cho chúng ta noi theo...b

(Trích: Góp phần tìm hiểu về Chủ tịch Hồ Chí Minh).

Kdrẽc 2

HRIĂM BI BLŨ:

* Hriăm răk tuă leh anăn bi răk hlăm adũ dũm prũ ̣ih ti gũ anei:

1. Hlăm hră Awa ̣ih m'it kơ hruê kbĩn prõng dũm djuê ana biă kwar dhũng kbĩn ti Gia Lai, Awa mta mta: bMnuih buôn sang Yuăn amăo dah Thô... Sê Dang amăo dah Mnông leh anăn dũm djuê ana mkăn ăt jing anak ̣ô Viêt Nam s'aĩ, ăt jing ayõng adei sa tian prõc s'aĩ, phung drei hđĩp djiê mbĩt, êa không dui hrõ khuôt, cũ dui lhuìh biă dah ai tiê drei amăo dui hrõ êdu ôhb.

2. Hõng knhuah jăk lĩng k'han Awa Hô arăng khăng lač: bKđông jing sang, không lăn jing buôn sang, mnuih buôn sang djuê ana biă jing ayõng adei sa tian prõcb,

Kdrẽc 3

̣IH MĐAỎ - HRIĂM ̣IH KLEI YĂL DLIÊ

I. ̣ih mđảo (Hmũ - ̣ih)

Klei thảo đup mpũ leh anăn juh knang kơ mnuih buôn sang

(Biết tôn trọng và dựa vào dân)

bCĩăng ba klei krũ kdõng truh kơ klei tũ dui kluôm dhuôm, brũa bi đĩ ai tiê thảo brũa, knhăo mbruă, bõ hõng ai hur har, ai tiê cõng cĩăng mõng mnuih buôn sang jing sa mta hđră djiê hđĩp. Cĩăng dui găn klei dleh dlan, tuôm măo ti êlan hđră nao truh kơ klei kĩa. Thảo knang kơ mnuih buôn sang myung myang ai tiê thảo knhăo mbruă mõng mnuih buôn sang ... jing kĩa kơ đjăp klei dui. Awa Hô lač leh: bÊtuh blũ êlui amăo măo mnuih buôn sang ăt kăn dui, êbăo blũ dleh măo mnuih buôn sang tũ ư jing dui ngăb.

II. Hriăm ̣ih klei yăl dliê:

Kổ klei ngă: Anh (chị) hãy viết đoạn văn bằng tiếng Êđê nói về ý nghĩa của việc học tập tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh của bản thân.

* Atăt ktrăo klei čih:

- Čih lač klei săng pô kơ hđră mtrũn mông Đăng hlăm klei tui hriăm boh mngăč knhuak kpă Hồ Chí Minh.
- Čih lač kơ bruă knuă pô ngă.
- Čih lač dũm mta klei aseĩ mlei pô tui hriăm leh anăĩ hluê ngă hlăm klei bruă knuă pô.
- Boh yuôm mông bruă tui hriăm boh mngăč knhuah kpă Hồ Chí Minh.

Gợi ý:

- Nêu nhận thức của bản thân về chủ trương của Đảng trong việc học tập tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh.
- Nêu khái quát về công việc hiện tại của bản thân.
- Nêu những điều mà bản thân đã học tập và thực hiện được trong công việc của mình.
- Ý nghĩa của việc học tập tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh

Kdrếč 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta sapăĩ anăĩ mjing klei ksiêm kơ adũ hriăm)

KLEI KREH DHAR DJUÊ ANA

KLEI HRIĂM 61

KLEI NGĂ HRĂ KKIÊNG- HRĂ M'AR BI KUÔL UNG MỖ

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1.Boh blũ:

Bi kuôl ung mỗ	: đám cưới	Klei sít	: sự thật
Hră bi kuôl ung mỗ	: giấy kết hôn	Mỗ	: vợ
Ung	: chồng	Buăn rống	: cam kết
Bi klă	: xác nhận	Hră kkiêng	: giấy khai sinh
Kmha	: bố mẹ vợ (chồng)	Buôn pô	: quê quán
Anôk dök juh	: nơi tạm trú	Anôk dök	: nơi thường trú
Thũn bi kchah	: tuổi quy định	Kơ dlông	: trở lên
Krông kjăp	: đảm bảo	Mgổ mgan	: ép buộc

Cống mào klei bi khắp ư : tự nguyện yêu nhau.

2.Ênhiang blũ:

Danh tặi + amáo máo pã +

âm thanh

Danh tặi + amáo máo pã +

âm thanh

Sí tô hmô: Êmô kbao amáo máo pô mgổ klei, êkei mniê amáo máo pô mgổ asăp, diñu bi khắp mã diñu dua.

(Trâu bò không ai ép dây, trai gái không ai ép lời. Hai đứa tự nguyện yêu nhau)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Čiăng mào klei krông kjăp, klei êluh kơ bruă ngă hră m'ar hlăm klei hdíp êdei anăp, grăp cô mnuih leh amĩ kkiêng bi nao ngă hẽ hră kkiêng s'ăi.

Hlăm klei bhiăn dök ung mỗ leh anăp găp djuê bi kchah leh: Mniê đồng mống pluh sa păn thũn kơ dlông, êkei đồng mống dua pluh thũn kơ dlông kơ dui bi dök ung mỗ. Hluê si klei bhiăn dök ung mỗ: êkei, mniê cống mào klei bi khắp ư, amáo máo pô dui mgổ mgan leh anăp kăn dui bi ktlah lei. Klei bhiăn Êđê lăc leh: bHbu hbiê mniê, êkei klei boh diñu khắp mã. Anăp diñu iêo kbin dam drei adei pô, amiêt khua awa mduôn. Đĩng ti kông, kông ti kngan, êlan blũ yăl diñu iêo. Êmô kbao amáo pô mgổ klei, êkei mniê amáo pô mgổ asăp, diñu bi khắp mã diñu duab.

Êkei, mniê dök ung mỗ bi nao ngă hẽ hră bi kuôl ung mỗ ti knống bruă sang cũ êa să anôk pô dök. Snăp, klei ngă hră bi kuôl ung mỗ jing bruă yuôm bhiăn leh anăp mào klei krông kjăp kơ grăp cô mnuih hlăm klei hdíp ung mỗ.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lăc prueđ êmuh ti gũ anei:

a) Anak aneh leh kkiêng, ya hră amĩ ama ñu nao ngă?

- b) Hlăm klei bhiăn bi kchah dũm thũn êkei, mniê dui døk ung mỗ?
- c) Si ngă klei bi khăp phung êkei mniê čiăng bi døk anăn?
- d) Si klei bhiăn Êđê lač kơ klei anei?
- e) Ya klei yuôm mào mông bruă ngă hră bi kuôl ung mỗ?
- 2.Mjing pruế blũ hõng boh blũ: Êkei hliê, bi kchah, krõng kjăp.

KLEI HRIĂM 62

KLEI NGĂ HRĂ GỖ ÊSEI

I- BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1.Boh blũ:

Hră gõ êsei	: sổ hộ khẩu	Hũn mthào	: thông báo
Mnuih kmũn	: con người, nhân loại	Phũn agha	: nguồn gốc
Hră mdah asei pô	: sơ yếu lý lịch	Hũn akáo	: đăng ký
Hnõng mào hriăm	: trình độ văn hóa	Kriê dlăng	: quản lý
Knũk kna	: nhà nước, Chính Phủ	Mkỗ mjing	: tổ chức
Mă djuê tĩng amĩ	: lấy họ mẹ	Sui	: lâu
- Pioh	: để, cất.	Pők	: mỗ, quyển, ...

2.Ênhiang blũ:

Boh blũ mào anăn pia msế: **pők**

Si tô hmô:

- Ama káo nao pők băng bắ.(Bố tôi đi mỗ cửa)
- Adei káo mráo blei êma pők hdruôm m'ar.(Em tôi mới mua năm quyển vở)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Hră gõ êsei jing sa pők hdruôm hră cih pioh anăn djăp cõ mnuih hlăm grăp boh gõ. Hlăm hră gõ êsei, arăng cih anăn, djuê, hruê, mlan, thũn, anók kkiêng, anók døk, anók amĩ ba ama bắ, djuê ana, anók mã bruă ... kơ grăp cõ mnuih leh anăn lờ brei thào mào dũm cõ mniê, êkei, hlei amĩ ama, anak cõ, hlei pô khua gõ êsei, bruă mã, hnõng mào hriăm hră... Êngao kơ anăn mnuih hlăm gõ êsei, tở dah čiăng nao hui anók kbuĩ, sui thũn mlan, amáo dah čiăng đuế nao døk ti anók mkăn bi nao hũn akáo hẽ kơ knõng bruă sang cũ êa anók pô døk. Mào hră gõ êsei, knũk kna mào klei êluĩh hlăm bruă kriê dlăng mnuih kmũn leh anăn mào hđră mtrũn mkỗ mjing bruă knuă đru mnuih buôn sang bi mđĩ klei hđĩp. Kyua anăn, bruă ngă hră gõ êsei jing bruă yuôm bắn êdi kơ klei hđĩp anak mnuih.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1- Hriăm bi blũ:

- a) - Ya čiăng ngă hră gõ êsei?

- + Čiăng kơ thảo knăl ênoh mnuih hlăm grăp boh gồ êsei.
- b) - Ya mta drei čih hlăm hră gồ êsei?
 + Hlăm hră gồ êsei drei čih ênũm ănă, djuê, hruê mlan thũn, anôk kkiêng, anôk dôt, buôn pô, djuê ana, bruă mã, ...
- c) - Tơ dah čiăng nao anôk mkăn sui thũn mlan, si drei ngă?
 + Tơ dah čiăng nao anôk mkăn sui thũn mlan, drei nao hũn akăo kơ knông bruă sang čũ êa anôk pô dôt, arăng ktrăo lăč kơ pô čih hră êkũt.
- d) - Ya klei tũ dũn măo mông klei ngă hră gồ êsei?
 + Knũk kna măo klei êluĩh hlăm bruă kriê dlăng mnuih kmũn leh ănă măo êlan hđră mkô mjing bruă knuă đru mnuih buôn sang bi mđĩ klei hđĩp.

2- Lỗ wĩt đăp bi đjở boh blũ, gru kuếč (*êmuħ, kčř*) hlăm grăp prũč blũ ti gũ anei:

- a) gồ êsei /măo / ih / čô mnuih /dũm
 b) anei /tlam /nao /ngă /kăo/ hră kkiêng/ kơ /kăo /anak
 c) ngă/ bruă /ya/ ih
 d) kăo /buôn / sa êtuh sa păn pluh kjuh/ măo/ boh /gồ êsei

KLEI HRIĂM 63

HRUÊ M'AK KƠ ÊMAN TI DAK LAK

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ:

- Hruê m'ak	: ngày hội	- Mğăt êman	: nài voi
- Knũl yang	: lễ đài	- Tač mjuăł hlăp	: sân vận động
- Piok amak	: xanh biếc	- Hlăp mbul	: trò chơi
- Êman knhăk	: voi giỏi	- Mtiô êman	: đua voi
- Blum	: thuần phục	- Čũng boh	: đá bóng
- Mđiă, angĩn	: nắng, gió	- Kđăł, kđô	: nhảy, múa
- Luê	: bơi	- Čuôn	: quỳ

2. Ênhiang blũ

Boh blũ măo ănă pia msě: *mdah*

Sĩ tô hmô :

- Êlăo kơ mdah klei hlăp, drei dlăng êman ruế, găn klă ănăp knũl yang êman thảo čuôn k'ũt kkuh kơ tuê dôt dlăng.

(Trước khi vào những trò diễn chính ta đũc xem nhũng chú voi điũ hành, tiến qua lễ đài và quỳ chào khăn giă.)

- Phung knuă druh hăo hũn khăng nao mdah sinê hlăm krĩng taih kbui.

(Cán bộ thông tin thường đi chiếu phim ở vùng sâu vùng xa).

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Grăp thŭn, hruê m'ak kơ êman jing hruê hők m'ak prống ti lăp dap kngu. Truh mlan tlăo angŭn mđiă ktang, adiê piok amak, mào lu êman knhăk blum wăt hống phung mgăt êman knhăo mbruă mống đjăp boh buôn hriê bi kbŭn ti sả Krông Ana, kdriêk Buôn Đôn mkỏ mjing hruê m'ak prống kơ êman. Ti taç mjuăt hlăp, phung tuê mào dlăng êman mdah lu mta klei hlăp mbul jăk siam. Êlăo kơ mdah klei hlăp, drei dlăng êman ruế, găn klă anăp knul yang êman thăo çuôn k'út kkuh kơ tuê dők dlăng. Klei hlăp m'ak hŭn jing klei bi mtiỗ êman, êman mdoh mnống ktrổ, êman çung boh đung, êman kdổ hluê ênai đŭng năm...

Ti pin êa buôn Trĩ, hlăm hnoh krông srêpôk, phung tue hők êdimi dlăng êman bi lông luê êa. Hmŭ ênai kçah, dŭm drei êman êran pral nao trŭn hlăm êa, phung tuê dők dlăng pah kngan, ur driăo dria dria mtrŭt êman ktŭn ai bi lông luê găn êa krông.

Hruê m'ak kơ êman leh anăn hruê m'ak çing çhar jing hruê mdah klei hlăp mbul dhar kreh mống aduôn knuê aê hđăp mnuih buôn sang lăp dap kngu, jing klei hlăp m'ak prống grăp thŭn amăo dui kbah ôh.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wŭt lăç pruế êmuh ti gŭ anei:

- Ya mlan leh anăn ti anôk arăng khăng mkỏ mjing hruê m'ak kơ êman?
- Hlăm hruê m'ak anei, mào dŭm mta klei bi lông hlăp mbul?
- Si ngă hruê m'ak kơ êman ăt dui mkỏ mjing nanao grăp thŭn mỗ?

Ya ngă?

2. Mjing pruế blŭ hống boh blŭ: Êman knhăk, mtiỗ êman, mgăt êman, kdổ.

3. Duah boh blŭ mklăk hống boh blŭ: M'ak, blum, mdah, hđăp.

KLEI HRIĂM 64

ÇING ÇCHAR LĂP DAP KNGU

I. BOH BLŬ - ÊNHIANG BLŬ

1. Boh blŭ

- Çing çhar	: cồng chiêng	- Ênai mñê	: âm thanh
- Tliêr kjăp	: chặt chẽ	- Êriăo	: chũm chọe
- Mđếç khők	: diễn tấu chiêng	- Hgơr	: trống
- Hruì mguôp	: huy động	- Bhők bhor	: lay động
- Klei khan	: sứ thi, trường ca	- myang mdian	: huyền thoại
- Yuôm bñăn	: quan trọng	- Bhur êsŭn êya	: lễ thổi tai

- Rĩng : bộ (chiêng), thu - Kwang : vang vọng
- Prõng khue : Khỏe mạnh

2. Ênhiang blũ

Boh blũ mào anăn pia msẽ: **rĩng**: bộ, thu

Sĩ tô hmô : - Sa **rĩng** cĩng Êđê mào pluh boh: tảo boh cĩng (ana, mống, mđũ), năm boh knah leh anăn sa boh ƣhar.

(Một bộ chiêng có mười chiếc: ba chiếc (ana, mống, mđũ), sáu chiếc knah và một chiếc bằg).

- Ƣĩang rũ mđõng lãn ƣar đĩ kyar ktang kĩp, gắp thũn knũk kna drei ngă jăk brũa **rĩng** jia.

(Muốn xây dựng đất nước phát triển vững mạnh, hằng năm nhà nước ta thực hiện tốt việc **thu thuế**)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Cĩng ƣhar ti lãn dap kngũ nguôp hluê rĩng. Hlăm sa rĩng cĩng mào ênai mĩê ênũm ênap kĩp tliêr. Gắp rĩng cĩng mào đõng mống 3 truh kơ 15 boh. Mbit hõng cĩng lỏ mào sa boh hợg prõng leh anăn êriáo. Cĩng ƣhar mào ênai mĩê kdrăm k'ah. Mào lu klei tòng mđế ƣnguôp lu rĩng cĩng, mnuih buồn sang khăng pia bmdế khỏk. Anăn jing klei hruì nguôp dũm êtuh boh cĩng, ƣhar, hợg, êriáo kbĩn mbit ti krah kmrõng dliê, ƣũ ƣĩang leh anăn bi lỏng tòng cĩng. Ênai cĩng mĩê bħk bħr ai tiê mnuih djăp gũl ênuk leh anăn arăng khăng mpũ myuôm hlăm lu klei khan đũm đă lă êlao mào klei myang mdian.

Hrăm mbit hõng klei tũ dũn mống cĩng ƣhar lãn dap kngũ, cĩng ƣhar mống gắp djuê ana mào ênai mĩê mđhê s'ai. Cĩng ƣhar Êđê mĩê pral, kwang kdrăm k'ah. Cĩng ƣhar Mnông ênai mĩê amáo đei ktang ôh, tòng hmă ênai mĩê msẽ si bklei blũ hrăm m'ak mĩaib plah wah dũm boh cĩng. Sĩ dỏ anei mĩê, dỏ adih ăt mĩê mớh bi kmlah msẽ si iêô- h'ũt.

Cĩng ƣhar lãn dap kngũ mđuôm mlir leh hõng klei hđĩp mnuih buồn sang, đõng mống amĩ ama bả mào leh ênai cĩng hlăm hruê bħr êsũn êya, truh kơ đĩ êmống prõng khue hlõng kơ mđuôn khua, hlăm klei bi kuôl ung mỗ, tũ đrông tuê... ăt kăn kbah lei ênai cĩng ƣhar.

Kyua dah cĩng ƣhar mào klei tũ dũn leh anăn yuôm bħn lu mta snăn, arăng khăng lăc: bMào klei dhar kreh cĩng ƣhar lãn dap kngũb.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lăc prũê êmuh ti gũ anei:

- a) Ti lãn dap kngũ, gắp rĩng cĩng mào dũm boh?
- b) Sĩ ngă ênai cĩng Êđê mĩê?
- c) Ya ngă arăng lăc: bMào klei dhar kreh cĩng ƣhar lãn dap kngũb?

2. Mjing prũê blũ hõng boh blũ: mđế khỏk, bħk bħr, bħr êsũn êya.

3. Dũm boh blũ guôp ƣĩang jing prũê blũ:

Hmũ ênai cĩng mĩê bħk bħr...

KLEI HRIĂM 65

KPIÊ ČEH LĂN DAP KNGU

I. BOH BLŮ - ÊNHIANG BLŮ

1. Boh blů

- Čeh kpiê	: ché rượu	- Êmeh kpiê	: ủ rượu
- Pruê	: rải	- Mtiê sang	: vách nhà
- Lik	: nát	- Mkuê	: gạo tằm
- Braih điô	: gạo nếp	- Lip	: cái nong
- Lũk	: trộn	- Kam	: trâu
- Êba	: cốm rượu	- Kpei	: men rượu
- Mbah čeh	: miệng ché	- Sun	: lót
- Đĩng kpiê	: cần rượu	- Pruê mnăm	: thú tự uống
- Boh mdhê êdimima : Sự khác biệt, điều đặc biệt			

2. Ênhiang blů:

Tơ dah ....+ cụm chủ vị

Sĩ tô hmô: Tơ dah mào tuê, khuê sang cút đĩng brei kơ tuê mnăm êlô.

(Nếu có khách, chủ nhà cấm cần mời khách uống trước)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Hồng mnuih buôn sang lăn dap kngu, grăp boh sang thảo knă kpiê čeh s'ăi. Mào lu gáp đjuê knă kpiê čeh kă pioh đrông ktuê mtiê sang. Hlăm klei ngă yang adiê, klei djiê brũ, klei bi kuôl ung mỗ ăt mào kpiê čeh mōh. Jih jang mnuih: êkei, mniê, mduôn khuê, hlăk ai thảo mnăm kpiê čeh s'ăi.

Kpiê čeh khăng knă hồng hbei blang, ktơr, braih, mkuê, braih điô. Klei knă kpiê čeh êluh mōh, braih knă jing êsei. Kpei ngă hồng tōk kyô hyam, tlê lik pruê hlăm lip êsei leh ănăn lũk mbĩt hồng kam, tuh êba ănăn trōk hlăm čeh, mă hla mtei mtah guôm mbah čeh. Êdei sa mlan dui mă yua yōh. Êlô kơ mnăm, sun hla mtei amô dah hla kyô mtah bō mbah čeh, tuh êa ngăč, cút đĩng kpiê truh ti tur čeh, mnăm hrō lō tuh êa bi bō mbah čeh. Tơ dah čiang prăp êmiêt kơ klei huă mnăm prōng, arăng knă mkăp kpiê sui mlan mōng êlô.

Mdhê hồng đjuê ana mkăn, klei bhiăn Êđê leh ănăn Mnông tơ dah mnăm yua mă knōng sa bẽ đĩng kpiê. Pruê mnăm ăt mdhê mōh: mniê mnăm êlô, êkei mnăm êdei... Mnuih mduôn khuê mnăm êlô, hđeh lăk mnăm êdei. Tơ dah mào tuê, khuê sang cút đĩng brei kơ tuê mnăm êlô. Boh mdhê êdimima, leh mnăm amô dui phui đĩng ti kngan ôh, guôn mōng mào pô đă đĩng mnăm ti tluôn kōh dui kgũ đui. Hlei pô phui đĩng kpiê jing amô jăk hồng pô sang.

Hlăm klei mnăm kpiê čeh, phung Êđê mào klei duê: bÊkei mnăm đăp kmeh hjiê, mniê mnăm đăp boh tào kanb.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lač pruě êmuh ti gũ anei:

- a) Hông arăng khăng knă kpiê čeh?
- b) Êlao kơ mnăm kpiê čeh, ya arăng ngă?
- c) Tơ dah mao tuê, hlei khua sang brei mnăm êlao?

2. Duah boh blũ mklăk hông boh blũ: lu, khua, mtah, êdei, hrô.

3. Dưm boh blũ ti anôk kchăi chăng bi djô pruě blũ:

Kpiê čeh ploh yua hlăm klei ..... prông, klei ..... ung mỗ, klei ..... brũ. Phung
..... mnăm êlao, phung ..... êdei.

KLEI HRIĂM 66

JIH JANG MNUIH BUÔN SANG BI ĐRU HDĂNG GĂP PÔ HLĂM DJĂP BRUĂ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Ktrô djuh	: nặng củi	- Knga	: tai
- Gui	: gùi trên lưng (Đgt)	- Ha	: há (miệng)
- Hnui, êla	: muộn, trẽ	- Asăp	: lời (nói)
- Kũm ngă	: giúp nhau	- Wôr bít	: quên
- Dơ	: chôn	- Yang buôn	: xã hội
- Dĩng buăl	: người giúp việc	- Kpih	: cúng (cam kết)
- Kthũl	: vụng về	- Ũn sổng	: heo nhỡ

2. Ênhiang blũ

Boh blũ bi msě klei săng: *êla, hnui*: muộn, trẽ

Klei dăp čih boh blũ hlăm pruě msě klei Yuăn (Vị trí trong câu như tiếng Việt)

Sí tô hmô: - Aguah anei, káo nao mã bruă êla êma mnăt.

(Sáng nay, tôi đi làm việc trẽ năm phút)

- Thũn anei, hjan hnui. (Năm nay, mưa muộn)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

1. Ktrô djuh đru ba, ktrô êa đru gui,
Hnui pưk sang đru bi kũm ngă, ruă kô aseı đru bi dlăng.
2. Hdĩp bi lu kpiê, djĩe bi lu dơ, wôr bít klei bi đru mtô.
3. Blũ bi sa knga, ha bi sa asăp, bi khăp ư sa klei anăn s'aĩ.
4. Jih dĩng buăl hlăm sang, yang buôn,
Jih amuôn adei dũm anei kơ adih bi đru s'aĩ.
5. Hlei mniê amao mã klei, êkei amao tũ asăp,
Hlei pô ñu amao khăp ư klei anei, kthũl ñu,
Mao kđi khua buôn kơ ñu,
Ñu ngă yang kơ khua buôn ũn sổng kpih.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lač pruě êmuh ti gũ anei:

a) Ih lač lăng boh phũn djăp pruě blũ duê hlăm klei hriăm?

b) Ih duah lăng hlăm klei Yuăn mào mớh hẽ klei blũ duê msẽ si klei blũ duê hlăm klei hriăm anei?

c) Djăp pruě blũ duê ti dlông anei, ti pruě ih khăp hĩn? Ya ngă?

2. Duah boh blũ mklăk hõng boh blũ: ktrõ, hnui, êla, wór.

3. Mjing pruě blũ hõng boh blũ: ktrõ, hnui, êla, wór.

* Hriăm tuč sa pruě duê ih khăp.

KLEI HRIĂM 67

HLUÊ HMŨ ASĂP MNUIH MKĂN NGĂ KLEI SOH

I. BOH BLŨ- ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Mjáo	: thầy lang	- Jhõng	: dữ tợn
- Mmao	: nắm	- Bă	: công
- Gõng kbông	: chu miệng (hãy nói)	- Mũm	: móm
- Tiêng	: mụn nhọt	- Alê	: cây tre
- Ê-ăt	: nguội (lạnh)	- Knur	: nhọn
- Trei	: no	- Čur	: vót
- Tiăp	: xẹp	- Đao	: cái kiếm

2. Ênhiang blũ

Boh blũ mào anăn pia msẽ: *jhõng*

Sĩ tô hmô : - Êmông jing sa mta hlô jhõng hĩn kớ lu mta hlô mnõng mkăn.

(Con cạp là loài hung dữ nhất trong các loài thú khác)

- Nũ amào jhõng nao hjăn ôh. (Nó không giám đi một mình)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

1. Nũ tử asăp giê, hluê asăp mjáo, mào klei arăng yăl dliê,

Nũ duah hrõk ksõk hrũn, nũ duah dũn tử.

2. Nũ mjhut bõng mmao, mhao bõng trõng,

Nũ duah gõng kbông h'aĩ.

3. Tiêng tiăp, nũ duah bi trei; êsei ê-ăt nũ duah bi hlõr;

Tiê boh arăng blao, nũ duah bi jhõng.

4. Arăng amào thảo êbat, nũ bă;

Amào thảo huă, nũ mũm;

Arăng amào jũm nũ bi jũm brei.

5. Alê amâo knur, ñu ăur hōng dōng,
Alê amâo knur, ñu ăur hōng đao;
Ñu duah lō bi êgao klei yăl dliê.
6. Anăn kthũl ñu, mào kđi arăng kơ ñu.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lăc pruế êmuh ti gũ anei:

- a) Êma pruế blũ duê ti dlông anei, ya mta klei arăng ăiăng mtô?
- b) Ti pruế blũ duê mào kđi prōng hĩn?

2. Duah boh blũ bi msế hōng boh blũ: hluê, hrũn, mhao, tiăp, ăur.

3. Mjing pruế blũ hōng boh blũ: hluê, hrũn, mhao, tiăp, ăur.

* Hriăm tuă sa pruế duê ih khăp.

KLEI HRIĂM 68

KLEI MNUIH BI RỪNG BUÔN SANG

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Kcut	: chọc, kiện	- Bi huĩ	: đe dọa
- Tluñ	: lừa, phỉnh	- Mñê kbông	: huyết gió
- Mmiă	: giành giật	- Mñê kkào	: búng móng tay
- Ắt	: thái	- Kan pat	: cá giếc
- Prũng	xua đuổi	- Lăk/kbeh	: mẽ
- Plah	: chiếm	- nač iăng	: ganh tị
- Juê, êngai	: chuối rừng	- Biu jông	: cán rìu

2. Ênhiang blũ

Boh blũ mào anăn pia msế: kcut

Sí tô hmô : - Giê đút ñu **kcut** băng tăn, giê đút ñu kcut băng ala.

(Gây ngăn ngăn chọc hang trăn, gây ngăn hăn chọc hang rắn)

- Arăng nao **kcut** kơ klei bi jhō wăl dōk

(Người ta đi kiện về việc gây ô nhiễm môi trường)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

1. Giê đút ñu kcut băng tăn, giê đút ñu kcut băng ala,
Ñu duah ba asăp kơ sah mdrōng.
2. Ñu amâo mào ăim bōng, mnōng ắt, ñu amâo mào hăt drao djúp.
3. Ñu duah tluñ ngăn sah, ñu duah plah ngăn mdrōng,

- Ngăn ayǝng adei ñu duah bi mmiă.
4. Ñu klam grăn kgă, ñu djă biu jông,
Ñu truă klăt êmông, duah bi huỉ buôn sang.
  5. Đĩng amăo mñê, ñu mñê kbông,
Gông amăo mñê ñu mñê kkăo.
Arăng amăo măo klei ñu bi măo.
  6. Kan pat lu klang, wăng dlang lu lăk,
Buôn sang gổ hnũk ênang, ñu duah prũng.
  7. Ñu djă drao đrũng prũng buôn,
Ñu djă drao đrũng prũng sang,
Di gổ dỏk ênang êđăp, Êđê ñu iăng, yang ñu nač.
  8. Ñu cĩm mtah, kan mtah, dỏ sah mdrông ñu bống pliê.
  9. Juê amăo măo pô pai, êngai amăo măo pô mă,
Đhông đă amăo măo pô bi mgrăn.
  10. Ũn rih jih aseï, kbao rih jih aseï,
Ñu duah boh klei tól tuič aseï ñu pô.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač pruế êmuh ti gũ anei:

- a) Ti pruế duê lač kớ klei bống ngăn dỏ buôn sang, ayǝng amai adei?
- b) Ti pruế duê lač kớ ñu jĩng mnuĩh lu klei?
- c) Ti pruế duê lač kớ klei bi rai klei êđăp ênang?
- d) Si arăng čĩăng lač kớ Klei duê anei?

2. Hriăm răk tuč sa pruế klei duê.

KLEI HRIĂM 69

KLEI BHIĂN DỎK DỔNG BỔNG HUĂ ÊĐÊ

I-BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Sang dlông	: nhà sàn	Êlũ, jam, mngan	: bát, đĩa, tô
Kpur pui	: bếp lửa	Giêt krô	: trái bầu khô
Klei bar h'ô	: việc ăn mặc	Gah	: gian ngoài
Bar	: mặc váy (đóng khó)	Ôk	: gian trong
Đao	: gươm	Kdroh	: xà beng
Kju	: cái lao	Khil	: cái khiên
Sỏk drai	: gùi lớn có nắp đậy	Kpan	: ghế dài

Búng	: tô (làm bằng trái bầu khô)	Kcũôp	: móng (trâu, bò,...)
Riêm kti hrah	: sọc đỏ, miếng vuông sọc đỏ		
Riêm ktiām	: viền đỏ (viền áo, viền váy)		

2. Ênhiang blũ

Cụm từ + snăñ + cụm chủ vị

Si tô hmô: Kpin ao đum đã biă, snăñ diñu khăng kriê pioh hlăm sôk drai.

(khô áo xua ít, nên họ cất giữ trong gùi lớn có nắp đậy.)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Hlăm buôn Êđê mào sang dlông mdông kbuì mông rông lăñ năñ ai dồng mông 1,5 met truh kơ 2met. Boh dlông dồng mông 15met truh kơ 50 met. Sang dlông Êđê mào dua kdrêc: kdrêc ôk leh anăñ kdrêc gah. Kdrêc gah pioh ngă yang adiê, drông tuê leh anăñ mnăm huă. Kdrêc ôk mào adũ pít, kpur pui pioh knă huă bồng. Hlăm kdrêc gah arăng đum lu dỏ dỏ msế si: jhùng, kpan, hgor, čing, čeh, khil, đao, kju...

Jih jang gáp djuê sa tian prôc dỏk mbít sa boh sang, đơ anak aneh mniê leh dỏk ung mào mdhê adũ pít đih, kpur pui knă huă bồng, mnông yua hjăn ung, mỗ, anak.

Bi klei bar h'ô aguah tlam lă, phung êkei bar kpin, phung mniê bar m'ienğ. Truh hruê mnăm huă phung êkei h'ô ao kiêr anut, riêm kti hrah, phung mniê h'ô ao riêm ktiām. Kpin ao đum đã biă, snăñ diñu khăng kriê pioh hlăm sôk drai. Dỏ dỏ yua bar, h'ô, msăm, káp mả yua ti hruê mnăm huă prồng.

Gỏ, êlũ, jam, mngan ngă hỏng lăñ čeh. Búng ngă hỏng giêť krô khăt mdua, suai hẻ jih tiê asăr. Nah pỏk tĩng gũ pioh đum êsei djam, bi nah pỏk tĩng dlông ngă kdruă găm. Awak giê leh anăñ awak boh ngă hỏng alê m'ô. Awak giê ngă msế si kdroh, bi awak boh msế si kcũôp điêť.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wít lăc prũê êmuh ti gũ anei:

- Sang dlông Êđê mào đum kdrêc? Ya pioh yua djăp kdrêc anăñ?
- Si ngă klei bar h'ô phung Êđê đum?
- Hlăm klei bồng huă, ya dỏ dỏ diñu yua?

2. Mjing prũê blũ hỏng boh blũ: dồng mông, dỏ dỏ, dỏk, drông.

KLEI HRIĂM 70

KLEI BHIĂN BI DỎK UNG MỖ ANAK ÊĐÊ

I. BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ

1. Boh blũ

Tiỏ nao	: sai đi	Bi mlih	: Trao đổi
Dam dei	: Bác, chú, anh bên gái	Tloh	: Đút, đút

Kông	: Vòng	Đĩ dōk	: Ổ dẫu
Pô rông	: Chồng, vợ (gia đình)	Bi kchah	: Hẹn ước
Bi ala	: Thay thế, thay mặt	Pắt dah	: Hình như
Kbui brữ brữ	: Cách xa dần		
Ngăn drăp	: Cửa cải, tiền bạc		
Ngăn pñũ/ngăn mnũ	: Cửa cải, đồ thách cưới, đồ biếu nhà trai.		

2. Ênhiang blũ

* Boh blũ mào mdhê klei săng bTloh : dứt, dứt b.

Sĩ ti hmô : - Thũn mlan bi kchah tloh leh (Thời gian hẹn ước đã dứt).

- Klei pui sang hmei tloh leh (Dây điện nhà tôi dứt rồi)

* Hlǒng: luôn

Chủ ngữ + hlǒng + vị ngữ + yoh

Sĩ ti hmô : Êkei hlǒng dōk sang mǎo nũ yoh (Người con trai ở nhà vợ nó luôn)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Tui hluê klei bhiăn đưm đă, tở dah amĩ ama mniê čiăng bi mdōk ung kơ anak mniê diñu hōng sa cồ hdech êdam, diñu tiǎo nao dam dei diñu nao êmuh êkei anăn wăt hōng amĩ ama gồ.

Tở dah jih dua nah mào klei bi khăp ư, dam dei diñu bi mlih brei kông êkei kơ mniê, kông mniê kơ êkei leh anăn đōng mōng hruê mmōng anăn jih dua cồ êkei mniê anei jing ung mǎo.

Biă dah ejai ka arăng iêô, êkei anăn ka nao dōk ti sang mǎo nũ ôh, nũ brei mǎo nũ dĩ dōk ti sang amĩ ama nũ hlăm sa yan (mōng 3 mlan truh kơ 3 thũn).

Hlăm klei dĩ dōk, tở dah gắp djuê mniê čiăng kơ ung anak wăt dĩăl, dui bi ala hōng ưn, êmô amào dah ngăn drăp tui hluê si klei bi kuôl êlão.

Thũn mlan bi kchah tloh leh, amĩ ama mniê anăn mĩn klei mñăm huă iêu ung anak diñu leh anăn hlǒng brei ngăn pñũ kơ gắp djuê êkei.

Đōng mōng hruê anei, êkei hlǒng dōk sang mǎo nũ yoh, kbui brữ brữ hōng amĩ ama gắp djuê.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wăt lăc Pruế êmuh ti gũ anei:

- Tở dah amĩ ama mniê čiăng mdōk ung kơ anak si diñu ngă?
- Tở dah jih dua mào klei khăp ư si dam dei dĩ nũ ngă?
- Hbĩl mniê dĩ dōk sang êkei?
- Čiăng bi dĩăl iêu wăt ung anak, si amĩ ama mniê ngă?
- Ya amĩ ama mniê ngă tở tloh leh thũn mlan bi kchah dĩ dōk?

2. Mjing 2 pruč blũ hōng boh blũ btloh b hluê si ênhiang blũ ti dlōng.

3. Mblang klei Êđê pruế blũ ti gũ:

- a- Hình như cô ấy đã lập gia đình rồi.
- b- Hình như anh ấy không phải là học viên lớp mình.
- c- Ăn cơm xong, nó đi làm luôn
- d- Theo tập quán người Êđê, con lấy họ mẹ.

KLEI HRIĂM 71

BHUR ÊSŨN ÊYA

I - BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

KKiêng	: sinh, đẻ (người) Buê	: bà đỡ	
Djuê amĩ	: họ mẹ	Lua mnah	: săn bắn
Anak ỉ	: trẻ sơ sinh	Mblah ngă	: chiến trận
K'út, thung	: đầu gối, ống chân	Đĩng tiông	: ống đựng tên
Mñam kpañ	: dẹt thổ cẩm	Êa nguôm	: giọt sương
Mtĩl, prang	: chén, âu (bằng đồng)	ênuôn hmlei	: con cúi bông
Jor	: nhiều	Kbăt	: xinh

2. Ênhiang blũ

Boh blũ bi msế: *kkiêng, mđai*

Si tô hmô :- Kkiêng: Amai káo mráo kkiêng .(chị tôi mới sinh)

- Mđai: Êmô ayông káo mráo mđai.(con bò anh tôi mới đẻ)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG:

Mdhê hõng djuê ana mkăn, mniê Êđê ba tian jế kkiêng, jih jang mnuih k'út thung hlăm gáp djuê dök ti buôn s'aĩ, káp drông anak ỉ mráo kkiêng. Êjai mmông dök guôn truh tian, phung êkei khăng dök ti adring gah mkra brei dõ hłáp pioh lua mnah, mblah ngă msế si: hna, brăm, đĩng tiông, khil, đao, ... kớ anak êkei; mkra brei kruê, mtak, kprũ msa, ana kmếch pioh mñam kpañ kớ anak mniê.

Leh kkiêng, kgũ aguah êdei, amĩ ama hđeh ỉ anăn mã kpiê ceh leh anăn cùh mnũ bi huả buê. Hlăm mmông bi huả buê anăn yoh phung Êđê khăng duh mkra klei bhur êsũn êya. Mnõng pioh kớ klei bhur êsũn êya mào dũm mta snei: "Mã mtĩl Kũr đơ hruh tlang, prang Lao đơ bưng êsei. Kgũ aguah êdei nao mđũ êa nguôm, ênuôn hmlei, hjei cùih ...". Bi klei duê bhur êsũn êya snei: "Bhur knga điáo cĩang bi mbruả, bhur knga hnuả cĩang bi êmăng. Cĩang bi thảo sảng dấp klei boh, thảo cõh bruả ngă hma pla kmũn ktõr. Cĩang kớ mdiê jor ktõr êbeh ceh cĩng dĩ sang"

Klei bhur êsũn êya jing klei hếch hmuĩ kớ hđeh ỉ anăn djăl bõ êmõng prõng khue, kreh knhào yáo kbăt.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1. Hriăm bi blũ

- a) - Mniê Êđê ba tian jê kkiêng, ya gáp djuê ñu ngă?
 + Mniê Êđê ba tian jê kkiêng, jìh jang mnuih hăm gáp djuê k'út thung   dôk ti buôn s'aĩ káp drông anak ĩ mrâu kkiêng.
- b) - Êjai mmông dôk guôn truh tian, ya phung êkei khăng ngă?
 + Êjai mmông dôk guôn truh tian, phung êkei khăng dôk ti adring gah mkra brei dô hăp pioh lua mnah, mblah ngă msê si: hna, bẳm, đing tông, khil, đao, ... kơ anak êkei; mkra brei kruê, mtak, kprũ msa, ana kmếch pioh mñam kpañ kơ anak mniê.
- c) - Leh kkiêng, kgũ aguah êdei, ya amĩ ama hêh ĩ anăn ngă?
 + Leh kkiêng, kgũ aguah êdei, amĩ ama hêh ĩ anăn mã kpiê cêh leh anăn cùh mnũ bi huă buê leh anăn bhur êsũn êya kơ hêh ĩ.
- d) - Ih tuôm bưh mỗ arăng bưh êsũn êya kơ hêh ĩ? Si ih bi mĩn kơ klei bưh êsũn êya?
 + Ồ, kâu tuôm bưh leh (amâu dah ka tuôm bưh ôh). Anei jing sa mta klei bhiăn jăk yâu
2. Duah boh blũ bi msê hống boh blũ: măn, mtil, prang, khue, kbăt.
3. Mjing prũe blũ hống boh blũ: Kkiêng, Mdai, Mboh

KLEI HRIĂM 72

KLEI K'Ũ KYĂM

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Atáo	: thi thể	Mbuôn prống	: đắp to cao
Bông	: quan tài, hòm	Ktuế muôr	: gò mối
Bông hnun	: hòm trong	Puôt êmiêt	: gặt hái
Bông prống	: hòm ngoài	Druôm	: đốn (cây)
Tal	: xẻ, tằm, lớp	Msat	: mộ
Čang	: trông mong, viếng		
Tông hgor rưng	: đánh trống báo động		
Hlũt hgor	: đánh trống báo có người chết		
Mtui	: phân mang theo cho người chết		

2. Ênhiang blũ

Êjai ... + cụm chủ vị

Si tô hmô: Êjai mmông atáo dôk hăm sang, phung gáp djuê mnuih djiê anăn brei mnuih buôn sang mñam huă.

(Trong thời gian thi hài đang ở trong nhà, gia đình người chết phải cho dân làng ăn uống).

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Tơ dah mào mnuih djiê, khua sang tông hlũt hgor hũn mthào kơ mnuih buồn sang đru hriê bi cang duh klei djiê brũ, đru bi dờ hgam.

Phung Êđê kãm amào dui ngã pioh bông êlào ôh. Mnuih buồn sang đru pô sang nao hlãm kmrõng druôm kyào ngã bông. Mnuih mdrõng djiê khăng ngã bông dua tal. Bông hnun ngã djăl êlào kơ kdech brũ, bi bông prõng êbeh sa hruê kãm êdei koh leh ngã. Laç klah cũn jing truh kơ dua hruê kãm koh dui dờ mnuih mdrõng djiê, bi mnuih bun ăt truh kơ 6-7 hruê mớh dui dờ. Êjai mmông atào dõk hlãm sang, mnuih buồn sang đru nao duh brũa, phung gáp djuê mnuih djiê anăn brei mnuih buồn sang mnãm huă.

Msat mnuih djiê mbuôn prõng msẽ si ktuế muôr, ngã gõng kũt klao, rup hlõ mnõng, cĩm cạp, mnuih đa đa... Hluê si klei bhiăn đũm, hlãm msat khăng mtui lu cĩhiên mngan, đa cĩng cẽh brei kơ mnuih djiê .

Leh puôt êmiêt thũn êdei, arăng duh mkra klei lui msat. Lõ sa bliũ gáp djuê lõ nao bi cang hlãm msat, đa cõk hĩa, huă mnãm leh anăn lui msat yõh. Klei hđor kơ mnuih djiê brũ sui brũ wõr bĩt mớh.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt laç prũẽ êmuh ti gũ anei

- a) Tơ dah gáp djuê mào mnuih djiê ya pô sang ngã?
- b) Mnuih mdrõng djiê khăng ngã dũm tal bông? Si ngã pia kơ mta bông anăn?
- c) Si arăng mbuôn msat mnuih djiê?
- d) Hlãm msat, ya dõ dõ arăng khăng mtui kơ mnuih djiê?
- e) Mào sa thũn êgao leh puôt êmiêt, si gáp djuê mnuih djiê ngã?

2. Mjing prũẽ blũ hõng boh blũ "tal" mào klei sãng mdhẽ mdhẽ.

KLEI HRIĂM 73

KLEI NGĂ YANG

I. BOH BLŨ -ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

Trăp trang	: Đầm lầy	Tuh, trỏc	: Cúng bái
Msat bông	: Mồ mả	Lui msat	: Bỏ mả
Kmrõng dhông	: Rừng núi	Wăt aseĩ mlei	: Cúng sức khoẻ
Êa trăp trang	: Vùng đầm lầy	Đĩ kyar	: Phát triển
Kkuh mpũ	: Tôn trọng	kkuh mpũ	: Tôn trọng
Prăp êmiêt	: Chuẩn bị	Bi klin	: Dồn lại

Êđăp ênang : bình an

2. Ênhiang blũ

* **Mnõng**: con vật (ý nói các con vật nói chung), đồ ăn, đồ vật.

Si tô hmô : - Diñu cùh mnõng huả mnăm (Họ thui con vật để tổ chức lễ hội)

- Kào amão mào mnõng bõng ôh (Tôi không có đồ ăn).

- Kào amão mào mnõng blei ôh (Tôi không mùa đồ gì cả).

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Phung anak Êđê msẽ si anak cữ ẵiẵng mkăn mớh kẵng duah đảo huỷ nao kớ mnõng msẽ si: msat bõng, kmrỡng dhõng, trắp trang đa đa..... jìh jang mta anẵn jìng mnõng buõn sang kkuh mpủ sẵi.

Leh puôt êmiết jìh jang buõn sang hỏk m'ak duh mkra klei trỏc mdiê kuê, mnăm ngắ yang lui msat hlei gắp đjuê mào mnuìh đjiê, ngắ yang wắt aseì mlei akáo kớ yang adiê breì klei suaih pral, đỉ kyar, ngắ yang tuh êa thua mnủ ẵiẵng mào klei êđăp ênang kớ buõn sang.

Tỏdah mào mnuìh ruả duam hẵm sang, phung gắp đjuê nao iêo buê mjáo, pỏ pa giê....tui si klei phung anei lắc kớ klei mnuìh ruả anẵn; hẵm gắp đjuê prắp êmiết klei ngắ yang phat mdrao hỏng mnủ, ẵn, êmỏ, kbao tui si mjáo, pỏ pa giê lắc.

Bi klei ngắ yang huả blẵm mnăm thủn bõng ẵn kbao, amão đjỏ jìh jang ngắ sa hruê ôh. Grắp boh sang ngắ mdhê hruê hẵm yan mnga. Hruê anẵn jìng hruê mnăm huả msẽ si hruê bi kẵn prỏng. Diñu cùh mnõng huả mnăm, tỏng cẵng ẵh ẵiêo gắp đjuê ênuê êpul hriê ẵhủn đỏng mỏng tẵo hruê amão dah truh kớ sa hruê kẵm .

III-KLEI HRIĂM NGẮ

1. Wỷt lắc prủ êmuh ti gủ anei:

a) Ya mnõng phung anak Êđê đảo huỷ, diñu kẵng ngắ yang?

b) Hbỉl diñu kẵng ngắ yang?

c) Hẵm dủm klei ngắ yang anẵn, ya klei ngắ yang jắk, ya klei ngắ yang jhat?

2.Klei hriẵm boh blũ:

- Ngắ yang - riu yang - iêu yang.

- Hruê anei káo ngắ yang aseì mlei.

- Awa káo dỏk riu yang.

- Pỏ ngắ yang iêo yang cữ, yang êa.

3.Mjìng prủ blũ hỏng boh blũ: cữ ẵiẵng, kmrỡng dhõng, đỉ kyar.

KLEI HRIĂM 74

KLEI BHIẶN DRÔNG TUÊ

I-BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ

1.Boh blũ

Tuê	: khách	Khők, tông	: gõ, đánh
Mbruă	: khéo	Myơr	: tặng
Êkút	: vắng	Duh mkra	: tổ chức
Pô đru	: người giúp	M'ak hlak	: vui sướng
Kdrěč	: phần	Tủ drông	: đón tiếp
Êdam êra	: thanh niên	Čhưn yăl	: tiếp chuyện

2. Ênhiang blữ

Bi hống .....+ cụm chủ vị

Sí tô hmô: Bi hống tuê tú đưn, diñu duh mkra klei tú drông kdrăm k'ah snăk.

(Đối với khách quý, họ tổ chức rất long trọng)

II- KLEI HRIĂM DLĂNG

Phung anak Êđê khắp kơ tuê snăk leh anăn hlăm klei tú drông tuê diñu ngă mbruă hĩn kơ djuê ana mkăn.

Grăp bliũ tuê truh ti buôn, diñu atăt ba tuê nao bi tuôm hẻ hống khua buôn. Tơ dah khua buôn êkút, bi tuôm hẻ hống pô đru leh anăn kơ diñu jak tuê đĩ pũk sang. Grăp bliũ mào tuê hriê čhưn ti sang, anăn yoh jing mmông diñu mdah añuê, abăn, čhiăm siam hĩn brei kơ tuê yua. Diñu brei tuê mnăm kpiê, djúp hăt, huă bống leh anăn yăl dliê tlô. Tơ dah tuê đuể wĩt, diñu myơr kơ tuê sa drei mnũ tui si klei bhiăn.

Bi hống tuê tú đưn, diñu duh mkra klei tú drông kdrăm k'ah snăk. Đa čuh ũn, mnũ ngă yang hẻ hĩm kơ tuê. Iêô mnuih buôn sang hriê čhưn bi khők kčok kpiê hống tuê. Phung êdam êra nao čhưn yăl hống tuê m'ak hlak.

III- KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač pruě êmuh ti gũ anei:

- Si ngă phung anak Êđê drông tuê?
- Truh tuê nao čhưn ti sang, si klei diñu drông?

2. Klei hriăm boh blữ:

Khők

- + Khők băng bắ.
- + Khők kčok kpiê hống tuê.

3. Mjing pruě blữ hống boh blữ: khők, myơr, duh mkra.

KLEI HRIĂM 75

TRUĂN MỈN KƠ HDRĂ MTÔ MJUĂT DJUÊ HRIÊT

I. BOH BLỮ - ÊNHIANG BLỮ

1. Boh blữ

- Truăn mĩn	: chăm lo	- Ênoh	: số lượng, giá cả
- Hdră kñăm	: mục tiêu	- Yỡng yuĩ	: ưu tiên
- Đru đồng	: hỗ trợ	- Pioh kơ hjăn	: chỉ dành riêng

- Djuê hriêt phũn	: dân tộc tại chỗ	- Thiê prăk kăk	: cấp kinh phí
- Mtô mjuăt bruă	: đào tạo nghề	- Knhuah	: mạng lưới
- Hdră mtô	: chương trình dạy	- Mnuih knhâo	: nhân tài

2. Ênhiang blũ

Chủ ngữ + mào lu + cụm danh từ + pioh kơ .....

Sí tô hmô: Čar Dak Lak mào lu hdră mtrũn pioh kơ hjăn mnuih buôn sang djuê ana biă.

(Tỉnh Dak Lak có nhiều chủ trường dành riêng cho người dân tộc thiểu số.)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Dak Lak jing sa boh čar prông mào lu djuê ana hdĩp mbĩt hrăm, hgũm nguôp sa ai tiê mã bruă čiăng kơ čar Dak Lak dĩ kyar, mdrông sah hĩn.

Truh kơ ară anei, čar drei mào lu leh adũ hriăm boh hră Êđê kơ hdech hriăm hră djuê ana Êđê. Hlăk hliê dök prăp êmiêt kơ hdră mtô klei Mnông. Sang hră gul hriăm nai mtô mjuăt čar leh anăn sang hră gul hriăm prông Tây Nguyên mào lu leh hdech hriăm hră djuê ana biă nao hriăm. Anei yoh jing anôk mtô mjuăt êpul knhâo kơ lăn čar hlăm êdei anăp. Êngao kơ anăn, hlăm čar lỏ mào sang hră mtô mjuăt bruă kơ hdech êdam êra djuê ana biă.

Čar Dak Lak mào lu hdră mtrũn pioh kơ hjăn mnuih buôn sang djuê ana biă. Knũk kna đru mnông mnuă kơ grăp cồ hdech hriăm hră djuê ana biă hlăm klei hriăm hră... Anăn jing klei truăn mĩn kơ hdră mtô mjuăt djuê ana biă jing klei tũ đũn hlăm bruă mtô mjuăt mnuih knhâo, mđĩ klei hdĩp mnuih buôn sang hlăm krĩng mnuih buôn sang djuê ana hriêt ti êdei anăp. Anei jing hdră kũăm yuôm bħn kơ klei hdĩp mnuih buôn sang čar Dak Lak gĩr tũn ngă.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač pruế êmuh ti gũ anei:

- Čar Dak Lak ară anei mào dũm: mnuih kmũn, hdech hriăm hră, nai mtô, nai mtô djuê biă?
- Ya hdră mtrũn čar pioh hjăn kơ phung djuê hriêt?

2. Klei hriăm boh blũ:

- Mkra
- + Ayông káo dök mkra êdeh.
- + Ti čar drei mào sang măĩ mkra kphê.

3. Mjing pruế blũ hống boh blũ: truăn mĩn, hdră kũăm, đru đống, yông yul.

KLEI HRIĂM 76

LỎ WĨT HRIĂM

Kdrěč 1

HRIĂM MJUĂT BOH BLŨ- MJING PRUẾ BLŨ

1. Duah boh blũ lăc kơ klei ngă hră m'ar, klei kreh dhar Êđê leh anăn dăp bi djở dua pruế treh ti gũ :

Boh blũ anăn	Boh blũ kpữ hlữ
Čing čhar	Puôt êmiêt .....

2. Mjing boh blũ hổng boh blũ mào lu klei săng: mtáo, kkiêng, bar, h'ô, cút leh anăn mblang klei Yuăn.

3. Duah boh blũ mklăk hổng : hők m'ak, blum ênang. Mjing pruế blũ hổng boh blũ anăn leh anăn mblang klei Yuăn.

4. Mblang klei Êđê pruế blũ ti gũ:

- Ngày mai, tôi sẽ đi làm giấy khai sinh cho con tôi.
- Trước khi tổ chức lễ cưới đôi nam nữ phải đi làm giấy đăng ký kết hôn.
- Mọi người cần hiểu biết pháp luật để sống đúng theo pháp luật.
- Chiêng ché được sử dụng trong các ngày lễ hội và ma chay.
- Người Tây nguyên rất quý cồng chiêng.
- Phong tục uống rượu cần của người Tây nguyên thể hiện tình đoàn kết.
- Cán bộ công tác ở vùng đồng bào thiểu số cần hiểu phong tục của đồng bào ở nơi đó.
- Người phụ nữ Êđê xưa thường mặc váy.
- Hầu hết con cái người Êđê đều lấy họ mẹ.
- Khi có việc ma chay, người Êđê đến phúng viếng và giúp việc rất đông.

5. Lở wít dăp bi djở boh blũ, gru kuếc (*êmu*h, *kở*) hlăm grăp pruế blũ ti gũ anei:

- yuôm bħn /klei / bruă/ ngă/ jing / hră/ mỗ/ ung/ bi kuôl
- ung/ mniê/ dui/ đồng mống/ thũn/ sa păn/ dôt/ pluh
- knũk kna/ mnuih bũn sang/ jih/ bi mả/ jang/ hẽ/ bruă knuă/ hđră bħiăn/ hluê/ si
- hổng/ kngan/ phung Êđê/ kwă/ êlào/ adih/ khăng/ bi/ ară anei/ tăp/ mdiê/ mào/ leh/ mải/ mdiê
- boh tào kan/ êkei/ mnăm/ djăp/ kmeh/ djăp/ mnăm/ hjiê/ mniê
- lăn/ dap/ kngu/ amĩ/ s'ai/ păt čiang/ mả/ djuê/ jih/ ti/ hriêt/ djuê ana
- anak čô/ ară anei/ s'ai/ mnuih *bũn sang/ hriă*m/ *bi nao/ hră* m'ar/ Êđê
- kào/ bắk/ sa/ amai / kông/ aruăt/ boh/ kào/ klei mah/ buh/ bi/ dua

6. Lở wít dlăng klei hriă 66, 67, 68.

- Hriă rắk tuế pruế klei duê khi khắp hĩn.
- Rắk tuế leh anăn rắk ti anăp adũ.

Kdrế 2

HRIĂM BI BLỮ

1. Bi trông chai hlăm êpul pioh čih kdrế hriă bi blũ (Thảo luận nhóm để viết đoạn hội thoại)

Hluê si klei hriăm 61, 62 pioh mjing klei bi hriăm blũ:

- Hdră hriăm bi blũ: Hlăm buôn sang khăng mào lu gổ êsei sít bi dỏk ung mỗ kớ anak, đa leh kkiêng anak amáo chẳng nao ngă ôh hră m'ar bi kuôl ung mỗ leh anăn hră kkiêng. Snăn yoh mào sa chô knuă druh nao tuôm, hieu pỏk mblang kớ mnuih buôn sang thào sảng klei bhiăn anăn leh anăn klei yuôn bắn kớ bruă ngă hră m'ar anei.

- Mnuih hlăm klei hriăm bi blũ : Knuă druh hdră bhiăn, hlăm gắp đjuê mào aduôn aê, amĩ ama hdech mráo kkiêng anak.

2. Hriăm mjuăt blũ hlăm êpul

3. Mdhê bi êpul nao bi blu mdah ti anăp adũ hluê si pô mnuih mào hlăm klei bi blũ.

Kdrẽc 3

ČIH MĐAỎ- HRIĂM ČIH BLŮ YĂL

I.Čih mđảo (hmũ - čih):

ÊNAI ČING DĂM SĂN

Tông čing mung, čing mai, čing mtlai pră.

Tông biă biă hră čar ñu nao,

Tông kớ gũ suôr mbông, tông kớ dlông suôr êda.

Kra hwa wór hđjai dhan kyáo,

Ksỏk mtáo wór ngă kớ mnuih,

Kkuih prỏk wór kuai bắng,

Pruăng jũ, prao juăng đĩ rang kớ dlông.

Đruah dỏk bi kngai, pai dỏk bi kngỏng,

Ktỏng dỏk bi kngũn, amáo wăn kpũn bắng rỏk tỏk.

Kmắng hỏk kdỏk hmũ ênai čing Dăm Săn.

2. Duah boh blũ mào boh pia bing, ông, ỏngb hlăm klei čih mđảo:

3. Duah boh blũ mào boh hră bk, m, pb dỏk ti anăp:

II. Hriăm čih klei yăl dliê :

1. **Kổ klei ngă:** Mtô mblang klei rắng kriê đĩ pioh klei kreh dhar đjuê ana kớ mnuih buôn sang.
(Tuyên truyền việc bảo tồn văn hóa dân tộc)

2. **Atăt klei hriăm čih :**

a. Kcũm mắk klei ngă:

- Nêu thời gian, địa điểm tuyên truyền.

- Nêu tầm quan trọng của việc bảo tồn văn hóa dân tộc.

b. Krah wah klei ngă:

- Các thể loại văn hóa của đồng bào dân tộc Êđê.

- Thực trạng bảo tồn vốn văn hóa đó.

- Những việc cần làm để bảo tồn và phát triển vốn văn hóa dân tộc.

c. Ruế klei ngă:

Nêu cảm nghĩ và mong muốn của người viết về vấn đề bảo tồn văn hóa dân tộc

3. Ngă klei cih ti adũ:

Gợi ý chủ đề: Anh/ chị hãy thuật lại:

- Lễ kết nghĩa của đơn vị mình với một buôn của người Êđê.
- Một đợt đi tuyên truyền pháp luật cho đồng bào.
- Lễ hội đua voi.

*****

Klei cih ploh knal dlăng: Mtô mblang klei răng kriê đã ploh klei kreh dhar djuê ana kơ mnuih buôn sang. (Tuyên truyền việc bảo tồn văn hóa dân tộc)

Hruê anei hmei nao kơ buôn Puk Prông sã Êwi kdriêk Cũ Kuiñ ploh mtô mblang klei răng kriê đã ploh klei kreh dhar djuê ana kơ mnuih buôn sang. Kyua dah bruă đã ploh klei kreh dhar djuê ana jing yuôm bħn êdi.

Klei kreh dhar djuê ana Êđê drei mào lu mta, msế si: Klei tông cing đchar, klei kut mmuñ, klei khan, klei tuh trồc pin êa, klei ngă yang wăt aseı mlei, klei huă mnăm thũn... Anei yoh jing klei hing ang jăk siam kơ djuê ana drei. Kyua mào klei kreh dhar anei yoh mđi klei hğm mguôp mnuih buôn sang drei mào klei hỏk m'ak, klei khăp cỉăng pin êa ala buôn. Tơ dah amào mào klei kreh hđar djuê ana sít nik klei hđip mnuih buôn sang drei ênguôt êngun êdi. Ară anei, dũm mta klei kreh dhar djuê ana Êđê drei đũm êlào amào lỏ đei yua ôh. Kyua dah klei hđip mnuih buôn sang Êđê ară anei mào lu klei mlih mrào leh, msế amào lỏ ngă hma pla mdiê msế đũm ôh. Bĩa dah mnuih buôn sang ăt kăn wớk bít lei mớh klei tông cing đchar, mnăm kpiê cẽh. Grăp thũn knũk kna ăt mtrũt mđhar nanao mớh kơ bruă duh mkra klei đhun tông cing, klei kũn mmuñ, klei mtiỏ êman,... cỉăng đã ploh nanao klei jăk siam anei.

Hluê si ai tiê káo mĩn, bruă răng kriê đã ploh klei kreh dhar djuê ana jing yuôm bħn snă. Cỉăng anak cồ thào klei kreh dhar djuê ana Êđê drei jăk m'ak êdi. Tơ dah amào răng kriê đã ploh klei kreh dhar djuê ana sít nik anak cồ kơ êdei anăp amào thào klei bħn Êđê drei đũm ôh.

III. Mblang wít klei Êđê pruế ti gũ anei:

Khi đến dự lễ bỏ mả, mọi người đều vui vẻ. Đây là dịp tốt nhất để họ trò chuyện về việc làm nương rẫy, việc đi săn bắn thú vật, việc chăn nuôi, việc dạy bảo con cái trong gia đình,...Họ cũng dành rất nhiều thời gian vào việc hỏi thăm sức khỏe bà con gần xa, chuyện làm ăn của các chú bác ở các làng khác. Mọi người thấy hứng thú nhất là thưởng thức những điệu cồng chiêng và chính họ cùng tham gia nhảy múa quanh nhà mồ cùng với đội cồng chiêng. Khi tiếng chiêng, trống nghỉ trong giây lát, họ cũng nghỉ và cùng nhau uống rượu cần, tiếp tục trò chuyện với nhau.

Kdrế 4

KSIÊM NGĂ

(Nai mtô hluê si Phũn Mta duapăn anăn mjing klei ksiêm kơ adũ hriăm)

PHŨN MTA 10
KRIÊ MGANG LĂN ÊA

KLEI HRIĂM 77

MNỄ ĢGĂM ROH NGĂ ĢIĂNG BI KAH ANA MHBA DJUÊ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ:

- Đru nguôp	: đóng góp	- Suôt	: đuổi
- Klang êrah	: xương máu	- Pioh mdhê	: dành riêng
- Bi mbha	: phân chia	- Bi kah	: phân biệt
- Mĉeh	: bài xích	- Mplư	: lừa gạt
- Kĉŭt mĉhur	: kích động	- Kñăm	: nhằm
- Mguôp ai	: góp sức	- Hĵăn	: riêng
- Mklă	: xác định	- Triêk	: chẻ
- Sģt nik	: chắc chắn		

2. Ênhiang blũ:

* Một số lượng từ thường dùng:

- **Dũm, djăp**: các, những

Sģ tô hmô: - Mnuih buôn sang **dũm** djuê ana Việt Nam

- **Djăp**: mọi, khắp

Sģ tô hmô: - Djăp mnuih buôn sang Việt Nam dui hĉp ti djăp anôk hlăm ala ĉar Việt Nam

(Mọi công dân của nước Việt Nam đều có quyền sinh sống ở bất cứ nơi nào trên đất nước Việt Nam).

- **Djăp** anôk (khắp nơi).

- **Djăp** ĉô mnuih (mọi người)

* Nghĩa khác của từ **bdjăpb** là **bdũb**. Cách dùng, vị trí trong câu như trong tiếng Việt. Có từ tương đương là **bênũmb** được trong trường hợp khác.

Sģ tô hmô: Hlăm sang amai kăo măo djăp mnŏng yua.

(Trong nhà chị tôi có đủ thứ đồ dùng)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Kluôm ala ĉar drei măo 54 djuê ana ayŏng adei hĉp mda mbģt dũm gul ênuk mŏng dũm êlăo leh, bhiănn măo klei sģt suŏr sa ai kdŏng mblah ngă hŏng phung roh kar kak măk bai, kriê mgang kĵăp klei hnũk ênang kŏr lăn ĉar. Djăp djuê ana măo đru nguôp s'ai ai tiê, êa k'hŏ k'hang, tuh êrah mĉah klang pŏ măo hĉ klei hnũk ênang kŏr lăn ĉar msĉ si hruê anei. Snănn, lăn ĉar anei jģng lăn ĉar mbģt kŏ mnuih buôn sang dũm djuê ana Việt Nam. Amăo măo ôh mdhê bi djuê ana măo mdhê bi lăn ĉar kŏ pŏ- mnuih buôn sang djăp djuê ana Việt Nam dui hĉp ti djăp anôk hlăm ala ĉar Việt Nam. Hdră bhiănn ala ĉar Công hoa XHCN Việt Nam bi mklă mklŏng leh klei lăĉ

anăn. Ti anôk mnuih buôn sang hđíp, ti anôk anăn yoh mào hră gõ êsei pô, mào knông bruă sang cũ êa ti anăn káp răng ba kiă kriê mnuih buôn sang pô. Amào mào dui lač ôh: lăn anei hjăn kơ mnuih buôn sang Bahar, Jarai, Êđê amào dah K'Ho... dôk, lăn adih kơ mnuih buôn sang Yuăn... dôk.

Bruă ba mnuih buôn sang mông čar mkăn, đĩ hriê dôk ti dũm boh čar krĩng lăn dap kngu leh anăn dũm anôk mkăn hlăm kluôm ala čar drei anei jĩng hđră bruă mtrũn mông Đăng leh anăn knũk kna drei, knăm čięng kah- mbha mnuih dôk bi knar ti đjăp krĩng, pioh mđĩ kyar hĩn klei duh bõng, klei hđíp mda sah mdrõng hĩn. Mnuih buôn sang Yuăn leh anăn mnuih buôn sang đjăp djuê ana hđíp ti krĩng čar lăn dap kngu, hğũm nguôp kjąp sa ai đru mkra mđĩ buôn sang mdrõng sah, ngang kriê kjąp klei êđăp ênang đơ čar ti lăn dap kngu, msẽ moph hõng kluôm ala čar Việt Nam drei.

Kyua năn, klei pia: mnuih buôn sang Yuăn đũe wĩt ti lăn dap tuê hang êa ksĩ, bi wĩt lăn kơ mnuih buôn sang Êđê Ga klei pia mông Ksơ Kók leh anăn phung jõng kngan diñu mčeh luar knăm čięng kah ana mbha djuê. Êđei kơ anăn mčũt mčhur hđăng djuê ana ngă lũč klei hğũm nguôp, lỏ wĩt si klei hđíp dũm đă dih: mbẽ hieu nanao buôn sang, pũk hma amào kjąp sa anôk, anak aneh amào thào hră m'ar klei hđíp dleh dlan knap mñai. Klei lač anăn sĩt nik mnuih buôn sang drei amào čięng ôh.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lač pruế êmuh ti gũ anei:

- Čar Dak Lak mào dũm djuê ana dôk hđíp mda? Răk lăng mào biă anăn phung djuê ana biă?
- Si ngă klei bhiăn ala čar Cộng hòa XHCN Việt Nam čuăn leh kơ klei hđíp mda mnuih buôn sang?

2. Mjĩng pruế blũ hõng boh blũ: dũm, đjăp, hluê si klei pők mblang ti ênhiang blũ kơ dlông.

3. Čih mđao (Hmũ - Čih) Mõng kdrěč bBruă ba .....kluôm ala čar Việt Nam drei b.

4. Mblang klei Êđê:

- Các dân tộc Tây Nguyên ngày xưa thường sống du canh, du cư.
- Chúng ta có thể sinh sống và làm việc ở bất cứ nơi đâu trên đất nước Việt Nam.
- Ngày nay, nhờ sự quan tâm của Đảng và Nhà nước nên các dân tộc Tây Nguyên đã có cuộc sống ổn định.

KLEI HRIĂM 78

KLEI JHAT MA TUỈ

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Ngit ngat	: nghiện ngập	- Mtrũn asăp	: chỉ thị
- Túp djỏ	: lây nhiễm	- Mngăč klă	: rõ ràng

- Hdră mtrũn	: chủ trương	- Jěč aměč	: cấp bách
- Hrõ lữc	: suy kiệt	- Knhal tuč	: cuối cùng
- Dluh rai	: suy thoái	- Bi mđĩ	: gia tăng
- Mjeh djuê ana	: giống nòi	- Kpăk khũ ngang	: đe dọa
- Yang buôn	: xã hội	- Khut khat	: tuyệt đối
- Ma tuĩ	: Ma túy (phiên ra từ tiếng Việt)		
- Djũp	: hút		

2. Ênhiang blũ

* Từ **khut khat** (tuyệt đối) thường sử dụng trong câu phủ định nhưng cách sử dụng rất hạn chế, không đa dạng như trong tiếng Việt.

Chuí ngæi + khut khat amáo dæi + âäüng

Sĩ tô hmô: Drei **khut khat** amáo dui djũp ma tuĩ ôh.

(Chúng ta tuyệt đối không được hút ma túy)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Ma tuĩ hrui kũng ba phung hlăk ai nao hlăm klei ngit ngat hruê brũ lu êjai. Hắt drao ruă jing êlan đút hĩn ba truh tũp djở HIV/AIDS. Ma tuĩ jing bĩng gáp êlan bi mđĩ lu klei soh. Ma tuĩ bi hrõ lữc klei mĩn, klei suaih pral, dluh rai mjeh djuê ana mnuih. Ma tuĩ ngă klei jhat kơ aseĩ pơ, kơ gáp djuê leh anăĩ kơ anak mnuih.

Đồng mông leh klei kũ kđồng mlan sa păn thũn 1945 truh kơ ară anei Đăĩng leh anăĩ knũk kna drei mtrũn leh hđră khũ ngang, suôt mtluôn, truh kơ klei lăm lui hẽ klei ma tuĩ ti Viêt Nam. Awa Hô khua mil čhil mtrũn asăp mngăč klă leh hlăm dũm brũa jěč aměč knũk kna: bknhal tuč kăo kwũh akăo khut khat amáo dui djũp ma tuĩ ôh.

Klei jhat ma tuĩ jing leh klei đok rũĩng êĩngũot kơ grăp gáp djuê, yang buôn jing klei huĩ hyut kơ klei mđĩ kyar lăĩn ala, djuê ana. Ma tuĩ jing klei jhat hyut kơ djuê êpul mnuih, hlăm anăĩ măo phung hlăk ai, hđeh đĩet, hđeh hriăĩm hră jing phũĩn êpul mnuih yuôm bħăĩn êđĩmĩma.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lăč prũĩ êĩmũh ti gũ anei:

a- Si jing klei jhat ma tuĩ ?

b- Lăč lăĩng dũm klei jhat hắt drao ruă?

c- Si Awa Hô mtrũn asăp khũ ngang klei jhat ma tuĩ?

2. Mjing prũĩ blũ hĩĩng boh blũ:

- Ngĩt ngat.

- Khut khat

- Mjeh djuê ana.

KLEI HRIĂM 79

HIV/AIDS JING KLEI RUẢ HUỖ HYỮT KƠ MNUIH KMUN

I. BOH BLŨ - ÊNHIANG BLŨ

1. Boh blũ

- Klei ruả tũp	: bệnh truyền nhiễm	- Khũ gang	: ngăn chặn
- Ling hmă	: lan nhanh ra	- Klei hđĩp	: cuộc sống
- Klĩt kliêng	: màu da	- Doh jăk	: lành mạnh
- Gũl tal yang buôn	: tầng lớp xã hội	- M'ak mñai	: hạnh phúc
- Hnuh klông	: ách thống trị	- Ênuk êdei	: tương lai
- Mdrao	: điều trị	- Mgang kdồng	: phòng chống
- Mguôp ai tiê mbĩt	: chung sức chung lòng		

2. Ênhiang blũ

* **Păt čiăng jĩh** : hầu hết.

Si tô hmô : Păt čiăng jĩh dũm boh ala čar kluôm tar rông lă.

(Hầu hết các nước trên thế giới)

* **Păt čiăng mao** : ý nói về xấp xỉ, làm tròn gần bằng một số nào đó.

Si tô hmô : Năng ai păt čiăng mao 20 êklăk cô mnuih djiê leh kyua AIDS

(Khoảng gần 20 triệu người chết vì AIDS)

II. KLEI HRIĂM DLĂNG

Klei ruả tũp djở HIV/AIDS hlăk hlê ling hmă leh ană mao klei dũi mdjiê lu mnuih.

Tơ dah đơ gũl AIDS tal êlao kơ 5 cô phung Mi hlăk ai hlăm thũn 1981 truh kơ ară anei HIV/AIDS leh:

- + Truh kơ jĩh jang djăp ênhă lă, păt čiăng jĩh dũm boh ala čar kluôm tar rông lă.
- + Truh kơ jĩh jang klĩt kliêng, mta kđeh aseĩ: kỗ, jũ, hrah, knĩ...
- + Truh kơ phung êkei wăt kơ phung mniê.
- + Truh kơ jĩh jang gũl thũn mnuih.
- + Truh kơ jĩh jang gũl tal yang buôn.

Truh ară anei êbeh kơ 50 êklăk cô mnuih leh tũp djở HIV, năng ai păt čiăng mao 20 êklăk cô mnuih djiê leh kyua AIDS.

Truh ară anei ka mao vacxin leh ană êa drao mdrao hlao ôh, tui si săng khă tũp djở knông sa bliũ dũn mớh biă dah čiêng leh hlăm aseĩ mlei hnuh klông mdjiê aseĩ pô.

Grăp cô mnuih, grăp boh găp djuê, grăp boh knũk kna leh ană jĩh jang mnuih tar rông lă hlăk hlê mguôp ai tiê mbĩt pioh khũ mgang klei ruả tũp AIDS. Sa klei hđĩp doh leh ană m'ak mñai hlăm ênuk êdei adih, sa kdrế ăt bi mao klei mgang kdồng hống AIDS ară anei. Boh mdhê, dũm mta klei êdu ai hlăm klei hđĩp hruê anei sřang jĩng mta jăk breĩ kơ klei ling lang ruả tũp djở HIV/AIDS.

III. KLEI HRIĂM NGĂ

1. Wĩt lăč prũê êmuh ti gũ anei:

- a- Si ngã klei ruă tộp djở HIV/AIDS?
- b- Ti anôk truh leh klei ruă tộp HIV ară anei?
- c- Truh ară anei mào leh dùm cô tộp klei ruă HIV/AIDS leh anăn dùm cô mnuih leh djiê kyua klei ruă anei?
- d- Truh ară anei mào leh mỗ wacxin khữ mgang klei ruă anei? Leh anăn mào mỗ êa drao mdrao hlao klei ruă anei?
2. Mjing pruế blữ hống boh blữ:
- Păt čiăng jih
  - Ling hmă.
  - Păt čiăng mào
  - Mgang kdồng.

KLEI HRIĂM 80

LỖ WỈT HRIĂM PHŨN MTA 10 - RUẾ JIH GŨL

Kdrế 1

MJUĂT BOH BLŨ - PRUẾ BLŨ

I. Duah boh blữ

1. Boh blữ anăn, boh blữ kpữ hlữ ..... (Boh blữ mkăn : tính từ, trạng từ) hlăm phũn mta hriăm 10:

Boh blữ anăn (Danh từ)	Boh blữ kpữ hlữ (Động từ)	Boh blữ mkăn (từ loại khác)
Ala čar	Mguôp ai	Hruê anei .....

2. Duah 15 boh blữ mào lu klei pia hlăm pluh phũn mta hriăm, mjing pruế blữ leh anăn mblang hống klei Yuăn.

3. Duah 10 boh blữ mào mdhê klei dlăng Êđê biă dah msế klei pia Yuăn mào hlăm pluh phũn mta hriăm, mjing pruế blữ leh anăn mblang hống klei Yuăn

II. Duah boh blữ êmuh, mjing pruế blữ leh anăn mblang hống klei Yuăn

1. Boh blữ êmuh dôt ti anăp pruế êmuh?

2. Boh blữ êmuh dôt ti knhal tuế pruế êmuh?

III. Lỗ wỉt dăp bi djở boh blữ hlăm grăp pruế blữ ti gũ adei:

a) jing/ tũ dũn/hră/ m'ar/tơ dah/mnuih/ anak cô/jing/ hriăm/drei/di nũ/ sít nik/ kriăng/ sřăng

b) djuê/s'ai/ păt čiăng/ anak cô/ jih jang/Êđê/ mả/amĩ

c) djuê ana/Đảng/ biă/ leh anăn/ nanao/ mnuih buôn sang/ knũk kna/kơ/ mđing dlăng

d) klei bhiăn/ hră m'ar/ hriăm/hluê/cô/ leh anăn/ grăp/ hđeh êdam êra/mả bruă/ si/ bi gữ ktũn/ djở

IV. Mblang Klei Êđê kdrế klei cih ti gũ:

Kdrế mblang:

Đồng bào các dân tộc Tây Nguyên vốn có truyền thống yêu nước, truyền thống đấu tranh cách mạng kiên cường. Ngay từ khi thực dân pháp đặt nền thống trị lên đất nước ta, đặc biệt là từ ngày Đảng Cộng sản Việt Nam ra đời, hình ảnh Bác Hồ và niềm tin vào sự dẫn dắt của Đảng như ngôi sao Bắc Đẩu, như ánh mặt trời rọi rõ soi sáng con đường đấu tranh cho độc lập, tự do của đồng bào các dân tộc Tây Nguyên.

(Trích: Người Tây Nguyên theo Đảng theo Bác Hồ)

Kể 2

HRIĂM BI BLŨ

1. Chủ đề hội thoại: Kết thúc khóa học tiếng Êđê, lớp học tổ chức đi thực tế tại một buôn làng. Hãy hình dung những tình huống giao tiếp mà bạn sẽ phải gặp trong chuyến đi đó để viết đoạn hội thoại bằng tiếng Êđê. Luyện nói trong nhóm và trình bày trước lớp theo hình thức phân vai.

* Gợi ý một số tình huống hội thoại:

- Gặp gỡ , nói chuyện với già làng để trao đổi về mục đích chuyến đi, về tình hình cuộc sống, những khó khăn, những đổi mới của buôn làng..
- Vào thăm nhà một người dân để hỏi thăm tình hình sức khỏe, làm ăn...
- Trên đường vào buôn, gặp gỡ và nói chuyện với một người đi làm rẫy về hoặc đang mang rau ra chợ bán...
- Trong buổi giao lưu , nói chuyện về phong tục tập quán, về các món ăn của đồng bào...

2. Các nhóm trình bày trước lớp theo hình thức phân vai.

Kể 3

ČIH MĐAŎ - HRIĂM ČIH KLEI YĂL DLIÊ

I. ČIH MĐAŎ (hữ - čih):

Mpũ kơ amĩ ama

Prõng êbũng kyua mào kắt alê,
Prõng pắk kê kyua mào kyâu,
Prõng mnuih êtuh êbào kyua mào amĩ ama.
Drei ka thảo êbat amĩ ama bắ,
Drei ka thảo huấ amĩ ama mũm,
Ka thảo jũm klei amĩ ama mớh bi mjũm.

***

Ai amĩ msẽ si hnoh êa,
Bruấ ama mớh hõng cũ dlông,
Rông ba anak hõng klei m'ak,
Hõng amĩ ama drei bi thảo luấ gũ,
Mpũ kơ amĩ truh aseĩ khuấ,

Mpủ kớ ama kma thũn mduôn.

(Tui ċih mǝng Klei bhiǎn Êđê)

II. HRIǎM ĆIH KLEI YǎL DLIÊ:

* Atăt ktráo hđrǎ ċih

Kớ klei ngǎ: Mtô mblang êlan hđrǎ, asǎp mtrũn mǝng Đǎng leh anǎn Knũk kna kớ mnuih buôn sang djuê ana biǎ.

(Tuyên truyền chủ trương lối chính sách của Đảng và Nhà nước cho đồng bào dân tộc thiểu số)

1. Kũm mǔt klei ngǎ:

- Lač hruê mlan thũn, anôk nao.
- Lač ya ngǎ klei ċiǎng nao (nêu lý do).

2. Krah wah klei ngǎ:

- Boh yuôm bhiǎn bruǎ mtô mblang hđrǎ bhiǎn Đǎng, knũk kna kớ mnuih buôn sang djuê ana biǎ.
- Ya mta bruǎ klǎ sǐt anǎn mǎo (klei mkớ mdǝng mta bruǎ msě si: mtô mjuǎt, klei mdrao gũn, êlan klông êrô êbat, ...)
- Ya mta klei ênuih ngǎ leh anǎn ya mta klei dleh dlan mǎo hlǎm êjai hũn hǎo mtô mblang anǎn.
- Ai tiê mǎ bruǎ pô hlǎm klei bruǎ anei leh anǎn si ngǎ klei sǎng mnuih buôn kớ klei bruǎ anei.

3. Ruě klei ngǎ:

Bi mdah ai tiê, klei mǎn pô len anǎn klei pô ċiǎng kớ êđei anǎp kớ klei bruǎ mtô blang hđrǎ bhiǎn Đǎng, knũk kna kớ mnuih buôn sang djuê ana biǎ.

* Ćih hlǎm adũ

Gợi ý chủ đề: Anh/ chị hãy thuật lại bằng tiếng Êđê:

- Một đợt đi tuyên truyền về vệ sinh phòng bệnh cho đồng bào.

*****

Klei ċih yǎl bi hmô:

Hlǎm ênuk anei phung roh duah lu mněč jhat ċiǎng kah ana mbha djuê, ċiǎng bi lǔč klei êngiê ala čar drei, bi kdǝng hǝng knũk kna, leh anǎn bi lǔč klei hgũm mguôp djuê ana Việt Nam. Snǎn yoh hruê 26 mlan 2 thũn 2006, kǎo nao mǎ bruǎ hlǎm buôn Dur Kmǎn kdiêk Krông Ana, pioh mtô mblang kớ mnuih buôn sang thǎo sǎng mněč hjat phung roh leh anǎn thǎo sǎng êlan hđrǎ, asǎp mtrũn mǝng Đǎng, mǝng Knũk kna kriê dlǎng kớ mnuih buôn sang djuê ana biǎ.

Buôn Dur Kmǎn jing sa boh buôn mǎo klei êđǎp ênang yang buôn leh anǎn klei hđĩp đĩ kyar biǎ mǎh. Djǎp boh sang mǎo tiwi, êđeh pǝ phũt s'aĩ. Biǎ dah ăt dǝk mǎo biǎ mǎh gǝ êsei knap mǎi. Păt ċiǎng jih buôn ngǎ bruǎ lǝ hma s'aĩ. Snǎn yoh, kǎo tuôm hǝng khua gǝng buôn leh anǎn jih jang mnuih buôn sang ti sang hgũm buôn. Kǎo blũ klei Êđê pǝk mblang kớ mnuih buôn sang buh mněč hjat phung roh leh anǎn thǎo sǎng êlan hđrǎ, asǎp mtrũn mǝng Đǎng, mǝng Knũk kna kriê dlǎng kớ mnuih buôn sang djuê biǎ. Đǎng leh anǎn Knũk kna mǎo lu hđrǎ bruǎ đru mnuih buôn sang msě si rũ mdǝng êlan pui kmlǎ truh djǎp boh buôn, rũ mdǝng êlan êrô êbat,

rũ mdõng sang hră, sang êa drao điệt leh anăn đru brei hdruôm hră, hdruôm m'ar kơ phung hđeh hriămh hră djuê biă... Đru dăp dũm bruă ngă kơ phung ruế hriămh bruă mǝng djăp gul... Mnuih buôn sang bũh nik ti ală pô djăp hđră bruă Đăng leh anăn Knũk kna đru pô. Jih jang mnuih buôn sang bi hluê ngă jăk hđră bhiănh Đăng leh anăn knũk kna, đăm tui hmũ asăp kcut mchur mǝng phung roh. Djăp djuê ana drei bi thăo hgũm mguôp sa ai pioh rũ mdõng buôn sang êđăp ênang, jăk yăo leh anăn ala čar bũ hruê bũ dĩ kyar, mdrǝng sah.

Jing knuă druh, drei gĩr ktĩr hǝng jih ai tiê ngă bi jăk bruă mtô mblang kơ mnuih buôn sang thăo klei yuôm bħnh leh anăn sĩt êmĩt hđră bruă Đăng, Knũk kna. Kăo čăng knǝng bruă sang cũ êa să, čar mkǝ mjing nanao

KSIÊM RUẾ GUL HRIĂM